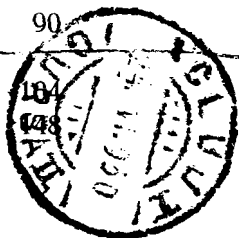

ARHIVA SOMEȘANĂ

REVISTĂ ISTORICĂ-CULTURALĂ 887

C U P R I N S U L :

Virgil Șotropa: <i>Contribuții la istoria școalelor</i> <i>năsăudene</i>	Pag. 1
Iulian Marțian: <i>Acte și documente</i>	26
Ștefan Buzila: <i>Familia grănicerească</i> <i>Anton</i>	45
<i>Corespondența Nașcu-Moisil și Petri</i> <i>1860—1864</i>	59
V. Bichigean: <i>Material documentar</i>	90
Tiberiu Morariu: <i>Valea Sălăuța și</i> <i>împrejurimea</i>	„
<i>Bibliografie</i>	„

Cluj / Central University Library Cluj

Redacția, administrația și direcția revistei:

»ARHIVA SOMEȘANĂ»: Năsăud, liceul Gh. Coșbuc.

Năsăud 1929

Contribuții la istoria școalelor năsăudene

Virgil Șotropa

Decând am publicat împreună cu Dl Nicolae Drăganu la 1913 »Istoria școalelor năsăudene«, am mai aflat cu diferite ocazii multe date și texte privitoare la școlile noastre, cari publicate și reproduse aci vor putea fi utilizate atunci când se va continua și completa acea istorie.

Indată la început vreau să constat că deși înainte de înființarea regimentului grăniceresc năsăudean, în 1762, nu aflăm în ținutul nostru figurând adevărate școli publice, ridicate în toată regula, controlate de organele statului și cunoscute din rapoarte și statistici oficiale; totuși din diverse scrisori și documente se poate vedea că protopopul Năsăudului și preoții districtului său țineau și aveau pe lângă sine învățători cari le dedeau copiilor dornici de învățatură instrucția elementară absolut necesară.

Astfel în »Tablourile din 1714 și 1733 privitoare la preoții din Valea Someșului« pe cari le-am publicat în 1924 în Anuarul institutului de istorie națională din Cluj anume notez, că în Năsăud protopopul Atanasie a adus pe popa Pahomie ca dascăl pentru instruirea copiilor din sat, iar în Nușfalău e pomenit învățătorul Arsinte.

Intr'un protocol din 1724 al magistratului din Bistrița se constată că popa Herța din Mocod le-a luat lui Petru Alexa alui Ilie și văduvei Ileana alui Names (Nemeș) Ion câte un copil și i-a trimis la învățatură la popa Tofan din Baia, de unde au întors

acasă, de sigur spre a da și ei la rândul lor instrucție copiilor din Mocod.

Subliniez că în diferite tablouri din arhiva bistrițană, privitoare la conscripții ori dări, învățătorii-ludimagistri din satele someșene sunt însemnați în aceeași rubrică împreună cu cantorii și clopotarii, așa că nu se poate ști cu siguranță cari și câți învățători sunt. Numai din tabloul de pe anul 1750 se vede precis că cele 23 sate aparținătoare protopopiatului năsăudean toate au învățători, precum și două dintre satele săsești din Districtul Bistriții în cari locuiesc și Români, adică Vermeș și Dumitrița.

În celelalte tablouri compuse până la organizarea definitivă a graniței în 1766, nu mai găsim amintiți și numiți atâți învățători din motivul că ne mai fiind ei numărați între persoanele ecleziastice, deci neputând beneficia de dreptul scutirii de-a plăti dări, n'aveau interes să-și mărturisească și declare ocupația. Dar într'un act semnat la 1766 de episcopul Atanasie Rednic cetim că »adevărați și declarați învățători« se află în comunele grănicerești: Hordou, Telciu, Zagra, Mocod, Mititei, Runc, Năsăud, Rodna, Maieru, Leșu, Sângeorz, Ilva mare, Feldru, Vărarea, Rebra mare, Rebrîșoara, Salva, Monor, Șieuț, Gleden, Rușii-Munți, Morăreni și Săcalu care încă era să fie militarizat; apoi în Districtul Bistriții în mahalalele orașului Bistrița și în Ardan.

*

Intr'un extract din procesul verbal dd. Năsăud 5 Noemvrie 1770, redijat în ședința comisiei economice a regimentului, privitor la chestia întreținerii școlilor cetim următoarele:

Prezenți sunt: președintele colonel baron Entzenberg; secretarul căpitan Tesch; membrii: maiorul Cosimelli, căpitanul Bouquier, locotenentul br. Schirnding, sergentul Ignăț Alex. Umelits, caporalul George alui Gavrilă, fruntașul Ioan Grigorița și infanteristul Vasile alui Toader Iacob; apoi reprezentanții comunali din Rodna: Arsente Șteopan, Nicolae Moroșan; Ilva mare: Tănase Lorenz, Login Constantin; Măgura: Sidor Ianuș, Dumitraș Bădian; Maieru: Ilie Hoge, Leonte Boloca; Sâniosif: Mihailă Bumbu; Leșu: Toader Deac, Ion Porciri; Sângeorz: Grigore Popu, Grigore Varvari; Feldru: Precup Firigan, Maței Bărdan;

Ilva mică: Gavrilă Ștefan, Grigore Mișuha; Văraea: Ion Dumitru, Flore Anuță; Rebrîșoara: Lupul Ciuta, Vasile Văraean; Rebra mare: Bartolomei Anuța, Simion Bota; Năsăud: Simion Gălanei, Vasile Drili; Salva: Ursul Născuț, Zaharie Ani; Runc: Toader Andrieș, George a Popi; Teleu: Grigore Buriac, Ion a Popi; Bichigiu: Ion Todoran, Ursu Rebrea; Găureni: Alexa Andreni, Andrei Tinisar; Zagra: Luca Zinvel, Pinteza Zinvel, Ion Braț; Poieni: Isac Vaida, Vasile Dudău; Suplaiu: Gavril Ion, Iacob Feti; Mocod: Simion Drăgan, Iacob a Preutesei; Mititei: Cifor Braic, Grigore Popi; Nușfalău: Mălai Onul, Cosma Maftעי; Sântioana: Vasile Someșan, Constantin Onășiți; Șieut: Ion Grozav, Ion Mihailaș; Budac: Iosif Tihorean, Ilie Moha; Ragla: Ursu Moldovan, Timocea Lobonț; Gledin: Drăgan Rus, Vasilica Gevici; Monor: Petre Pui, Vasile Echim; Morareni: Petre Cotruș; Rușii Munți: Anton Folotohan, Dumitru Bouar.

Delegaților sătești li-se face următoarea propunere: Maiestatea sa i-a absolvat pe grăniceri de-a mai plăti taxa capitală și protecțională, deci ei au să plătească de acum numai $\frac{2}{3}$ din contribuții, și rămân în posesiunea vânatului și pescuitului. Deoarece însă ei pentru susținerea școlilor plăteau după fiecare fiorin contribuțional câte $1\frac{1}{2}$ crucer, acum diminuându-se contribuția, suma destinată pentru școli nu va fi suficientă. Nu se vor putea susține din o sumă așa mică școlile cu atât mai vârtos, pentru că acum sunt înființate nunumai școlile »valahe« din Năsăud, Maieru și Monor, ci și școala germană din Năsăud; apoi s'a propus și angajarea unui călugăr pentru instrucția limbei latine și a altor studii; în sfârșit pentru că hârtia, penițele, cerneala, creta și alte utensilii le primesc elevii gratuit, fiind cheltuielile toate răfuite din impozitul amintit mai sus. În urmare spre a putea satisface ordinelor înalte privitoare la creșterea și instruirea copiilor în folosul monarhiei, dar având în vedere și folosul propriu prin faptul că copiii pot primi instrucție religioasă și științifică fără cheltuială considerabilă; grănicerii trebuie să se gândească la mijloace cu cari să se poată continua și lăți opera foarte necesară și folositoare începută. Comisia deci propune ca comunele să acoarde și pe mai departe cei 5 crețari impuși gazdelor după fiecare fiorin din taxa capitală; atunci fondul ar exista ca și până acum și din el s'ar

putea nunumai susține școlile existente valahe și germane, ci s'ar putea din el plăti și leafa lunară de 15 fl. a călugărului, pe care n'ar mai trebui să-l țină grănicerii cu milogeli și alte ajutoare, iar aceștia și copiii lor ar avea numai folos și avantaje.

Delegații comunali declară că primesc foarte bucueroși propunerea comisiunei și nunumai se va plăti impozitul de 1 $\frac{1}{2}$ cr. după fiecare fiorin de contribuție, ci fiecare proprietar de casă va mai contribui cu plăcere cei 5 cr., maicuseamă după ce grănicerii văd cu toții cu mulțămită că se lucrează pentru ridicarea clasei lor sociale.

După care toți delegații promiseră că vor da în sate explicațiile necesare, și semnară procesul verbal.

*

Intre actele din arhiva Bistriței am aflat două ordine guverniale privitoare la elevi grăniceri. Intâiul din 15 Iulie 1784 Nr. 6019 ✓
înterzice ca elevii grăniceri să fie reclamați în cursul anului școlar, și dacă revocarea ar fi inomis necesară, atunci ea să se facă cu știrea colonelului regimentului și a directorului școlii normale.

În ordinul Nr. 7665 din 7 Septembrie 1784 se constată că ✓
mulți fii de grăniceri pleacă din cercul lor fără permisie, și unii intră în școli ori în servicii publice, iar alții vagabondează prin țară. Se înterzice deci strict, ca să fie acceptați în vr'o școală ori în vr'un serviciu fii de grănicer, fără știrea și permisiunea prealabilă a comandai regimentului.

*

În protocolul căsătoriilor dela biserica rom. cat. din Năsăud aflu notat în 28 August 1791 pe »Josephus Swevitzer, professor scholae normalis«, iar în protocolul morților, la 3 Iunie 1771 pe »Leopoldus Pabel, ludimagister«, pe cari până acum nu i-am aflat pomeniți nicăiri, deci nu sunt înșirați în »Istoria școalelor năsăudene« în tabloul dascălilor. r

Mai departe tot acolo am aflat că fostul director al școlii normale Ioan Scheidel a reposat în 29 Martie 1808, învățătorul Simion Patzovsky în Ianuarie 1824, și învățătorul Paul Wolf în 5 Mai 1838.

*

Spusesem în »Istoria școlilor năsădene« că mulți străini vineau să cerceteze școlile noastre chiar și în timpul existenței graniței militare. Ca dovadă pot servi următoarele însemnări pe cari le-am aflat pe păreții unei cărți germane, de sigur făcute de unul dintre învățătorii de atunci:

În 7 Septembrie 1816 am început să dau instrucție celor patru fii ai lui Cserényi din Brașfalău (Blăjel), la dl locotenent Voelkl, pentru 2 mierțe de grâu pe lună. În 30 Septembrie ei au plecat acasă, iar în 5 Octombrie iarăși au întors la dna locotenentului Lehr (în cvartir). În 19 Octombrie 1816 au mers acasă la culesul viilor și au întors în 31 Octombrie. În 14 Decembrie au plecat în vacanța Crăciunului, apoi iarăși au întors. În 30 Septembrie am primit 2 mierțe grâu, în 5 Decembrie 3 mierțe 11 cupe.

În 12 Septembrie 1816 am început instrucția cu tinerul Duha pentru 10 fl. lunar. În 12 Septembrie am primit 30 fl.; în 5 Decembrie 10 fl.

În 1 Decembrie 1816 am început instrucția cu cei doi tineri Bako în casa ospătăriei, pentru 10 fl. lunar. În 21 Decembrie ei au plecat acasă.

În 15 Decembrie 1816 am luat în gazdă spre a-i întreține și instrui pe elevii Gregoriu și Marton Simay, pentru 42 fl. lunar. Am primit pe 2 $\frac{1}{2}$ luni 210 fl.

*

La rugarea preoțimei ca să se înmulțească numărul elevilor din institutul militar, să se închidă școlile »triviale« și să se înființeze în fiecare comună școli sătești, împăratul în 7 Februarie 1818 No. g. 525 răspunde că școlile corăspunzând așa cum sunt, rugării nu i-se dă loc. Promite însă că la avansări la rangul de ofițer vor fi luați în considerare cuvenită fiii de grăniceri.

*

În actele bisericii rom. cat. din Năsăud aflu însemnat în 1823 că în institutul militar și în școala normală cei mai mulți elevi sunt din comunele Feldru, Hordou, Mocod, Rebrîșoara și Zagra.

*

Comanda regimentului adresează în 28 Mai 1823 comandanților de companii următoarea scrisoare privitoare la ofrande de făcut institutului militar:

În urma laudabilei intervenții a comandanților de companii elevii institutului militar în mai mulți ani de-a rândul au primit dela unii grăniceri mai bine situați brânză și berbințe de zer. În chipul acesta li-s'a putut găti elevilor, ca variație, de cină mămăligă cu brânză, iar cu zer li-se găteau toffelul de zarzavaturi ca salată, fasole, varză tânără etc. Comandanții companiilor să amintească grănicerilor despre darurile făcute mai de mult și să-i îndemne să ajutore și acum pe elevii cu alimente, cum se face aceasta și la alte institute unde părinții aduc untură, fructe, zarzavaturi etc.

*

Vicarul Ioan Mărian scrie în 9 August 1835 preoților să îndemne pe grăniceri să-și dea copilele în școala de fete din Năsăud, care e cercetată aproape numai de fete străine.

*

Vlădica Ioan Lemeni din Blaj de mai multe ori între anii 1837—1845 împărtășește Vicariatului că prefectura militară din Sibiu laudă pentru instrucția elevilor grăniceri în religie maicuseamă pe preoții: Toma Albani din Monor, Ioan Ștefan din Budac, Iacob Pop din Sângeorz, Ioan Pop din Feldru, și pe cooperatorii Anton Malai din Leșu și pe Macedon Pop din Năsăud.

*

Oficiul vicarial din Năsăud scrie în 5 Martie 1847 regimentului că conform rescriptului consiliului de războiu No. 2154 din 27 Iunie 1827 în fiecare regiment grănicer are să se constituie o comisie școlară dintr'un ofițer de stat maior, preotul local și un învățător. În urmare cu ordinul comandai generale No. 1924 din 14 August 1827 se aprobase propunerea regimentului, ca acea comisie în Năsăud se constea din maiorul Luxetici, vicarul și preotul unit al Năsăudului Ioan Nemeș și învățătorul Istrate. Fiind în 1834 numitul vicar avansat la rangul de canonic, iar urmașul său Ioan Mărian fiind de mai înainte în calitate de învă-

țător membru al comisiei, așa ca al treilea membru s'a numit atunci în mod interimar capelanul regimentului preotul rom. cat. Wiski. Iar acum după ce cu ordinul No. 1063 din 10 Iulie 1846 episcopul diecezan Ioan Lemeni a numit pe Macedon Pop preot al Năsăudului și administrator vicarial, acesta roagă pe comanda regimentului să-i dea locul convenit în comisia școlară.

*

Ca pildă de energia cu care vicarul procedea chiar și față de preoți în chestii școlare, poate servi scrisoarea pe care în 29 Octomvrie 1848 Macedon Pop o adresează parohului din Borgo-Moroșeni. Iată-o :

Inclitul Regiment arată Vicariatului prin nota din 24 c. No. 4748 cumcă Sfinția Ta nu voiești a plăti cărțile date de Direcția școlară pruncului Nicolae, și că vei retrimite mai bine cărțile îndărăt. Dar dacă va vini pruncul la continuarea învățăturilor, de unde va învăța? Din aer nu poate! Oare cum poate alt om în acest timp critic cu niște fleacuri de aceste năcăji superiorul? Oare cum un părinte nu se rușinează a zice înaintea sătenilor și a companiei că el n'a cumpăra cărți pentru feciorul său!! De ce l-ai adus aci? Să-l fi ținut la oi, că apoi i-ar fi trebuit numai o botă. Deci ți-se poruncește ca Vineri, prin diacul care va vini cu cele poruncite, să trimiți și 1 fl. 9 cr. m. c. spre admanuare dlui Director ca să poată încheia sămădașurile; altmintrelea vei avea neplăceri.

*

Învățătorul Moise Panga raportează cu scrisoarea No. 34 dd. Năsăud, 4 Februarie 1850 privitor la elevii orlățeni din institutul militar năsăudean comandei regimentului următoarele :

Am somat pe furierul Nașcu să caute ce pretenții ar ridica grănicerii din Feldru pentru găzduirea elevilor originari din regimentul I grăniceresc din Orlat, refugiați acolo după ce arsese institutul incendiat în 13 Martie 1849 de rebelii maghiari.

Simțind sătenii feldrihani că e vorba de ceva bonificare își ridicară pretențiile la sume ridicole, pentru întreg anul, fără considerare că elevii le-au făcut servicii de slugi. Furierul însuși a

aplicat pe unul la oi, renunță însă la bonificare. Preotul Ioan Pop pretinde despăgubire numai spre a dăruii suma, pe care ar primi-o, elevului care a stat în casa sa. Ceilalți grăniceri însă trăiesc în credința falsă că vor primi câte 24—30 fl. m. c., iar elevului respectiv îi vor da din acești bani, ca un dar patriotic, câte 6 cruceri de săptămână. Strimți la suflet ei nu gândesc ce servicii le-au făcut sărmanii elevi în vara trecută la prășit, cosit etc. când un lucrător mai slab capătă 10—12 cr. și mâncare la zi; chiar și subsemnatul am plătit pe muncitori așa, și bucuros m'ăși fi folosit și eu de elevi la lucrul câmpului. Orice s'ar cloncâni și flecări în vânt, just este că amintii grăniceri să primească bonificare numai din toamna anului 1849 și nu pentru întreg anul.

Cei 6 elevi din chestie urmează acum cursurile la subsemnatul și locotenentul Peicici spune că așternuturile lor sunt numai sdreanțe. Doi dintre ei spun că conform depoziției învățătorului din Leșu, la fosta econoama a institutului, la Ana lui Vasile Moț de acolo se află o mulțime de țoale și cearșafuri, pe cari aceea din când în când le aerisește. Comanda regimentului să binevoiască a cerceta cauza, căci rufăriile sunt acum greu de câștigat și elevii n'au rufe de pat.

La acest raport comandantul regimentului, maiorul Fakler, scrie cu data Borgo-Joseni, 9 Februarie 1850 comandai diviziei cercuale din Rebrîșoara, că aproabă propunerea lui Panga să li-se bonifice în mod convenabil grănicerilor din Feldru pentru toamna anului 1849; iar dacă ei n'ar fi mulțamiți, atunci să nu li-se dea nimic, deoarece pentru serviciile împlinite încă ei ar fi datori să le plătească elevilor. Preotului Pop și furierului Nașcu le mulțamește în numele umanității pentru renunțarea la bonificare. Iar ce privește pe Ana Moț din Leșu, la care s'ar găsi o mulțime de rufe de ale institutului, comanda diviziei să delege pe cineva să se prezinte pe neașteptate la aceea și să-i ceară predarea obiectelor; la caz de refuz să i-se facă perchiziție domiciliară.

I

I*

I

Guvernorul transilvan generalul Wohlgemuth cu data Sibiu 18 Februarie 1850 No. 2578/850 adresează comandantului interimal al regimentului II rom. grănicer năsăudean, maiorului Fakler

o scrisoare, în care spune că a cetit în No. 27 al ziarului »Siebenbürger Bote« dela 16 Februarie despre gestul laudabil al comandantului districtual al colonelului Urban, care în 6 c. — ziua aniversării faimosului atac săvârșit contra insurgenților maghiari în 1849 la Borgo-Moroșeni, pentru care faptă vitejească a obținut înaltul ordin »Maria Terezia« — prima sa pensiune legată de acest ordin a dăruit-o în scopul clădirii bisericii românești din Năsăud. Deoarece nu i-s'a făcut privitor la această chestie raport din nici un loc oficial, guvernorul ordonă numitului maior să-l informeze imediat asupra acelei știri de ziar, ca luând la cunoștința starea lucrului să poată raporta Maiestății sale despre fapta merituosă a colonelului.

La acest ordin maiorul Fakler relatează în 27 Februarie 1850 guvernorului următoarele:

Conform raportului comisiei școlare, colonelul Urban — fostul comandant al regimentului năsăudean și actual comandant al districtului militar clujan — a venit în 6 c. la Năsăud spre a se convinge personal despre starea școlilor și despre cursul preparandial deschis aci. Dupăce și-a exprimat mulțămirea, fiind chiar ziua aniversară a norocosului atac dela Moroșeni, el dăruie suma de 450 fl., adică prima sa pensiune căpătată conform statutelor ordinului Maria Terezia, în scopul reclădirii bisericii unite incendiate în 1849 de rebelii maghiari. Tot atunci mai făcu următoarele daruri: 8 cărți ca premii pentru cei mai buni elevi ai școlii normale; 6 cărțile de rugăciuni și mai multe năfrâmi și șaluri pentru cele mai sirguincioase eleve ale școlii de fete; 3 fl. pentru un școlar sărman care n'are bursă; în sfârșit pânură de un suman și pânză de o cămașă și o pereche de izmene pentru un elev sărman din școala națională (primară). La masa festivă aranjată cu acest prilej au fost invitați, împreună cu intelectualii și fruntașii Năsăudului, și 11 preparanzi precum și un elev eminent al școlii normale. S'au ridicat toasturi pentru Maiestatea sa, pentru colonelul Urban și pentru întreaga națiune românească, accentuându-se avantajele culturale care-i stau acesteia în perspectivă prin cursul preparandial.

Notă. Merită amintire faptul că între fetițele premiate atunci a fost și fiica maiorului Leon Pop cu numele Ida, măritată mai apoi Goldschmidt,

răposată în 30 Decembrie 1927 în etate de 90 ani. Venerabila matronă până la moarte a păstrat ca o scumpă relictă de rugăciuni primită atunci ca premiu din mâinile colonelului Urban.

*

În ordinul dd. Sibiu 27 Iulie 1850 No. 15.634, adresat de către guvernorul Wohlgemuth comandai regimentului năsăudean, se constată că în 11 Iulie vicarul episcopesc și decanul Macedon Pop împreună cu preotul Grigore Pop din Rebrîșoara în numele întregii preoșimii din teritoriul regimentului au așternut o rugare în care cer să se repare institutul militar din Năsăud, incendiat și nimicit în 1849 de către rebelii maghiari. La acea rugare guvernorul răspunde:

Deoarece chestia institutului militar chiar acum e supusă hotărîrii preanale, pentru moment nu se poate decide nimic; însă conform avizului dat colonelului Urban în 19 Iunie c. cu No. 8371, până la hotărîre definitivă regimentul are să se îngrijească de creșterea elevilor săi grăniceri, ca și până acum, cât și cum se poate mai bine. Deci comanda regimentului să aducă aceasta la cunoștința preoșimii cu adausul, că îndată după sosirea deciziei privitoare la institut se vor lua deodată cele mai eficace măsuri de ameliorare pentru toate școlile.

*

La scrisoarea No. 2490 din 31 Mai 1853 adresată de către oficiul cercual administrativ din Năsăud vicarului, acesta în 5 Iunie dă privitor la diferite chestii școlare următoarele lămuriri:

1. Dela înființarea institutului de creștere militar în 1784 și până la 1835 comunele grănicerești ale regimentului II românesc nunumai au furnizat pentru întreținerea institutului combustibilul necesar și au dat zilnic 4 ordonanțe pentru serviciu, iar părinții elevilor le-au gătit acestora gratuit, din produsul lor, pentru îmbrăcăminte zilnică două rânduri de albituri, pantaloni albi și sumane; ci au contribuit și suma de 819 fl. 57 cr. m. c. pe titlu de taxe școlare. Mai departe în toți anii au dăruit mari cantități de zer care avea să substituie oțetul la gătirea mâncărilor, apoi brânză spre a se mânca cu mămăligă, cu toate că numărul ele-

vilor din regimentul propriu se reduse dela 50 la 25. In urmare ar fi numai just și echitabil ca suma de 865 fl. investită de către institut în obligație de stat à 5% No. 17347 dd. Viena 1 Septembrie 1827 și economisită numai în urma amintitelor contribuții ale comunelor, se fie predată acestora ca — conform dorinței Vicariatului, a comisiei administratoare de fondurile școlare și a comunelor în drept — să se verse în fondul școlar.

2. Privitor la capitalul de 60 fl. m. c. împrumutat cu obligația dd. Năsăud 14 Februarie 1833 reposatului căpitan Dănilă Borcoțel, conform informației primite dela fostul comandant al institutului sublocotentul pensionar Grigore Mihailaș, este cert că acel capital l-a folosit numitul căpitan și a și plătit după el camătă anuală. Fiind acei bani dăruți institutului din partea Eminenței sale primatul Alexandru Rudnay, este echitabil ca să fie scoși prin judecatorie ori din massa defunctului ori dela fiul acestuia eredele Eugen Borcoțel, și să fie vărsați în fondul școlar.

3. Despre suma de 20 fl. împrumutată comunei Năsăud, Vicariatul nu știe să dea nici o informație.

4. Intrucât privește suma de 3 fl. 36 cr. m. c. dăruită de preoțimea fostului regiment institutului, chestia stă așa:

Spre a putea serba în 22 Iunie 1819 inaugurarea portretelor Maiestăților: a împăratului Franz și împărătesei Carolina Augusta, preoții din propria inițiativă au contribuit spre scopul acesta o sumă mică de bani, care însă în acea zi nu s'a folosit întreagă. Restul rămas la Vicarul de atunci Ioan Nemeș s'a împrumutat unor preoți, și dobânzile primite după acei bani s'au dăruit institutului cu destinația ca din ele să fie ospătați elevii în ziua de 22 Iunie a fiecărui an; însă cu rezerva că dacă institutul s'ar desființa ori serbarea nu s'ar mai aranja, atunci banii să fie destinați spre alt scop. Vicarul actual nu știe cât de mare a fost acel rest pe bani, destul ca el a preluat dela antecesorul său numai 20 fl. m. c. cari sunt dați împrumut, și acum după desființarea institutului, conform hotărârii sinodului din dobânzi se prevede cancelaria vicarială cu materiale de scris; deci suma aceasta, și așa neînsemnată, nu se poate adăuga la fondul școlar.

5. Pe cât știe Vicariatul, dobânzile după diversele capitaluri investite în obligații de stat nu s'au ridicat din 1849 încoace, deși

incassarea și vărsarea acelor în respectivele case școlare ar fi cu atât mai necesară, cu cât comunele neincetat întrebă că ce e piedeca de nu le primesc.

Dupăce aceste capitaluri sunt destinate pe sama școlilor comunale și au menirea de-a întreține școlile sătești și pe învățători, nu pot fi contopite cu fondul școlar formați din fondul de mondire, căci acesta este menit pentru bursele studenților dili- genți și bravi dela gimnazii și academii.

*

La întrebarea oficiului cercual administrativ, sub No. 4083 din 31 August 1853, privitor la clopotul mic al bisericii, Vicarul răspunde în 4 Septemvrie acestea:

La începutul catastrofei nenorocite din 1848, insurgenții maghiari au luat dela mai multe biserici românești clopotele și le-au dus în orașe cu scopul să toarne din ele tunuri. Când trupele împărătești în Octomvrie 1848 înaintară spre Cluj și ocupară orașul, comandantul de atunci locotenent-colonelul Urban ordonă să fie transportate la Năsăud câteva din acele clopote, care n'aveau inscripție. Intre ele a fost și clopotul cel mic dela biserica gr. catolică de aci, care — conform relațiunei primarului de atunci Ioan Sandu — a ajuns în proprietatea clopotului în modul următor:

Școala sătească de aci n'avea clopot pentru de-a aduna pe elevi, și deoarece după publicare nu se prezentă proprietarul clopotului din chestie, așa comandantul de atunci al companiei Năsăud sublocotenentul Urban jun., îi predete lui Ioan Sandu clopotul cu ordinul să-l atârne la școala comunală, ceea ce însă în urma circumstanțelor triste nu s'a făcut. Cum se știe, în Iunie 1849 biserica împreună cu clopotele au devenit jertfa flacărilor, și deoarece micul clopot rămăsese intact, așa comuna îl atârnă la biserică.

Clopotul institutului militar rămăsese acolo și, conform depoziției bătrânilor satului, s'a topit cu prilejul marelui foc. Acel clopot, cum știe Vicarul a fost mai mare și a avut alt ton. Cu toate acestea dacă va sosi noul clopot mai mare comandat din Cluj, Vicariatul e gata să cedeze școalei normale clopotul cel mic cu condiția să se restituie la timpul său când școala va primi alt clopot.

*

În 13 Martie 1854 Vicarul adresează oficiului cercual administrativ din Năsăud următoarea scrisoare privitoare la școlile așa numite »triviale« :

Vicariatul grăbește să transpună oficiului cercual rugarea preoților din Zagra, Mocod, Mititei, Runc, Găureni, Poeni și Suplaiu ca școala trivială din Zagra se nu fie mutată la Beclean, cu observarea că motivele invocate în suplică sunt plauzibile. Dl învățător Moise Panga a fost cu atât mai puțin îndreptățit să propună singur, cu ignorarea celorlalți membri din comisia școlară mutarea acelei școli mai adânc în țară, la Beclean, cu cât însuși înaltul guvern civil și militar cu ordinul No. 11362 din 23 Mai 1851 a impus păstrarea statului quo în conducerea chestiilor școlare; în consecință și față cu comisia școlară instituită cu rescriptul consiliului de războiu No. 2154 din 27 Iunie 1827, pe timpul când existase încă granița. Deci Vicariatul, care în tot timpul existenței graniței avuse loc și vot în acea comisie școlară, cu referire la sus amintitul ordin crede că și după desființarea regimentului posedă acel drept, și se simte îndatorat ca în baza motivelor citate în suplica preoților să se exprime, împotriva propunerii amintitului învățător și pentru menținerea școlii în Zagra. Totodată Vicariatul în interesul școlii roagă ca pe viitor să i-se împărtășească pentru opinare asemeni propuneri și chiar și alte chestii cari privesc școlile.

*

La cererea învățătorului Moise Panga, vicariatul confirmă în 16 Noembrie 1856, că în înțelesul ordinului din 1839 al comandei generale și al regimentului fiecare elev provincialist, adică negrănicer, din școala normală, (primară superioară, Oberschule) din Năsăud era îndatorat să plătească anual suma de 4 fl. m. c., precum s'a și făcut aceasta fără de nici o opunere pe timpul graniței; mai departe că în considerarea micilor lefuri ale învățătorilor, conform amintitului ordin aceștia împărțeau între sine banii adunați dela elevi.

Din scrisoarea prefectului districtual Nagi din Bistrița, adresată în 23 Martie 1858 oficiului cercual din Năsăud, se vede că guvernul din Sibiu a aprobat că banii adunați în acel chip în

anul școlar 1856—7 să fie distribuiți de către Panga în mod egal între toți învățătorii școlii normale.

În lista elevilor provincialiști din anul 1856—7 îndatoriți să plătească amintita taxă, listă compusă în 13 Mai 1857 de învățătorul Isidor Bodescu, se află înșirați 227 elevi cari au plătit taxele, și 52 restanțieri. Din ea se vede că școala normală născăudeană, care întotdeauna se bucura de o mare reputație, era cercetată de un considerabil număr de provincialiști, dintre cari cum se știe unii veneau din mari depărtări.

E de regretat că în listă nu sunt indicate și localitățile de unde sunt elevii, cu toate aceste voiu înșira aci după clase numele mai caracteristice și semnificative dintre cele 279:

Clasa I: Daniil Iacobaș, George Budony, Petru Oșan, David Tomșa, Cifor Groza, Avram Mera, Tenase Tohati, Paul Kindriș Ioan Drăguș, Ioan Gyenge, George Tesear, Grigore Taloș, Ioan Horvath, Simion Petrice, Costan Oltean, Ilie Zentea, Onisim Vălean, Petru Pușcaș, Iosif Voevod, Simion Danci, Nechita Lișcan, Dionis Buciar, Todor Bătinaș, Franz Diubei, Alex. Cătinean, Ioan Vermeșan, Sandor Wöreși, Carl Schneider, Demian Burza, Ioan Crainic, Ioan Bocric, Iosif Hatoș, Grigore Sigmirean, Simion Barian, Alex. Körekes, Bazil Micle, Maxim Ciciovan.

Clasa II: Alex. Radu, Alexa Mânzat, Ioan Mocian, Ioan Iuliciu, Iosif Bekessi, Flore Vlaic, David Ianoși, Ioan Poenar, Ioan Gavriș, Ioan Bokosi, Ioan Cigărean, George Stanca, Iosif Lăpicaș, Iacob Bozeșan, Tihon Boț, Pavel Puinean, Abel Doboș, Ioan Albert, Mihai Farkaș, Daniil Faur, Ladislau Selever, Ioan Struț, Ioan Ciupe, Alex. Hossu, Achim Pinte, Ernst Kristel, Nicolae Vincan, Bazil Chifa, Ioan China, Bazil Gradovici, Lorenz Kindriș, Sándor Fekete, Isidor Dobrican, George Henț, Alex. Wisai, Alex. Vameș, Stefan Bercheșan.

Clasa III: Ioan Koman, Paul Patiz, Iohan Apahidean, Bazil Veșa, Simon Șuteu, Ioan Timar, Ioan Raduli, Timoftei Nizan, Ioan Timar, Iacob Almășan, Carl Balint, George Lorenz, Iancu Branea, Ioan Marieș, Ananie Secui, Toma Bloș, Ioan Vultur, Vasilie Căilean, Gavril Condor, Ioan Duca, Gregor Schiller, Ștefan Tolpan, Demeter Pușcaș, Grigore Givan, Ioan Floritie, Pongraț

Boldizsar, Iosif Berar, Galafton Şvagău, Ioan Melian, Ştefan Ciota, Mihai Blândul, Dumitru Mârzok.

Clasa IV: Ioan Bohăţiel, Paul Coraitor, George Pantea, Gabriel Cupşa, Simion Teglar, Ioan Şelar, Albert Olovani, Daniil Fogoraşi, Grigore Tămaş, Larion Spânul, Gavril Hodiş, Simion Pugna, Vasile Vidican, Iacob Buciar, Ioan Mora, Grigore Trifan, Dănilă Mănăsturian, Petru Mihali, Iacob Bârlea, Benjamin Winkler, Gavril Husmeşan, Grigore Roşca, Bazil Bruckenthal.

*

În chestia edificiului institutului militar incendiat în 1849 și în alte chestii școlare, Vicariatul adresează în 4 Iunie 1858 episcopului din Gherla următoarea scrisoare:

În anul 1849 a fost aprins și distrus de către insurgenți edificiul școlii normale din Năsăud. Îndată după sufocarea rebeliunii preoțimea acestui vicariat, respective a desființatului regiment II român grănicer, mai apoi populația grăniceră, și în sfârșit încăodată preoțimea au rugat autoritățile înalte ca se fie reparat acel edificiu, însă cu regret constatez că rugările n'au avut nici un succes.

Considerând că deoparte în fiecare an crește numărul elevilor cari voesc să învețe limba germană, iar fostul cvartir al locotenent-colonelului în care e instalată de prezent școala nu corespunde spre acest scop; iar de altă parte fondul de provente din care pe timpul miliției grănicere s'a întreținut acel edificiu, are un venit anual de peste 31000 fl., deci e capabil să poarte cheltuielile: așa Vicariatul crede că lucrează numai în interesul fondului școlar și al învățării limbei germane când roagă pe Ordinariatul episcopesc să intervină la înaltul minister de culte și instrucție publică pentru realizarea punctelor din sus amintitele suplici. Și aceasta cu atât mai tare, deoarece se aude că direcția financiară provincială intenționează să propună vinderea materialului ori întrebuințarea lui în alt chip, ceea ce pentru populația credincioasă foastă grăniceră ar fi într'adevăr o mare lovitură, deoarece fondul de provente s'a creat din venitele dreptului de cârciumerit, de care locuitorii Văiei Rodnei, ca aparținători fondului regiu, chiar așa au beneficiat ca și vecinii lor Sași; și acele venite din liberă voie

și în interesul instituției grănicerești le-au cedat pentru scopurile obștești, anume pentru crearea fondului de provente; în urmare justea pretinde ca acela ca un fond patronal să poarte toate cheltuielile de utilitate publică, pe cari le-a suportat în timpul instituției grănicerești. Dacă din acel fond s'au reconstruit mai multe edificii foste militare, nimicite prin foc în epoca revoluției, între cari de curând și capela (biserica) regimentului, pentru ce se nu se reclădească edificiul școlar care aproape timp de un secol a dat atâți bărbați statului și bisericii?

Pentru refacerea aceluia edificiu vorbește și următoarea circumstanță: Este de obște cunoscută necesitatea înființării unui institut preparandial pentru greco-catolici, și chiar acum să țin pertractări în chestia aceasta. Pentru ca să ofere însă toate avantajele dorite și pentru ca să obișnuească pe elevi în mod practic cu metoda, preparandia trebuie se stea în legătură cu o școală normală (primară). De prezent însă în întreaga parte nordică a Ardealului există o singură școală normală: aceasta în Năsăud de care ar putea să fie legată preparandia din chestie. Deci dacă va rămânea nerealizată reclădirea edificiului în care a stat institutul militar, atunci și preparandia cu greu se va putea înfăptui.

*

Reclădirea institutului militar s'a cerut încă în mai multe rânduri de către grăniceri, și mai ales în 1860 de către delegații tuturor comunelor grănicerești, trimiși în Viena la împărat în chestia rezolvării cauzelor de proprietate. Considerații de natură politică însă au zădărnicit refacerea, așa că în deceniile ce au urmat chiar și pereții clădirii s'au prăbușit, încât cu tot dreptul zicea poporul: »la ruine«.

*

Mai amintesc aci două scrisori ale vicarului Grigore Moisil, redijate în ton cam aspru, dintre cari una e adresată în 30 Martie 1864 oficiului comunal din Năsăud căruia îi face reproș că Năsăudenii nu-și trimit copiii la școală și că mai ales neglijează creșterea fetelor. Într'a doua scrisoare din 14 Mai 1864 adresată Ordinariatului din Gherla amintind cererea profesorului de cant dela

școalele născădune ca să i-se dea ceva remunerație, zice: »Cine vrea a folosi națiunii și patriei, trebuie să aducă și ceva sacrificiu dela sine și să facă merit, că altmintrelea dacă după serviciile și cele mai mici se vor pofți tot plăți și remunerațiuni, națiunea noastră miseră și lipsită de mijloace bănești, cum este, nu va prospera și înainta, ci va rămânea coada și batjocura altor națiuni. Patriotismul nu trebuie cumpărat cu cântarul sau cu litra«.

*

În 8 Iunie 1864 Vicarul adresează preoților o (circulară) pe care, după ce spune că au să fie organizate școlile »triviale« și cea normală, precum și nou deschisul liceu, apoi salariile profesorilor și învățătorilor, încheie așa: Așadară ceace am dorit am ajuns, lipsește ca Fr. Voastre să capacitați pe oamenii noștri ca să nu-și tragă fiii dela școală, ci care va putea și va fi cu talent să-l lase să învețe și guste din bunătățile cedate nouă dela Înălțatul împărat și guvernul său; că nu se află alte ținuturi românești care să se poată mândri cu astfel de școli și venite ca noi, numai să ne folosim de ele cum se cuvine.

*

Dintr'o scrisoare a vicarului datată din 25 Noemvrie 1865 aflăm că atunci 2 clase preparandiale și 4 normale s'au mutat din edificiul fost al locotenent-colonelului, mai apoi vechiul liceu, în casele unde azi stă școala secundară de fete, pe timpul grăniții fosta locuință a căpitanului. Astfel școala normală stătea în cele patru camere dinspre drum, iar cele preparandiale în camerele clădirii dindărăt în ocol. În casa proximă era instalat pe atunci plutonul finanților. Cele 4 clase existente ale liceului erau așezate în fosta locuință a locotenent-colonelului, azi școala normală de învățători. Toate localurile au fost sfințite de capelanul Ioan Lazar.

*

După desființarea regimentului în 1851 erarul financiar austriac cu un cinism sfiidător puse mâna pe averile grănicerești și astfel și pe resursele din cari se susțineau școlile. Pentru retro-

cedarea aceloră s'a purtat din partea grănicerilor noștri grea luptă, cum se poate vedea și din incidentul ce urmează aci.

În timpul de tranziție organele noastre școlare erau nevoite să cerșească pentru orice lucru cât de mic, ca guvernul să încuviințeze ajutorul necesar din averea proprie a grănicerilor; și aceasta chiar și după ce la multe petiții și intervenții, conform autografului împărațesc din 1861, în acest an li-se restituise grănicerilor someșeni o parte din averi și drepturi.

Din scrisoarea vicarului Moisiș adresată în 20 Decembrie 1865 Ordinariatului din Gherla, ca oficiu intermediar cu guvernul, își poate face omul o icoană despre situația precară în care se găseau unele școli; când Vicarul, după ce rugă pe Ordinariat să intervină ca guvernul să aprobe pe viitor remunerațiile cuvenite membrilor comisiei fondurilor școlare, — care administra averi ce îi erau sustrase de organele fiscoale și de ale căror venituri nu putea liber dispune — continua astfel:

Asemenea tangentei ce era în. erar de-a da pentru școala capitală, dar mai ales pentru susținerea școalelor triviale din Monor și Borgoprund organizate ca și celelalte trei din valea Rocnei, n'ar trebui a se pune nici o dificultate din partea deregărilor financiare; deoarece afară de regalul cârciumăritului, care încă nu s'a dat comunelor din Bârgău și cercul Monorului, grănicerii au de a mai pretinde dela în. erar capitalul format din banii școalei plătiți pe nedreptul de grăniceri, un capital de 51.356 fl.

Dacă institutul de graniță s'a făcut pentru folosul statului, acesta era dator a face școli militare din al său, sau barem din venitul cârciumăritului; nu însă a reparta pe grumazul grănicerilor, cari ca militari aveau destul de greu jug de purtat. Acum dacă se pretinde ca cele două școli triviale să se organizeze pe socoteala statului, e o pretensiune tare modestă, că statul nu are să dea din al său, ci parte din interesele banilor de școală aflători la stat, parte din regalul cârciumăritului reținut.

De altmintelea și când n'ar fi asta împrejurare, statul încă n'ar trebui să se arate mai puțin marimimos a sacrifica din al său pentru școli, decât miserii grăniceri cari au oferit pentru școli venitul cârciumăritului, batăr că mulți dintre ei n'au pâinea de toate zilele. Oare să merite grănicerii atâta ignorare?

Va zice cineva că pentru aceea a redat Maiestatea Sa venitul cârciumăritului ca să se întrețină școalele. Maiestatea Sa s'a îndurat a-l restitui celor 29 comune foste libere înainte de militarizare cu obligațiunea pentru de-a suporta spesele școlilor din Valea Rodnei, va să zică venitul regalului îngreunat cu sarcini grele; când totuș grănicerii, oferindu-l minteni după militarizare spre folosul institutului grănicer fără de nici o greutate, așa se cuvenea să-l recapete iară fără de nici o sarcină. Tocmai din asta cauză că li-s'a restituit regalul cu obligamente grele de purtat, dreptatea pofteste ca și statul să ia pe sine o sarcină de purtat amăsurat veniturilor șieși rezervate, cu atât mai tare, că nu ne aflăm în Turcia unde numai cel mai puternic are drept, și miserul trebuie să cază; ci suntem într'un stat civilizat, în care veghiază legile cele mai umane, și capul acestui mărit stat este unul dintre cei mai umani și drepți domnitori ai Europei.

Sau doar pentru grăniceri să nu fie aplicabile legile cele umane cari Maiestatea Sa s'a îndurat a-le introduce în patria noastră? Ei să nu se bucure de beneficiile acestor legi umane? Ce au comis dânșii ca să fie puși afară de lege?

Dupăce fondul proventelor, sau cel puțin venitul cârciumăritului la disolvarea institutului grăniceresc în anul 1851 nu s'a restituit atunci precum aducea cu sine dreptatea, ci pe nedrept s'a reținut și astăzi se reține, barem într'atâta să se facă ceva recompensare grănicerilor, ca erarul să vrea a contribui o sumă amăsurată pentru învățământ în acest district. Ar trebui să încete orice interpretări rabulistiche și întortochiate din partea In. deregătorii financiare, precum este de exemplu acea aserțiune că prin autograful împ. din 27 August 1861 greutatea întreținerii școlilor din districtul Năsăudului ar zăcea pe fondul de montur. Asemeni aserțiuni nu sunt nicidecât apte de-a mulțami pe grănicerii amărâți, ci a-i sili într'acolo de-a păși pe calea legii spre a-și scoate cel din urmă crucer ce ar avea de pretins dela erar. Când totuș aceasta s'ar putea lesne încunjura dacă erarul ar vrea a fi drept, când ar respecta și dânsul legile Maiestății Sale, și dacă n'ar vrea a fi judecător în cauza proprie.

Pentruca dară să se mulcomească inimile locuitorilor acestui district In. reg. Guvern să binevoiască a lua sub scutul său pe

grăniceri și dreptele lor pretensiuni. Însăși prudența dictează că în circumstanțe critice, cum sunt și cele de față, să se facă dreptate în măsură mai mare, ca spiritele locuitorilor să se câștige pentru întâmplări neprevăzute, ce pot să vină peste scumpa noastră patrie. Spre întărirea motivelor aduse, mai aclud aci o reprezentățiune a comisiunei fondurilor, așternută tot în aceste obiecte Incl. oficiolat distr. în 9 Septemvrie c.

*

Intr'un așa numit protocol de consultare, redijat în August 1872 la minele din Rodna de către consilierul minier Johann Kosztka, administratorul Victor Mialovici și funcționarul minier Franz Süssner, după ce la început se tratează diferite chestii de specialitate minieră, se fac unele constatări caracteristice și privitor la școala care se afla pe teritor grăniceresc și era cercetată de mulți elevi români. Pentru că să se vadă ce mentalitate și ce spirit domnea pe atunci, las să urmeze aci pasajul de reținut din acel proces verbal:

În 1872 au cercetat școala din Rodna veche 78 copii, subtrăgându-se dela cercetare 104 parte din cauza că localul școlii e restrâns, parte pentru că copiii de pe teritorul minelor, depărtat o milă de Rodna, nu pot fi forțați să cerceteze școala. La examenul din 4 August c. elevii au dovedit progres foarte bun, arătând că și în ținutul acesta locuit exclusiv de populație română ei înțeleg limba de propunere maghiară, se exprimă în ea corect și vorbesc încă și nemțește.

Minerii insistă ca elementul maghiar să fie ocrotit în școală și biserică și copiii lor să fie crescuți în acest spirit. În scopul de a menține elementul maghiar neștirbit în școală și de a-l apăra împotriva influenței fostului preot Papp¹⁾, care avea sentimente românești, în 1871 reuniunea minierilor s'a adresat către inspectorul școlar din Dej cu rugarea, ca școala să fie declarată confesională și subvenționată de stat. Dotația de până acum nu e suficientă și nici n'o pot suporta minierii cari închiriaseră pentru școală cu 150 fl. anual casa baronului Radák.

¹⁾ Papp János, preot rom. cat. la mine, fratele fostului medic districtual năsăudean Ștefan Pop.

În baza contractului din Martie c. cu care terenul minier trece în proprietatea fondului de stipendii din Năsăud, acesta ar fi îndatorat să poarte cheltuielile școlii. După ce însă acest fond întreține în Rodna o școală confesională greco unită românească, nu va vrea să susțină pentru copiii minerilor nici școală confesională și nici romano-catolică, ci va cere ca minerii să-și trimită copiii la școala confesională »ca să fie acolo romanizați«. Această vedere o detestă minerii; deci va fi în folosul elementului maghiar — a cărui susținere zace în interesul patriei noastre comune — să se lucreze pe calea inspectoratului într'acolo, ca în Rodna sub orice împrejurări să se susțină școala maghiară a minelor, deoarece dela elementul român nu se poate aștepta prosperarea minerilor de aci. Baronul Radák și-a destinat casa spre scopul acesta cu condiția ca ea să fie din nou acoperită.

*

În sfârșit las să urmeze aci unele părți din istoricul prelucrat și complectat al vechei preparandii năsădene, care începe astfel:

Ca și la alte popoare, așa și la Români începutul instrucției școlare îl găsim în biserică, și oricât de primitive vor fi fost școlile bisericești și mănăstirești de pe vremuri, totuș vechii preoți și călugări, dieci și cantori, au meritul de a fi priviți ca cei dintâi dascăli ai neamului. Ca dovadă neîndoelnică despre acest fapt, întrucât privește istoricul *District al Năsăudului*, pot servi următoarele date scoase din documentele arhivelor bistrițene:

Pe la mijlocul secolului al XVII-lea se vorbește despre popa Partenie »*dascăl de beserică*« în Năsăud; iar în conscripția preoților din 1733 e amintit fiul »*studiosus*« al popii Vasile Văleanu din Rebra mare.

Conscripția făcută la 1740 face mențiune despre 14 »*diaconi*« învățători din valea Rodnei; iar într'un act din 1746 cetim despre »*studiosus et cantor*« fiul popii Ioan din Salva.

În conscripția din 1750 sunt înșirați următorii »*ludimagistri*«: Samuilă Călugărul în Feldru, Atanasie Călugărul și Ioan al Popii în Sângeorz, Grigore al Popii Maței în Ilva, fiul Popii Vasile în Salva, Vasile al Popii în Mititei, Hașic în Mocod, fiii popilor

Petre și Flore în Zagra, Costan în Găureni, Grigore al Popii în Nușfalău, Onul Diac în Sântioana, unul nenumit în Maieru, unul în Vermeș și Ion Diac în Dumitrița.

Intr'un act din 1752 e vorbă de Vasile fiul Popii Roș din Sângeorz, care întors din Moldova unde emigrase înainte cu 10 ani, *instruește copii* în district; totașa face și călugărul Ioan al Bărdanului din Feldru, întors asemenea din Moldova.

O conscripție din 1754 privitoare la contribuțiile preoților din 21 sate someșene, 2 sate românești din ținutul Bistriții și 3 sate săsești în care locuiesc și Români, face mențiune despre 25 »ludimagistri«.

Arhiepiscopul năsăudean Atanasie în raportul său făcut în 1755 episcopului Aron numește pe »ludimagister«-ul Popa Matei din Năsăud; și într'un alt act din 1759 sunt numiți »ludimagistri« Roman Ureche și Nechita Diacul din Maieru.

În conscripția ordonată la 1761 de generalul Buccov se amintesc: »ludimagister«-ul Dănilă din Sângeorz și *învățătorii* Gavril și Gerasim din Maieru; iar într'un act din 1762 privitor la toate satele românești din Valea Rodnei și la Români din satele săsești ale districtului bistrițan, la rubrica »ludimagistri, cantores et campanatores« sunt menționați în mod colectiv: 68 indivizi.

În recensământul din 1766 făcut la ordinul episcopului Atanasie Rednic, în Valea Rodnei și câteva sate din ținutul Bistriții sunt menționați 25 »ludimagistri«; iar într'un proces verbal din 1770 al comisiei școlare instituite în regimentul năsăudean se pomenesc *școlile ridicate încă mai de mult în Năsăud, Maieru și Monor*.

*

La 31 Decembrie 1849 directorul Moise Panga deschise în Năsăud un nou curs preparandial, nu numai pentru năsăudeni, ci pentru toți candidații români din părțile nordice ale Ardealului. Cu acest prilej vicarul Macedon Pop le ținu candidaților următoarea vorbire:

Unenilor! Românel care are cât de puțină cunoștință din istoria națiunii sale, cetind prea îndurata ordinațiune a Excelenței Sale guvernatorului civil și militar despre deschiderea a

două preparandii pedagogice pentru o sută tineri români, cari în timpul petrecerii sale la aceasta învățătură să capete stipendii dela stat; a alăturat timpul trecut cu cel prezent. Trecutul l-a înfiorat, iară prezentul l-a bucurat. Pielecele puse desvoltării înțelesuale a Românilor maicuseamă în timpul domniei prinților maghiari de către dușmani, umplu sufletul de necaz și de amărăciune. Românul pe atunci necum să capete el ajutor dela stat, dară nici îi era iertat a umbla la școală. Starea lui era jalnică ca și a sclavilor din Africa. O timpuri, o năravuri!

Lanțurile care legaseră puterea înțelesuală a Românului au început a-se sfărma, maicuseamă decând patria noastră a venit sub domnia casei austriace; însă acele groase fiind, nu s'au putut odată sfărma. Duhul timpului prezent, violența evenimentelor au produs principiul egalității, care pronunțiat și prin constituția dată de prea bunul nostru monarh, garantează Românilor asemenea drepturi ca și celorlalte națiuni din monarhie.

Insă tinerilor! Ca Românii să se știe folosi de drepturile garantate, ca să fie respectați de națiunile Europei, să aibă putere morală, să fie adevărați creștini și bravi crescători și subdiți; au trebuință să învețe, au cea mai neapărată trebuință de școale.

Școalele însă numai atunci vor aduce doritul folos, dacă vor avea dascăli procopsiți. Numai aceștia sunt în stare a ridica onoarea și fericitatea națiunii.

Această trebuință a cunoscut-o părintescul guvern, căci numai puțin timp trecu dela nădușirea resbelului, și iată vedem punerea fundamentului pentru desvoltarea Românilor.

Voi tinerilor adunați aicea voiți a fi dascăli sau învățători? Frumoasă chemare! Ce folos putem aduce omenimei mai mare, decât dacă vom învăța tinerimea, zisese oratorul roman Cicero. Voi veți trebui în viitor a planta în fragedele inime știința și morala; însă ca să fiți în stare, înși-vă trebuiți a învăța.

În șase luni vi se va propune metodică de un pedagog care de mai mulți ani a meritat stîmna înaltelor locuri. Aceasta vă-va arăta calea pe care veți trebui a conduce pe învățăcei către câștigarea neperitoarelor averi; care a-o învăța vă îndatorați. Ci un pedagog adevărat poartă grija ca pruncii să fie în viitor nunumai bărbați învățați, dar totodată oameni drepți și morali. Acest

sfânt scop îl veți dobândi prin învățarea religiei, a moralului și prin darea exemplului bun.

Cu atâta însă nu socotiți că încă a-ți făcut destul. Nu. Unui dascăl sunt și alte științe de lipsă. În cât împrejurările și capacitatea vă vor îngădui, sunteți îndatorați și acelea a vi-le câștiga. Omul numai așa răspunde așteptării divine, numai așa își arată demnitatea omenească, dacă din zi în zi se străduiește a fi mai perfect.

Altmintrelea făcând, rămâneți răspunzători națiunii care așteaptă dela voi fructuri îndoite; statului care vă întinde mână de ajutor; și lui Dumnezeu înaintea căruia vom da samă de tot momentul petrecut în deșert.

*

Școala a fost inspectată de organele superioare, după cum se vede din corespondența pe care o publică »Bucovina« lui Alecu Hurmuzaki în Nr. 51, 52 din 12 Iulie 1850:

În 7 Iunie c. a sosit aci pe neașteptate Dl Heifler, comisarul ministerial în treaba școalelor. A examinat preparanții și școlarii din clasele normale, arătându-și îndestularea în tot înțelesul. A declarat că școalele militare sunt foarte bune; cele elementare săsești precum și ale reformaților sunt sub toată critica aci în Transilvania, însă gimnasiile reformaților mai bune decât cele din provinciile ereditare. Și-a însemnat numele la trei preparanți frunțași provinciali și al trei mărginari (grăniceri) cu scop de a-le mijloci mergerea la Viena spre învățarea cursului pedagogic. În urmă a dat speranța că învățătorii se vor plăti de către stat și se vor ridica mai multe școale în țară.

*

Examenele finale ale cursului preparandial s'au ținut în 19 Iunie 1850. Despre ele aflăm tot în ziarul »Bucovina« următorul raport:

Examenele cu preparanții s'au ținut în 19 Iunie c. la care au fost față Dnii: maiorul Fakler, comandantele ținutal din regiment, Macedon Pop vicarul Rodnei, Anchidim Pop capelanul regimentului, Tomi adiutantele și Purceila, apoi Dnii profesori

normali. Serbarea s'a încheiat cu o cuvântare în care s'a înfățișat românește cu colori vii frumosul viitor ce ne așteaptă, dacă vom propăși în știință și în cultura cea adevărată, și vom înainta cu spiritul timpului alături cu alte națiuni. La care răspunse preparandul Anca mulțămind în numele națiunii atât Măiestății Sale imperatorului și guvernului pentru grația prin care s'au înființat școalele preparandiale, cât și profesorilor pentru osteneala ce au avut-o cu ei.

*

La examen au reușit 85 candidați calificați ca învățători. Dintre aceștia au fost trimiși pe cheltuiala statului la cursul superior pedagogic din Viena, următorii candidați: Petru Anca, Ioan Bușița, Vasile Dumbrava, Dumitru Cioflec, Ludovic Graur și N. Tesloanu.

Și ca să se vadă cum era privită munca Directorului Panga pentru aceste cursuri pedagogice și ca activitate culturală românească, reproducem aci ce spune tot ziarul »Bucovina« despre el:

Cu această ocaziune cuget că modestia Dlui Director mă va suferi să fac pe scurt pomenire și de unele din strălucitele merite ce și le-a câștigat Dsa și le câștigă pentru națiune pentru a căreia fericire trăește și se consacră cu plăcere; căci se cuvine națiunii să cunoască numele fiilor săi cari asudă pentru fericirea ei.

Dl Panga, directorul școalelor din regiment, e bărbatul căruia avem de a-i mulțami nu numai că în regiment avem dintre frații noștri mai mulți ofițeri și sub-ofițeri, ci că și în mai multe cercuri, și anume într'al Reteagului și al Clujului se aplicară mai mulți școlari de ai Domniei sale în deregătorii civile. Prin virtutea lui se făcu că în școala cesarie-regie din Năsăud avem astăzi profesori *numai români* cari propun științele în limba română și germană.

Fie numeroase și serine zilele prea demnului acestui bărbat!

| | | | | |

Acte și documente

I. Marțian

I

Satul proiectat în trecătoarea Bârgăului la locul numit Fântânele

Comunicația peste munții cari despart nordetul Ardealului de către Moldova se făcea, din vremuri vechi, pe linia trecătorii dela Rodna dar, în urma încorporării Bucovinei la Austria, se ivi necesitatea să se deschidă și trecătoarea dela Bârgău. Totuși înfăptuirea acestui desiderat se mai amână câte-va decenii până primi, în urmă, un nou impuls prin campania împăratului Napoleon împotriva Rusiei, în cadrele cărei erau cuprinse și acțiunile armatei austriace de sub comanda lui Schwarzenberg însărcinate să apere flancul drept al armatei franceze, care în primăvara anului 1812 înaintă înspre interiorul Rusiei.

Cu acest prilej consiliul de războiu din Viena, având în vedere operațiunile armatei austriace pe teritoriu polonez, între alte măsuri de ordin strategic, prevăzu și construirea urgentă a unei șosele peste trecătoarea Carpaților dela Bârgău și întemeierea unui nou sat la locul numit Fântânele, situat alătura de traseul șoselei, între satele Mureșenii-Bârgăului și Dorna, la distanță de 16 km. dela cel dintâi și 24 km. dela al doilea.

Pe câtă vreme lucrările pe traseul șoselei începură cu mii de iobagi de ai marilor proprietari din aceste părți ale Ardealului, consiliul de războiu din Viena însărcină cu întemeierea și organizarea satului proiectat la Fântânele regimentul de grăniceri din Năsăud.

În bazele acestui ordin se prevedea colonizarea alor 50 de familii de grăniceri în noul sat și adevărați cari se vor oferi de bună voie spre acest scop. Deci în primăvara anului 1813 procedând regimentul la executarea ordonanței de colonizare, publică apelul către grăniceri în acest scop, cu ordinul de zi No. 118 din 10 a lunii Mai. Cum însă în urma acestui apel nu se oferi nici unul singur dintre grănicerii alor 44 de sate să locuiască în satul proiectat, consiliul de războiu din Viena, revenind asupra proiectului, concese pe seama coloniștilor noului sat unele favoruri și dete noi îndrumări regimentului să facă o propagandă mai intensă în scopul realizării planului conceput.

A urmat deci că regimentul a publicat în 15 Septembrie 1813 un nou ordin specificat în această materie care cuprinde întreg proiectul de organizare și administrare al satului Fântânele împreună cu toate favorurile și privilegiile de cari se vor împărtăși cei ce se vor oferi să-l colonizeze. Dar mai având în vedere ca ordinul să fie accesibil tuturor grănicerilor interesați, comandamentul regimentului îngrijă publicarea lui în limba românească. Acest ordin este doar' primul act oficial redactat în limba românească de către forurile militare austriace din Ardeal, iar textul lui este următorul:

Porunca cinstului regiment din 15 Septembrie 1813

Precum din porunca regimentului dela 10 a lunii Mai 1813 cu numărul 118 tuturor companiilor este cunoscut întru asemă-

narea rânduielii dela prea înaltul loc, că din sus de Mureșeni la locul ce se chiamă »Fântânele« trebuie să se facă sat nou și locuitori acolo din cuprinsul regimentului să se așeze, cari datorie vor avea:

1. Toate forșponturile (cărăușiile) ce s'ar tâmpla dela Fântânele până la Dorna și iar dela Fântânele până la Bistrița spre obicinuita plată a-le purta, spre care sfârșit 50 de care, 30 câte cu 5 cai și 20 câte cu 4 boi spre purtarea forșponturilor ce s'ar tâmpla totdeauna gata a ținea vor fi datori.

2. Drumul dela Fântânele până la Priporu-Candrii totdeauna bine întocmit și întocmirea sau diregerea drumului să fie lipsă la vremea sa a-o săvârși.

3. Aceste datorii vin de a-se socoti pe 50 de familii sau gazde, cari la Fântânele trebuie să se așeze.

Datorințele și ușurințele cari acești locuitori, pentru slujba sa în două chipuri mai sus arătate, aceste următoare vor avea:

1. Gazdele cari se vor așeza cu lăcuința la Fântânele, de toată slujba cătăneasă, precum și mergerea la tabără, când s'ar tâmpla război, vor fi scutiți.

2. Vor căpăta biserică și preot și la împărțitul sorților de pământ se va rumpe și pre seama preotului clejie.

3. Vor fi socotiți și cinstiți acești lăcuitori, ca și mai nainte ca grănițeri.

4. Vor căpăta un tist (ofițer) spre bună îndreptare a rânduielilor din lăontru la sat, precum spre ocrotirea cea de lipsă a călătorilor căror li-se cuvine forșpont, spre cercarea de au legiuită »Marș-route« drumarii; spre împiedecarea celora cari ar putea să-i năcăjască și spre încunjurarea a toată sila cu care cineva ca pre nește oameni fără de lege ar putea să-i asuprească; pe seama căruia tist cvartirul cu cheltuială împărătească se va face.

5. Li-se vor îngădui moșiile care au avut în doi ani până când vor putea trage hrana sa din pământul cel nou.

6. Fiește care gazdă va căpăta pământ de arat de 12 gălete și de opt care de fân și li-se va îngădui și mai încolo, din hărnicia sa, să lăzuiască și să deschiză loc.

7. De nu s'ar afla gazde de ajuns între grănițeri cari să meargă la Fântânele să lăcuiască, se vor îngădui și se vor primi

și jeleri din numărul regimentului a merge să lăcuiască la Fântânele.

8. Se va împărți drumul dela Fântânele până la Priporu-Candrii după numărul gazdelor când la unul când la altul, și la început nu va fi scutit nimenea de grăutățile aceste, fără preotul.

9. Sătenii aceștia către tistul său nu vor avea alta datorie fără decât slujba de om de ordonanță, prin carele când vor veni drumarii să poată a înștiința pre cela să vie înainte la care va fi rândul se dee forșpont. Mai încolo va putea tistul toate svezile și pricinele ce s'ar naște între săteni, cu tragerea acelora învrăjbiți înaintea bătrânilor satului, a-le așeza, și dacă care-va nu s'ar îndestuli cu aceasta dreptate la sat jăluită, va putea alerga la regiment.

Și tistul va avea datoria drumul spre întocmire a da oame- nilor împărțiți la vremea sa, totdeauna a-l cerca și pre oameni, la vremea când se va cuveni la deresul drumului, a-i scoate, întru care mai sus arătate întâmplări ascultare a-i da sunt datori oamenii.

10. Afară de aceste mai sus arătate bunevoiri și ajutorințe s'au milostivit înalt lăudatul de curte sfat ostășesc a rândui ca meldălindu-se (înștiințându-se) gazde cari ar merge la Fântânele să se așeze acolo, însemnându-se mai nainte acele să se iaie în scris și cu dânșii despre celelalte a lor cereri un contract și socoteală pentru cheltuială să se facă, și la prea înaltul locul spre socotință și darea de bani afară în lăontru să se trimită.

Locuitorii acești noi pentru datoriile sale ce vin a se plăti dela dânșii pot a cere și a se ruga: ca mai puțini cai și boi a ținea să li-se îngăduiască și ca câștigarea boilor și cailor precum și a carelor dintru'ntăi cu cheltuială împărătească să se facă; și pot iarăș a pofți ca forșponturile dela Fântânele până la Dorna, dară către Ardeal dela Fântânele până la Iad (comună în județul Năsăud) numai, iară nu până la Bistrița, să le poarte, și pot a cere ca și casele și biserica din cheltuiala împărătească să se facă, precum și fântânile cele de lipsă prin oameni cari lucră la drum să li-se sape.

Ce se atinge despre înpietrirea drumului fără de plată pot a pofți ca să fie scutiți și de facerea și diregerea podurilor. Căutând spre ușurința sa tot acești lăcuitori spre pildă acestea:

1. Că fiind ei oameni fără de arme, regimentul acolo în sat o comandă de cătane înarmate să pue, precum și casa cea de comandă și ținerea ei în stat desăvârșit prin regiment să se păzească, prin care mijlocire și dintre sătenii cari ar fi mai săraci înămindu-se pentru cătane pe 15 zile și-ar putea câștiga ceva.

2. Să-și poată alege un diac dintre dânșii spre preoție ca și alte sate.

3. Că toată una vreme neschimbat despre aruncarea când-va a oarecărei dări sau porții să fie scutiți și nici odată la careva greutate care celealalte sate militarești duc, fie acele sătești sau împărătești, să nu fie trași.

4. Ca către tistul său din sat nemica alta să nu fie datori fără ce se poruncește în punctul al nouăle și forșpont nice în slujbă să nu-i dee, tistul însuș să ție cai.

5. Ca lăcuiorii preste 6 ani cu moșile sale mai nainte avute să fie volnici ori a-le împărți ori a-le vinde.

6. Ca mai mult loc de fân să li-se împărțască și să li-se îngăduie să ție capre și unelte de lăzuit cu bani împărătești. Cu bani împărătești să li-se facă și unele ca aceștea. Spre ușurința sa mai multe pot cere acești lăcuiori, care ei mai bine știu ce-le este de lipsă.

Aceasta acum tuturor companiilor, batăr că nu limpede desăvârșit, totuși înțelesul înaltului rescript întreg cunoscut său dat, și înalt lăudatul sfatul ostășesc de curte două arătări înainte ale regimentului despre aceia, că nu se află oameni cari să se mute cu lăcuința la Fântânele, foarte cu neplăcere le-au primit. Pentrucă adusele împotriva pricini cu mijlocul unui protocol de comisie (proces-verbal) mai nainte scris trebuia să se rădice, și cererile lor după rânduială să se dee în sus, și cu oamenii cari nu arată nedragoste prin grăire împotrivă spre a se muta cu lăcuința la Fântânele, ci numai oare care îngreunare, a se învoi și a se întocmi toată osârdia arătată să fie pusă, pofti prea înaltul loc în tot chipul putincios spre a răspunde.

Regimentul poftorește acum această înaltă rânduială în tot cuprinsul său, o arată aceasta aici luminat, aduce pe aceia cari voiesc a se muta la Fântânele la cunoștința aceluiaș mijloc, prin care ei lăcuința aceasta nouă mai ușor și mai cu înmulțite și nesfârșite

folosuri pot a-o cuprinde. Cu aceasta îndatorește companiile supt răspundere spre a vesti acestea după rânduială: nemică să nu lipsească ca numărul de lăcuitori la Fântânele de ajuns să se poată aduce; pentrucă totdeauna cu mare folos poate fi că nu se povătuiesc lăcuitorii spre răul lor, ca să facă destul numai înaltului cuget: ci mai vârtos pot ei cunoaște că prin aceasta folosul lor crește și se sporește, și desăvârșit pot vedea că singur spre rădicarea tuturor împedecărilor și câștigarea tuturor ușurințelor prin cari lăcuitorii numai în stare bună și spre aceea să se poată aduce ca cu un cuget pentru binele de obște prin datoriile asupra sa puse în rândul forșpontului și întru ținerea a un dărab (bucată) de drum după măsură lor împărțit să se străduiască.

Că nelipsând nevoița despre c. preoți și osârdia cea din datorie decătre tisturi, nu este puțință ca spre mai multe și folositoare legături să nu se afle în regiment 50 de osebite gazde de grănițeri cari la comisie pentru dâșii rânduite spre adusele lor înainte cereri să nu voaiască a se meldelui că se vor muta cu lăcuința de tot la Fântânele.

Comândașii companiilor și toți ceilalți tisturi prin aceasta spre a se strădui pre cu folos lucrând se poftesc, care strădanie noi nu numai pentru împlinirea poruncilor ci și pentru aceste sântem datori a ne nevoi spre pofta înaltului nostru loc, prin care se poruncește ca regimentului, spre o dovadă neîndoită osârdia sa și străduitoare nevoiță, în toată luna arătare familiilor să se facă: care e mai nainte spre a se muta cu lăcuința la Fântânele. Indată ce să vor fi înștiințat, și înaintea comisiei în ziua ce după aceia se va numi să se arate, spre a face împreună contract și legătură despre trebile sale.

Gazdelor cari se vor meldelui li-se făgăduiește că după măsura înțelegerii sale la comisie aflate, feciorii lor cari se vor afla la oaste se vor chiema acasă și li-se vor lua armele.

Jelarii cari se vor meldelui că vor merge la Fântânele să se înștiințeze mai nainte, că la cătane nu se vor prinde șuhan (nici odată).

Despre toate gazdele cari se vor meldelui fie grănițeri sau jeleri extractul conscripției se va trimite în lăontru.

Bunătatea preamilstivului nostru monarh trebuie mai încolo

grănițerilor de înțeles arătat, că înălțatul împărat într'o întâmplare ca aceasta unde strâns ar putea porunci, nunumai poftă și învoirea arată, ci înțelegere laolaltă rânduiește. Că ce vor putea Tihanii, Mureșenii și Bistrițanii (locuitorii din satele vecine: Tiha, Morășeni și Bistrița) zice și a pune împotriva, dacă împărăția — precum la alți țărani fără de a-i întreba, spre lucrare și dirigerea pământului la întregi țări poruncește — ar voi osăbit să comandăluiscă (ordoneze) pre părinții și frățiile fugitorilor (dezertorilor) fără nici o mântuintă spre a se muta la satul Fântânele, subt mai grele legături și datorii, fără de a se slobozi, în așezământ cu dânșii cu mai multe făgăduințe spre ușurarea lor.

Aceasta este cercarea cea mai pre urmă care înălțatul și preamilstivul nostru împărat spre a se așeza satul la Fântânele, din sânul nostru lasă a-se face. Sătenilor, mai ales dela compania Tihii să li se dea mai nainte știre, precum la Fântânele acum trebuie să se facă sat. Și de nu se vor găsi grănițeri ori jeleri din regiment să se meldeluiscă acolo a merge, — căroră atâtea milostive ușurințe se făgăduiesc, ba încă și mai multe se poftesc, li-se dă voie și cu regimentul să facă contract și legătură, — ei sătenii dela compania Tihii să nu dea vină regimentului. Căci precum din nou altă rânduială preainaltă arată: alți lăcuitori străini acoloși toți spre paguba lor se vor așeza, și acestora pământurile lor care mai nainte grănițerii le-au sămânat, fără nici o plată se vor da. Pentrucă acești grănițeri —, mai ales fiindcă câștigul cel în sânul satului celui nou Fântânele după felul locului, nu în plugărit, ci întru ținerea dobitoacelor ar putea sta — prin așezarea satului acestuia neîncetat și cu atâta mai îngreioați și mai scăzuți se fac de lăcuitorii lor prin slobozirea mai ales din slujba cătănească.

Intre arătările companiilor cum și care gazdă de grănițeri sau jeleri spre lăcuință la Fântânele mai nainte s'ar fi meldeluit, trebuie și meldungurile (rapoartele) împreună a-se cuprinde: în care zi fiește care cinstit preot cuprinsul acestei porunci a regimentului din cuvânt în cuvânt, ajutorând și îndemnând și despre partea sa din locul unde se spune căzania, înainte la popor au cetit și au dat. Pentru care spre a da înainte regimentului pre prea cinstitul domn vicarius deasemenea din slujbă prea pretenește cearcă. *Lenk* m. p. obeșter.

Tot la data de 15 Septembrie 1813 reaceară și vicarul Ioan Nemeș prin o circulară a sa pe preoții de pe teritoriul regimentului să îndemne pe oameni a se înscrie în scopul de a se strămuta cu locuința la locul numit Fântânele pe linia șoselei din trecătoarea Bârgăului, unde se proiectează întemeierea unui sat de 50 de gazde.¹⁾

Resultatul final al acestei repețite opintiri a consiliului de războiu din Viena, de a institui în creștetul Carpaților o colonie de cărauși militari, a rămas și de astădată negativ, fiindcă de bunăvoie nu s'a oferit nimeni de colonist la o altitudine de peste 1200 m. peste nivelul adriatic.

Astfel proiectatul sat Fântânele nu s'a înfăptuit, dar șoseaua trasată peste trecătoarea Bârgăului s'a terminat cu desăvârșire la anul 1817.

II

Vorbirea de încurajare, rostită, în anul 1561 la adresa soldaților, de *Albert de Lasca* cu ocazia expediției în Moldova, când a întrodus în domnie pe *Iacob Heraclit Despotul*.²⁾

Soldaților, zeei nemuritori nu mi-au dat un suflet atât de îngâmfat și o minte atât de înfumurată, încât, cuprins de pofta de domnie, să-mi pun în gând să vă scot din lăcașurile părințești și să vă duc la războiu nesigur în o țară străină și cu totul necunoscută nouă. Nici nu sunt atât de lacom de averi, încât râvnind la ele să expun primejdiei și viața mea și sângele vostru. Dacă totdeauna am domnit cu bunătaie peste acei, ce mi i-a pus subt

¹⁾ Arhiva Someșană No. 9 pag. 131.

²⁾ Din opul: *Autonii Bonfinii Rerum ungaricarum decades quator cum dimidia. Băziliae 1568. Pag. 921.*

picioare natura, și dacă n'am pus mare preț pe atâtea stăpâniri, ajunse în puterea mea prin moștenire, poate fi cineva, care să creadă, că uniblu în ruptul capului după domnii și că doresc cu lăcomie averea ori să susțină, că am venit aci pentru unul din aceste lucruri?

Faima și dorul de nemuri e m'a împins, soldaților, ca — uitându-mi de odihna de acasă și de viața particulară (pe care numai aceia o consideră fericită, cari țin drept lucru necinstit să dormi sub cerul liber și se feresc de intemperii, de zăpadă, frig, răceală, de lipsa de mâncare și de străjuire) — să vin aci împreună cu voi; pentru a urmări viața și mântuirea despotului celui mai nedrept și mai crud.

Antichitatea nunumai l-a preamărit și glorificat pe Hercule, ci l-a și așezat în șirul zeilor, pentru că a pornit cu războiul împotriva regelui trac Diomedes, care își hrănia caii cu carnea și sângele oaspeților, și pentru că, după ce l-a învins, l-a tăiat bucăți și l-a aruncat pradă cânilor. Și pe Philantus, regele Driopilor, care îndrăsnise să profaneze templul lui Apollo din Delphi (cecece este un păcat împotriva zeilor), l-a lipsit de domnie, iar țara a dat-o celor din Melos. Faptele acestea le confirmă mulți autori. Și el le-a îndeplinit nu ca să câștige domnia, ci ca să răzbune nedreptatea făcută zeilor și oamenilor și ca să-și facă numele nepieritor.

Acest gând îl-am și eu, soldaților. Am întreprins acest războiu mânat mai mult de glorie, decât de pofta de domnie ori de avere și l-am pornit împotriva aceluia, care — cum se pare — nu cruță nici pe zei, nici pe oameni și care nu are nimic sfânt decât facerea de nedreptăți și continuarea cruzimii sale. Acest om, fără seamăn în fărădelegile sale, nu se sfiește să-și pună mâinile lacome pe darurile zeilor și să și le infigă nemiloase în sângele oamenilor. Rămas-a vreun sanctuar neîntinat de lăcomia sa? Nu amintesc oamenii uciși fără milă și împotriva legilor, cecece vi-o ar putea spune acest râu umplut cu sângele lor, nici leșurile împrăștiute în aceste păduri și livezi, din cari s'au săturat paserile văzduhului. O singură plăcere are: să despoaie de viață pe bărbați în fața soțiilor lor, pe părinți înaintea copiilor lor. El crede că așa își îndeplinește slujba de adevărat domnitor, dacă jefuiește

bisericile și altarele zeilor, ucide pe prunci în fața părinților, ocrotește nedreptatea și necinstea și dacă adăpostește pe înșelători și ucigași.

Dacă ar putea, s'ar ridica să-și răzbune asupra acestui tiran grozav și nemilos acești arbori, pe cari îi vedeți, aceste pietre, pe cari le călcați în picioare, acest râu, care adapă caii voștri și vă astâmpără setea voastră, acest loc, pe care stați, și acești munți, cari se înalță în fața voastră. Când acest tiran ocupă cu înșelăciune și cu viclenie vre-o țară străină, singura-i plăcere este să o stropească cu sânge omenesc, arătând prin aceasta, că el este acela venetic și străin, nu moștenitor, tiran și nu stăpân adevărat. Căci dacă aceasta ar fi patria sa, oare l-ar lăsa sufletul să o pustiască atât de îngrozitor; și dacă ar fi adevărat moștenitor, ar cruța moștenirea. Dacă ar fi domnitor legitim, ar lucra după legi și nu ar lua bunurile supușilor săi cu forța. Dacă ar fi ocârmuitor adevărat, ar judeca după dreptate.

Dar nu este așa, soldaților. Faptele sale ni-l arată, cine e, și ni-au dovedit și până acum destul de clar: că este cel mai nedrept om. Aci, înaintea voastră, vedeți pe Domnitorul nobil, din o familie veche și nobilă, adevăratul succesori și moștenitor al acestei provincii. Scaunul și patria acestuia le-a ocupat tiranul de mult timp pe nedreptul. Incontra acestuia a pregătit armata și a silit pe soldați, ca pe cel lipsit de patrie să-l despoaie și de viață. Eu însă sunt convins, că soldații țin la tiran mai mult de frică decât din dragoste și astfel, fie armata acestuia cât de numeroasă, când lucrul ajunge la faptă, aceea se împuținează și slăbește. Cel ce se teme de cel de față, în absență îl urește. Aceasta o puteți constata și despre soldații aceluia. Il uresc și își fac slujba de soldat numai de silă. Nu este la fel, când vă gândiți la numărul mic al nostru. Biruința stă în vitejia soldaților și în onestitatea cauzei, nu în numărul oamenilor. Și despre regele Macedonenilor știm, că a fugărit oștiri mari cu oameni puțini.

Gândiți-vă mai întâiu, că răsplata mare se găsește numai în primejdia mare. Toată lumea se va minuna și va preamări vitejia voastră, dacă vom învinge. Iar aceștia, pe cari îi veți scăpa din jugul tiranului, ca din gura iadului, nu numai vă vor mulțumi, ci vor face cauză comună cu voi. Tot ce este al lor, va fi și al vostru.

Dar ce vorbesc și grăesc eu de răsplată înaintea voastră, cari nici odată n'ați fi pus piciorul aci, dacă nu v'ați fi simțit legați de mine cu o dragoste deosebită? Deci vă rog și vă conjur, ca — dacă vă stă la suflet mântuirea mea (care atârnă de aceleași împrejurări cași a voastră, când se va ajunge la luptă), fama și gloria mea (pentru care v'am adus în această provincie și m'am expus tuturor primejdiilo.) — să vă arătați așa cum sunteți, adevăca ca adevărați soldați, căroro nu le displace nimic mai mult, decât să-și petreacă viața fără glorie și renume, și să vă năzuifi, ca eu să vă biruiesc cu vitejia voastră. Iar eu imi voiu da năzuința, ca voi să scăpați neatinși cu ajutorul planurilor mele.

III

In Ardeal

Traducere din volumul anonim: *Reise von Pressburg durch Mähren, beide Schlesien und Ungarn nach Siebenbürgen und von da zurück nach Pressburg. Frankfurt und Leipzig 1793.*

Am stat în Ardeal pe vremuri de importanță pentru această țară: era pe timpul războiului cu Turcii, al morții împăratului Iosif al doilea, al modificărilor de guvernament și al păcii apropiate.

Ardéalul este întocmai țara asupra cărei Turcii și-au îndreptat atenția deosebită și este acea provincie a monarhiei austriace în care, sub stăpânirea împăratului Iosif, s'au introdus cele mai însemnate inovații și unde după moartea lui s'au realizat cele mai radicale modificări administrative. Deci această țară va putea aprecia roadele păcii cu mai mare mulțămire.

Nu am de scop să prezint în cuprinsul acestor file vre-o descriere a războiului în curs, nici vre-o critică a administrației civile, fiindcă nu sunt nici militar nici politician. Totuși doresc, ca un om care am ochi pentru de a vedea și voință pentru de a examina cele văzute, să dau expresie opiniei mele personale rugându-mă tot odată ca să nu mi-se ia această încercare în nume de rău, fiindcă ori cine poate să greșească!

În Ardeal există trei națiuni zise indigene: Ungurii, Săcuii și Germanii numiți Sași. Aceste trei națiuni au vot în sfatul țării și delegații lor au scaun în camera deputaților. Națiunea Ungurilor este cea mai numeroasă dintre acestea, pe câtă vreme cea a Săcuilor și a Sașilor sunt mai puțin numeroase. Dar în această provincie mai există și alte națiuni numite străine, cari sunt în raport de inferioritate politică față de națiunile numite indigene. Astfel este națiunea Românilor, care e probabil mai numeroasă decât toate celelalte națiuni ardelene împreună; totuși ea este considerată de străină și nu are drept de proprietate individuală. Dar este adevărat că la un moment dat, sub stăpânirea împăratului Iosif, s'ar fi putut crede că a sosit timpul ca și Românii să fie egal îndreptățiți cu națiunile indigene, dar nădejdea lor nu s'a împlinit!

Între națiunile indigene națiunea cea ungurească se crede că este mai distinsă și afirmă că numai ea singură posedă indubitaverul drept de indigenat, fiindcă membrii ei toți sunt nobili veritabili! Națiunea Săcuilor este admisă pe al doilea plan, de vreme ce națiunea Sașilor este considerată de parvenită și întrată pe furișul în țară.

Toate aceste națiuni duc o viață cu totul izolată de vecinii lor, fiindcă ele nu se îndeletnicesc nici cu comerțul nici cu industria, iar pe terenul agriculturii nu produc decât strictul necesar. Întreg traficul de mărfuri din țară se reduce la unele transporturi de puțină importanță, pe cari le provăd căraușii din Dobrișin la Cluj și la Brașov. Nimeni nu călătorește în această țară mai departe decât până la proximalul bălci.

Ingânfaarea Ungurilor este nețărmarită, atât față de națiunile conlocuitoare, cât și față de străini. Pe Români îi dețin în jugul servitușii, ba pe unele locuri în cel al sclăviei, cu toatecă din învecinatele Muntenia și Moldova se strecoară în Ardeal alte concepții despre supușenie. Dar Românilor nu li-se dă nici măsura de libertate de care se bucură frații lor de peste munți.

Călătorind dinspre Ungaria, primul sat locuit de Români se numește Cig și e situat la o parte de șosea. Țăranii Români nu se îndeletnicesc cu vânzarea de alimente, astfel dacă călătorul nu are provizii, este necesitat să rabde foame. Ei poartă o frică mare de Unguri și ascund alimentele și banii dinaintea lor, ca să nu

li-se ia. Dar Ungurii nu răpesc nici nu fură fiindcă sunt prea mândri decât să se poată dimita la fapte josnice. Românii însă consideră furtul de un mijoc natural pentru susținerea vieții ca toate popoarele cari trăesc în sclăvie!

Urmează satele Cheți și Supur, apoi o pădure frumoasă, care se extinde la panta unui deal mare. Această pădure este de stejar și cred că copacii ce-o formează sunt cei mai frumoși pe lume! Dar ei nu sunt de nici un folos, căci nu este nevoie de ei. Dacă cui-va îi trebuie lemne de foc, el taie crengile stejarului și le întrebuițează, iar tulpina rămâne neatinsă și nimeni nu o taie. Oare nu s'ar putea realiza un câștig din acest material lemnos, transportându-l pe apă undeva?

Urmează un sat mare care se numește Supur. Birtul din satul acesta nu este rău, dar birtășul Ungur, chiar în ziua în care am trecut noi pela dânsul și-a bătut soția. Dar femeea s'a răzbunat, căci simulând că este bolnavă a refuzat să servească masă pentru oaspeți. Astfel birtășul se văzu necesitat să însărcineze cu acest serviciu pe un Român, pe care l'a pus să fiarbă la vatra lui și căruia i-a incredințat și vinul, fiindcă ambiția personală dispensează pe Ungur de ori ce lucru manual! Iar Românul primind bani a cules din sat ouă, păsări, miere și pâine de porumb. Ferească-l Dumnezeu pe om de foame atunci când este nevoit să se sature cu pâine de porumb! Dar o altă pâine nu era în tot satul. Și Românul acesta era bun la toate și îndemânic, iar femeea lui fierbea pe seama noastră în vase împrumutate de prin sat.

Trecu și noaptea destul de bine peste noi. Dar am trebuit să plătim scump acest adăpost, mai scump chiar ca în otelul la »Casa roșie« din Frankfurt, căci Ungurul nu plătește nimic Românului pentru serviciul său, iar acesta, la rândul său, nu face nici-un pas fără de plată.

În dimineața zilei de 23 Mai plecaram către Cluj-Drumurile, în rea condiție de întreținere, duc peste multe dealuri înalte și prin o șerie de sate cu case rele și locuitori puțini. Satul Ilba nu prezintă nici o importanță, deasemene nici satul Bocșa. În acest din urmă preotul românesc posedă o locuință bine aranjată și plină de toate bunătățile. Avizați, în privința aprovizionării la bunăvoința lui, fiindcă în birt nu se putea căpăta nimic, ne-a

succes în fine să cumpărăm unele păsări, ouă și untură, dar numai prin intervenția fetei lui bine educate, care a stăruit pe lângă preteasă în acest scop, cu toatecă un pui de curcă ni-l'a socotit pe prețul de doi florinți! Dar ce împrortă prețul când omul are nevoie de alimente? Și târgul l'am încheiat în limba românească cu toatecă noi nu știm nici o boabă românește. Avem însă o filă de hârtie pe care sunt notate cele mai de lipsă întrebări, răspunsuri și nume de obiecte în românește și în limitele acestora putem să ne înțelegem.

Satul Borla are o biserică frumoasă, iar în satul Hereclan, care aparține contelui Andrási, se găsește un birt bine aranjat și provezut chiar și cu camere pentru călători. Numai în ce privește alimentarea suntem și aci de compătimit.

Intre satele Bocșa și Borla ședea pe o colină de lângă șosea un Român bătrân și privea la apusul soarelui; el împlinise 108 ani. Era cu capul gol, cu părul alb ca zăpada și profilu-i antic îl înfățișa, cu barba-i lungă, ca pe un patriarh. Măinele și picioarele lui erau săci, dar ochii îi schinteiau. La salutul nostru el ne răspunsă cu energie ținând mâinele încrucișate pe piept. Vârsta-i înaintată ne a fost confirmată în satul Borla.

La o jumătate de milă dincolo de satul Borla șoseaua coboară înspre Zălau. Acest ținut este foarte frumos, bine cultivat și populația este mai deasă. Locuitorii din aceste părți se ocupă cu zel de stupărit, sunt diligenți și produc în casele lor pânză ordinară albă, precum și colorată. Toate aceste împrejurări mi-au făcut o bună impresie.

În satul Bred e stațiune de postă, iar în Creaca este un birt bun. Proprietarul Român al acestui birt este în situație materială bună, dar el mai este și mai cu minte decât să provoace în această privință vre-o bănuială. Citii cu voce tare cuvintele românești notate pe filă, pe cari întreagă familia le ascultă cu atențiune și la cari îmi dădură cu toții răspuns răspicat: Nu-i! Nu-i! Nu-i! Ce va să zică că din toate câte ar fi potrivite pentru alimentare nu este nimic la dispozițiune: nici pâine, nici făină, nici lapte, nici carne! Familia era îmbrăcată în strae relativ curate, în pivniță era vin. Dar birtașul nu mergea bucuros în pivniță și dacă totuși se ducea, atunci se punea înaintea butoiului și în-

tinzând mâna cerea pentru vin plata anticipată! Dându-i un galben în mână el îmi servi vinul și observând familia lui banii de argint pe cari mi-i dete birtașul ca rest din galben mă conduse în o cameră îndosită unde erau cu prisosință de toate bunătățile de cari aveam nevoie: ouă, unt, șuncă, miere albă, făină fină, pâine de grâu și altele. Apoi făcură foc, tăiară păsări și-mi ajutară a fierbe, dar pentru ajutorul acesta și pentru lemnele de foc nu au voit să primească nici-o plată. Astfel am gătit o masă din câte-toate, care a fost atât de bună încât m'a făcut să uit de mizeriile îndurate în cursul zilelor precedente. Auzindu-mă birtașul tușind după vinul lui îmi aduse numai decât un urcior de vin vechiu și bun. Recreat și sătul puteam să plec și eram convins că încurând nu voi găsi un birt ca acesta. Mai având nevoie de bani mărunți pentru vizitii, birtașul îmi mai preschimbă câți-va galbeni cu taleri și monete mărunte.

Birtașii români mi-au făcut în general impresia că ei au teamă continuă de oaspeții cari mîncă și beau și în fine nu-și plătesc consumația, din care pricină ei accentuează cu toată ocazia că sunt săraci și nu posed nimic. Țărănimea din împrejurime plătește consumația pe care o face în birt cu cereale și alte victualii și precum mărturisesc cărăușii cu obiecte furate de pe la nobili. Iar birtașul, la rîndul său, vinde mărfurile încassate dela țărani pe seama cărăușilor, cari le vînd apoi negoțătorilor, ori altor birtași cari au nevoie. Dacă însă proprietarul birtului află că chiriașul birtului realizează câștig, urmează că îi majorează chiria. Birtașul nu are voie să vînză alt vin decât pe cel al proprietarului, care în totdeauna este calitate inferioară.

Și când se întîmplă ca proprietarul să între în birt în prezența oaspeților el pretinde ca birtașul să fie față de dînsul devot și slugarnic, ca să-i satisfacă ambiției de stăpîn. Cărăușii spun că nația Ungurilor din Ardeal o hrănesc Românii, căci acești Unguri nu sunt obicinuiți să muncească ca semenii lor din Ungaria: iar drept mulțămîtă pentru pâinea ce li-o oferă Românii ei îi așupresc și maltratează. Astfel putem deci înțelege că dacă Românul nu este precum ar trebui să fie, de vină sunt aceia cari nu l'au educat mai bine! Este deci în afară de orice îndoială că dacă i-am îndepărta pe Românii din Ardeal nu ar

rămâne în viață decât Sașii și Săcuii fiindcă Ungurii, cari nu vor să lucreze, vor trebui să piară de foame.

Ungurașul este un sat mare situat în valea râului Agriș, care curge repede. Un conac frumos, fost proprietatea ordinului lezuiților de pe vremuri mai multe case bune și agrii însemnate ne fac o bună impresie. În această localitate unde trebuie să petrecem peste noapte se găsește un birt, administrat de către un biet Român cărui nu i-se pun la dispoziție cele necesare ca să poată prevedea oaspeții. Un bărbat robust ni-se prezintă ca proprietarul birtului și ne spune că a decis să refacă birtul precum se cere și din cauza stării desolate a aceștia ne poștește să petrecem noaptea în casa lui. Veseli de oferta prevenitoare, predată de altcum în o latinească imposibilă, intrăm în curtea proprietarului, care însă ne făcu o impresie atât de rea, încât doream să ne înapoiem la birt, dar înduplecați de foame ne hotărîm să rămânem și cerurăm să ni-se dea ceva de mâncare. Ni-se aduse vin, dar mâncare nu. În fine după repețite cereri totuși ne servi domnișoara casei lapte și pâine. Nobilul Ungur începu apoi să ne țină un discurs politic fără de sfârșit, din care nu ne aleserăm cu nimic. Așternutul ce ni-s'a oferit era murdar, cum nu am mai văzut în întreg decursul călătoriilor mele în această țară. Nu pot să înțeleg că ce l-a determinat pe acest om arogant să ne poștească în casa lui — dacă nu dorul de a ne expune vederile sale politice. Dar de altă parte mi-se pare că era invidia, pisma și egoismul cari îl muneau, căci el nu voia să lase pe birtaș să încasseze banii pentru fân și pentru ovăs, ci el voia să pună mâna pe acele parale dela călători. În ce privește discursul său despre războiu și pace aceste vorbe nu au fost decât expresia megalomaniei sale nețărnite care culmina în constatarea faptului înbucurător că țara a scăpat de guvernatorul Sas (Bruckenthal) urmând ca acesta să fie înlocuit cu un Ungur neaoș, care împrejurare, spre mirarea Ungurului, nu mi-a făcut nici-o impresie deosebită. Ofensat de aceasta ținută de nepăsare a mea a părăsit camera și a eșit în curte, iar eu folosindu-mă de această pauză am mai cerut dela fetele lui să-mi servească ceva mâncare și am primit și o sticlă de bere pe lângă care mai aveam, din norocire, un rest din alimentele cumpărate dela Românul de eri.

Trecem prin satul Sânt-Mihai, în preajma cărui șoseaua este atât de rea încât nu am termeni să o pot descrie. Urmează satul Jimbor, unde sunt două birturi, iar unul dintre birtași știe să vorbească limba germană. Acolo mai sunt și unele prăvălii de ale Armenilor.

Priveliștea din preajma satului Berindea, unde ajungem trecând un deal mare, este foarte frumoasă, dar e regretabil că acest ținut atât de frumos este prea puțin cultivat și prea puțin locuit. Din vârful dealului se vede la stânga ținutul Bonțidei, mai progresat în cultură, iar la dreapta cel al Huedinului, dar dintre cele două castele ce se găsesc în aceste localități nu se vede nici unul. Ambele acestea sunt proprietățile străvechei familii Banfi, care și în prezent este cea mai bogată și cea mai distinsă din țară și care ocupă cele mai de căpetenie funcții, atât la curte cât și în administrație. O ramură a familiei acesteia este catolică în frunte cu guvernatorul George Banfi, iar alta este reformată și șeful acesteia este vistierul Lup Banfi.

În satul Coruș este oficiul postal unde șeful acestui oficiu oferă pe plată scumpă călătorilor mâncare și băutură sărăcăcioasă și mai are și pretenția ca omul să aprecieze după cuviință onoarea de a fi șezut la masa șefului și de a-se fi servit din vasele Domniei-Sale. Dar timpul trece și astfel am scăpat încurând și de această masă în durata cărei s'a vorbit numai în latinește și ne aducem aminte din tinerețele noastre cât de îngrabă se satură omul de vocabulele latinești.

Clujul este situat în un ținut frumos. Orașul este mărișor și în cuprinsul incintei sale posedă edificii publice și particulare prezentabile precum și diverse prăvălii bine asortate de ale Armenilor. Suburbiile încă se prezintă destul de bine. În Cluj este universitatea țării unde lucrează mai mulți profesori iscusiți și tinerimea studiază. Dela sine înțeles că străini nu sunt înscriși la această universitate. Și oare ce străini ar putea să o și cerceteze? Tinerimea are întotdeauna un prejudiciu împotriva universității din țara proprie și în aceasta privință are dreptate, căci nu ajunge ca tinerul să urmeze studiile, ci mai este nevoie ca el să-și însușească și cultura socială necesară! Deci tinerii mai bogați dacă au petrecut un timp la universitatea din Cluj, trec la alte universități în

străinătate. Edificiul universității din prezent a fost colegiul ordinului Iesuiților și este foarte frumos. Mai sunt și unele biserici frumoase în acest oraș, apoi palatul modern și încăpător al guvernatorului este cu deosebire băttător la ochi. Unii dintre aristocrați au cheltuit și s'au nisuit să înfrumșeteze Clujul, ca să-l facă plăcut pentru toți cei ce locuiesc în acest oraș. Astfel un conte Csáki a investit sume considerabile pentru înfrumșetarea orașului. În casa baronului Reday este o sală frumoasă în care se țin baluri în decursul carnavalului, iar în parterul acesteia este o cafenea. Există și o academie de musică întreținută de către un grup de amatori ai acestei arte. Clujul, de altminterlea, este capitala națiunii ungurești din Ardeal, dar nu poate uita că până în trecutul recent toate oficiile superioare ale țării erau — pe nedreptul — la Sibiiu, în capitala națiunii săsești. Totuși comenduirea generală a trupelor din Ardeal și comptabilitatea comercială au rămas încă până în prezent tot la Sibiiu. Dar Clujul — ce e drept — încă nu este pardosit și casele lui încă nu sunt toate acoperite cu țigle.

Dela Cluj șoseaua ne duce la Turda, un oraș cu vre-o 1200 de case între cari unele sunt destul de frumușele. Acesta este primul oraș ce l'am văzut în care locuiesc numai nobili, precum ne spune inscripția dela primărie: Universitas oppidi nobilium Thordae. Din fericire otelierul din acest oraș nu era nobil, totuși el ne servi în o cameră curată pe prețuri foarte modeste.

Părăsim orașul trecând râul Arieș peste un pod frumos. Acest râu este un afluent al râului Mureș și în nisipurile lui se găsește aur. Imprejurimile până la Vințul de sus sunt bine cultivate.

Urmează Aiudul, un orășel modest cu case și biserici frumoase. Aici există și un gimnaziu în care își primesc instrucția tinerii destinați de preoți reformați.

Proximul oraș este Alba-Iulia cu o cetate situată pe un deal, care este singura în Ardeal și se găsește în stare bună de întreținere. În aceasta cetate este și reședința episcopului romano-catholic și a capitlului său.

Șoseaua ce duce mai departe la orașul Sebiș trece peste un pod foarte solid și frumos râul Mureș. În orașul Sebiș locuiește

un giuvaergiu vrednic cu numele Oehlschlager, originar din orașul Koenigsberg din Prussia.

Intre Aiud și Sebiș sunt mai multe sate frumoase a căror nume nu l'am notat.

Dela Sebiș la Sibiiu șoseaua trece prin orașelul Mercurea.

Seara sosim la Sibiiu. Pentru prima oară am fost în acest oraș înainte cu cinci ani, iar acum revăzându-l îl găsesc mai frumos decât era. Sibiiul este capitala națiunii săsești din Ardeal. Toți membrii aceștei națiuni sunt între sine egali. Căpetenia națională se alege și apoi se confirmă de către rege. Impozitul se plătește din producția agriculturii și a zecea parte din aceasta compete preoțimeii, care apoi cedează a patra parte din venitul său pe seama regelui. Impăratul Iosif plănuise să contopească toate națiunile ardelenene în una singură, dar Sașii s'au opus cu mai mare energie împotriva aceste încercări.

În luna Iulie 1788 Sibiiul era cel mai animat oraș al monarhiei, cu excepția Vienei. Impăratul din prezent Francisc pe atunci încă arhiduce, petrecea bucuros în acest oraș bogat, dar dacă el l'ar fi vizitat cu câte-va luni în urmă după ce l'a părăsit nu l'ar mai fi recunoscut, căci străzile lui erau goale și tăcute și toată lumea stătea gata să emigreze!

Familia grănicerească Anton

Ștefan Buzila

Conumele de *Anton* al acestei familii s'a format dela numele de botez Anton, pe care l-a purtat oarecare înaintaș mai vechiu. S'a zis la început spre ex. Ion alui Anton, iar în generația a treia: George alui Ion alui Anton, care nume fiind prea lung, s'a prescurtat în George Anton. Din punct de vedere ortografic sub graniță s'a scris Anthon; în 1910 la cererea colonelului Nicolae Anton ministerul unguresc a schimbat numele în Antonu. Azi se scrie Anton.

Obârșia familiei a fost Năsăudul.

Un vlăstar al acestei familii: căpitanul Teodor Anton, în baza unei conscripții din 1750¹⁾ și în baza cunoștințelor ce el însuși le avea, a compus înainte de 1860 nește notițe foarte prețioase despre familia Anton. Aceste notițe s'au păstrat la colonelul de jandarmi Nicolae Anton, fiul lui Teodor, care a avut amabilitatea a mi-le pune la dispoziție. Cum acestea conțin o mulțime de date valoroase referitoare la istoria ținutului nostru, le-am revizuit, corectat și amplificat și le-am dat forma care urmează.

Între înaintașii vechi și distinși ai acestei familii se află în primul loc *Atanasiu (Tănasă) Anton*. Acesta s'a născut în 1689 și a răposat în 1760²⁾ în Năsăud. În registrele colegiului din

---

1) Aceasta conscripțiune făcută de orașul Bistrița pentru a putea încasa dările, se păstrează în 2 tomuri în arhiva fondurilor grănicerești năsăudene. De prezent se ocupă cu decopierea ei Dr. Titus Malai, vicar, pentru a se putea publica.

2) »Arhiva Someșană« Nr. 2 pag. 43, textul latin.

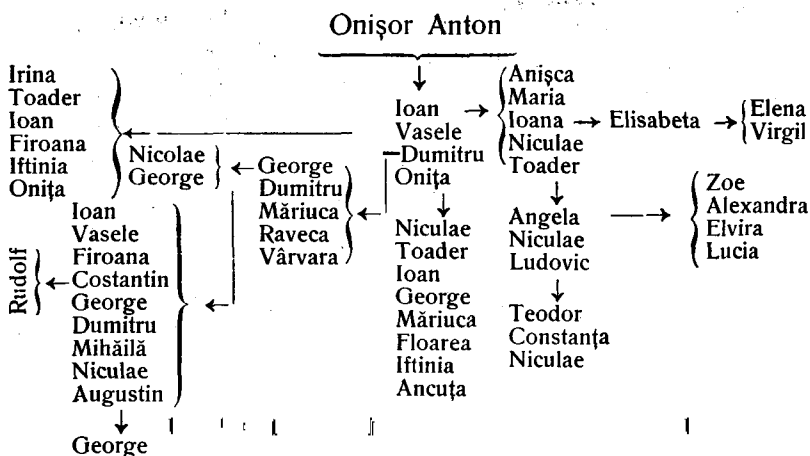
Bistrița, unde și-a făcut studiile prime la începutul secolului al XVIII, Atanasiu este trecut sub numele »Atanasie Anton nobilis Valahorum nassodiensis«. A fost paroh al Năsăudului, apoi protopop și arhidiacon tot aici, precum și paroh al Bistriței. În viață a muncit și luptat mult pentru apărarea intereselor naționale și bisericești ale Românilor de pe Valea Someșului și a celor din Bistrița.

Greșește foarte biograful lui Gheorghe Coșbuc, poetul nostru, când în »Foaia Poporului Român«, ce a apărut în Budapesta, Anul VII Nr. 21 din 1918, pag. 3 susține, că: »cel de întâi preot din aceasta familie (adecă familia Coșbuc) a fost Atanasie arhidiaconul Năsăudului, care în 1739 a luat parte la sinodul din Blaj.« Citatele folosite de acest biograf dovedesc cu totul altceva.

În 28 Februarie 1753 la investigația ținută în cauza familiei Coșbuc însuși arhidiaconul Atanasiu mărturisește, că tatăl său înainte cu 20 de ani nu auzia bine, iar înainte de aceea cu 15 ani a răposat. Deci tatăl lui Atanasiu a murit în 1738.

Arhidiaconul Atanasiu a avut 8 copii și anume: Onișor (Ioan = Onu = Onișor), Maria, Sofia, Cincuța, Dumitru, și trei fete ale căror nume de botez nu e cunoscut.

A) Genealogia lui Onișor e următoarea:

Onișor a fost căsătorit cu Maria născută Dănilă. A fost proprietar și curator bisericesc în Năsăud, bun cunoscător al

ținutului și al durerilor Românilor de pe Valea Someșului. A condus și însoțit multe delegații ale ținutului. S'a născut în 1732 și a răposat în 1809. Prin 1759 ori 1760 a condus pe un prinț din familia Habsburg cu pe un însoțitor al său vreo 14 zile în toate părțile Districtului militar de mai târziu. El a fost și plăieș. A avut 4 copii și anume:

Ioan născut în 1783, mort în 1861. A fost locotenent în Regimentul grăniceresc năsăudean. A luptat în războaiele din 1809—1814. Ca Sublocotenent în 1813 în luptele contra Franței a căzut prizonier. În 1814 evadează și merge iarăș la locul său pe front. S'a distins în luptele dela Sct. Marco, lângă Roveredo și la Salo în 1814. A fost căsătorit cu Ana Laboņ, fiica stegarului Regimentului II-lea de graniță Pantilimon Loboņ din Ragla și a soției sale Anișca născ. Raț în Șieut. În 1 Ianuarie 1833 un căpitan, un locotenent și 12 gradați și soldați cu sediul în Josenii-Bârgăului la cererea proprie dau locotenentului de mai târziu, pe atunci numai plutonier major, Ioan Anton următorul certificat: »Care s'a eliberat la cererea proprie a plutonierului major Ioan Anton dela Preaveneratul Regiment român al II-lea de graniță Nr. 17, pe care subsemnații l-am cunoscut în ultimii ani ai războiului francez totdeauna ca pe un luptător viteaz și vrednic, întrucât el s'a distins într'un mod deosebit și la luptele din 29 Octomvrie 1813 lângă Sct. Marco înainte de Roveredo și și la 16 Februarie 1814 la Salo. El în lupta dela Sct. Marco cu o trupă ce sta sub comanda sa a căutat a ajunge în aripa stângă a inamicului și a căutat a-l alunga din poziția ce o avea. În 16 Februarie 1814 viceregele Italiei cu garda sa regească, cu un batalion infanterie și cu două escadroane cavalerie a atacat compania IV-a de câmp care sta atunci sub comanda căpitanului Wurzer. Plutonierul major Ioan Anton, în lipsa oficerilor, numai cu compania numită și cu un mic ajutor, ce i s'a trimis, a luptat cu sabia în mână dela amiaz până către seară și a cășunat înfrângerea inamicului, care a pierdut pe adiutantul viceregelui, doi căpitani, patru oficeri subalterni și 200 soldați dela plutonier în jos, toți au rămas pe câmpul de luptă. Prin urmare noi ne simțim obligați — potrivit adevărului — a da numitului plutonier major certificatul prezent, pe care cei știutori de carte l-au subscris

cu mâna proprie și cu apăsarea sigilului propriu, iar ceialți cu apăsarea degetului pe crucea de lângă nume.« Originalul acestui certificat se păstrează în limba germană la colonelul de jandarmi Nicolae Anton.

Ioan Anton, locotenentul, cunoscut în popor sub numele »Legmann Anton«, a avut cinci copii și anume:

a) Anișca, căsăt. Șut în Josenii-Bârgăului;

b) Maria a rămas necăsătorită;

c) Ioana căsătorită cu Dumitru Rus, absolvent al Institutului militar din Năsăud, oficer în Regimentul grăniceresc năsăudean, originar din familia nobilă alui Precup Rus din Rebra mare, al cărui bunic venise din Maramureș în Rebra. Dumitru a ajuns maior de jandarmi în armata austro-ungară. A răposat ca pensionar în Sibiu în Maiu 1882. Din o soră a maiorului Dumitru Rus se derivă familia protopopului Buzila originar din Rebrisoara. Ioana a avut cu Dumitru numai o fată: Elisabeta născ. 1847, căsătorită în 1864 cu Dr. Ștefan Pecurar Pop născut în 1835 în Șard, fiu de preot, medic districtual în Năsăud, iar mai târziu în Făgăraș, unde și muri în Septembrie 1896 în etate de 61 de ani*). Elisabeta a răposat în 1914 tot în Făgăraș. Ei au avut doi copii: Elena profesoară, rămasă necăsătorită și Virgil, fost contabil la Banca Poporului în Lugoj. Elena trăește în Făgăraș, iar Virgil a murit și după el au rămas doi copii, iar văduva lui: Adela născ. Roșca trăește și azi în Lugoj. Diploma de nobilime a familiei Rus din Răbra s'a păstrat până la moartea lui Virgil Pop, când a dispărut din caseta de fer, în care se păstrau documentele familiare, conform aserțiunii profesoarei Elena Pop.

d) Alt fiu alui Ioan a fost Nicolae născ. în 18 Decembrie 1821 mort 28 Aprilie 1905. A absolvat școala primară și Institutul militar din Năsăud. A fost căpitan cesaro-regesc. În 1848/9 a luptat în regimentul II-lea român de graniță năsăudean, în 1850 în Regimentul 50, dupăcare timp s'a retras în penzie și a trăit până la moarte în Năsăud. Om de o cinste rară. A fost unul dintre fondatorii băncii Aurora, și chiar dela înființare a fost ales în

---

*) Vezi date biografice în Istoria școalelor năsăudene de Virgil Șotropa și Dr. Nicolae Drăganu pag. 361.

2 Noemvrie 1873 director, care oficiu l-a purtat până în 3 Aprilie 1887. A rămas necăsătorit.¹⁾

e) Al cincilea fiu alui Ioan a fost Teodor, cunoscut sub numele de »căpitanul Toader«. S'a născut în 1824, a răposat în 1903. A absolvat școala primară și Institutul militar din Năsăud. A fost căpitan cesaro-regesc. A luptat sub graniță în 1848 și 1849 și după desființare în 1859; apoi s'a penzionat. După penzionare a îmbrăcat și posturi civile. A fost un om diligent și de o bunătate de suflet exemplară. Ii plăcea mult istoria neamului său. Dovadă, afară de notițele pe baza căror se scriu aceste date, este împrejurarea că el, căpitanul Toader, este autorul — ce nu voește să fie numit — al »informațiunilor de mare valoare« date lui George Barițiu. Vezi Istoria Regimentului al II-lea românesc grănicer transilvan, Brașov 1874 pag. 106 și urm. Durere, nu s'au publicat toate cele comunicate de căpitanul Toader, ci numai o parte din ele. În 1848 căpitanul Toader luptând contra Ungurilor a căzut prizonier, dar în 1849 a evadat și a reluat lupta. Căpitanul Toader s'a căsătorit în 10 Septemvrie 1866 cu Luiza Clococean, fata maiorului Ludovic Clococean, nobil de Veneția de jos²⁾ și a soției a doua a aceluia: Iosefina născ. Kisel³⁾. Luiza a fost născută în 1 Decemvrie 1842, a răposat în 4 Ianuarie 1882. Ei au avut 7 copii, dintre cari 4 fetițe au murit mici. Cei rămași în viață au fost:

Angela, născ. 19 Iunie 1866. S'a căsătorit cu profesorul dela liceul din Năsăud, Grigore Pletos⁴⁾ care penzionându-se fu numit

¹⁾ Vezi Monografia băncii Aurora de Dr. Nic. Drăganu pag. 71.

²⁾ Maiorul Ludovic Clococean (pronunță Clocoțian) a fost născut în 3 Iulie 1796 a răposat în 5 Decemvrie 1866. O soră a acestuia: Vilhelmina (n. 5 Februarie 1807) s'a căsătorit în familia Dunca de Șieu. Frați a avut pe Ioan, colonel, Francisc, locotenent de grenadiri etc. Maiorul Ludovic din prima căsătorie a avut pe Leontina căsătorită cu Ioan Göstl, controlor la oficiul de dare, apoi pe Iulius inginer în districtul Năsăudului. Din a doua căsătorie, afară de Luiza a avut pe Maria căsătorită cu Iacob Ilieș, forestier în Năsăud. Aceștia au avut copii pe Ana, Ștefan, Mariți și Claudia. I

³⁾ Iosefina Kisel a avut frați: pe George, maior; Carol, căpitan; Anton, căpitan.

⁴⁾ Vezi Istoria școalelor năsăudene de Virgil Șotropa și Dr. N. Drăganu pagina 344.

protopop ortodox în Bistrița. Cu dânsul a avut Angela 4 fete: Zoe căsăt. Dr. Ștefan Jarda, secretar la Universitate în Cluj, Alexandra căsăt. loct.-col. Codora, Elvira căsăt. Dr. Lazar și Lucia moartă ca studentă universitară în America, unde mersese pentru completarea studiilor.

Alt băiat al căpitanului Toader a fost Ludovic (Ludwig) născ. 9 Noemvrie 1867. A fost farmacist în Turnu Severin. A răposat în 1918. După el au rămas 3 copii: Teodor, căsătorit, are 3 copii; Constanța, căsăt. cu farmacistul Popescu din Severin; și Nicolae căsăt. fără copii.

Al doilea fiu al căpitanului Toader a fost *Nicolae (Niculiță)* născ. 24 Iulie 1878 în Năsăud, unde a și absolvit 4 clase în liceul grăniceresc Gh. Coșbuc. De aici a trecut la Școala militară din Sibiu pe care a absolvit-o în 1898 primind rangul de substituit de ofițer (Kadett-offizierstellvertreter) și fu dispus la Regimentul 44 de Infanterie. A servit în Budapesta și Kaposvár. În 1899 a fost numit sublocotenent, iar în 1908 locotenent. A absolvit școala de corp în Budapesta precum și școlile special cerute pentru înaintări. În 1908 a fost mutat la Regimentul de Infanterie Nr. 60 în Agria în Ungaria. Aici în 1913 a fost înaintat la gradul de căpitan. În aceasta calitate l-a aflat războiul mondial, la care a luat parte ca comandant de mitraliere, comandant de batalion precum și de sector prin Galiția și Polonia și a fost rănit în trei rânduri. Între știrile publicate cu aprobarea Marelui Cartier General Austriac se cuprinde și notița din jurnalul »Neues Wiener Tagblatt« apărută în Nrul din 27 Maiu 1915 despre căpitanul N. Anton de următorul cuprins: »Arma, poate cea mai temută în războiul actual s'a dovedit a fi mitraliera, care așezată bine și mănuită bine poate clătina și împrăștia cea mai tare unitate inamică. Dintre ofițerii noștri, cari stăpânesc mai bine această armă și cari s'au distins deosebit în privința aceasta, este căpitanul Nicolau Anton din Regimentul 60 de Infanterie și comandantul secțiilor de mitraliere. În lupta dela Pukarzow, Rușii deodată și pe neașteptate sunt surprinși de un foc ucigător care mistuia șirurile lor venind din apropiere. Ei aud lămurit sunetul mitralierelor cari bat regulat. Oamenii loviți de gloanțe se prăbușesc în dreapta și stânga, însă pompa diabolică de foc nicăiri nu o pot vedea. Căpitanul Anton

— adăpostit de focul inamicului — cu o îndrăzneală oarbă lăsase să se aducă mitralierele și le postase sub acoperișul unei case din apropierea liniei de foc. Când în fine Rușii l-au descoperit, au lăsat ca toate bateriile și armele să bată asupra acestei case. Rândurile Rușilor însă în urma focului îngrozitor erau prea rare și prea împuținate încât să poată înainta la atac, și atunci Infanteria noastră folosește momentul, înaintează, pătrunde în linia Rușilor și baioneta termină ceea ce atât de bine începuse mitraliera. La Komarow iarăș sunt întâmpinați Rușii de acest îndrăzneț căpitan. Acolo el în persoană târăie mitraliera în cea mai înaintată linie de trăgători, cu sânge rece încarcă arma în chiar focul inamicului și îi dă acesteia atâta puiere încât o baterie rusească bate în retragere, părăsește poziția și grabnic o ia la fugă. La Rudnik, unde Rușii năvălesc din nou, ei sunt siliți să se convingă, că căpitanul acesta nu este numai îndrăzneț la asalt, ci este și atent și deștept în apărare. Oricât de încet înaintau Rușii târându-se noaptea, mitralierile noastre sunt grabnic puse în acțiune și cosesc brazde late în șirurile oamenilor porniți la asalt. Îndrăzneala de tot neobicinuită cu care s'a expus căpitanul Anton la toate ocaziile, i-a cășunat o rană destul de însemnată, dar și recunoștința împărătească.

Altcum referitor la luptele din Maiu 1915 însuși Buletinul telegrafic al Marelui Cartier General Austro-Ungar cu data de 6 Maiu 1915 — referindu-se la un sector ocupat de trupele căpitanului Anton — recunoaște și califică »apărarea dâră în acest sector, unde au fost nevoiți a lupta din greu« de un caz special, pe care chiar și Rușii l-au relevat, deși ei în buletinele lor foarte rar recunoșteau o forță inamică.

În luptele din Maiu 1915 căpitanul Anton fiind rănit ajunge prizonier la Ruși și a fost internat în spitalul din Moscova. Abia reînsănătoșat încearcă să evadeze. În drum însă e prins de Cazaci, arestat și apoi escortat în Siberia. Aici stă până în 1918, când iarăș evadează și după multe peripeții și mizerii în Maiu 1918 se prezintă la serviciu în Regimentul său.

Ce curioasă coincidență: bunicul Ioan Anton ca sublocotenent e prins de Francezi, tatăl capitanul Toader Anton ajunge prizonier la Unguri, iar fiul Niculae la Ruși. Fiecare evadează, merge la locul avut și luptă mai departe.

Căpitanul Niculiță în 1918 este repartizat de Regimentul său Nr. 60 ca comandant al unui marșbatalion pentru frontul italian. Tot în 1918 în Noemvrie este numit maior.

După întâmplata înfrângere se reîntoarce grabnic în județul său natal, unde este încredințat din partea Senatului român din Ardeal cu formarea gardei naționale din județ. În adunarea populară ținută în Năsăud în Joia a doua din luna Noemvrie 1918, căpitanul Anton dă următoarea proclamație:

»Frați Români! Din partea Senatului român din Ardeal este încredințat cu formarea gardei naționale române din comitat compatriotul nostru căpitanul Nicolae Anton. Cu mare bucurie am întărit aceasta dispoziție, din care cauză Vă rugăm a da numitului căpitan tot ajutorul ca să ne putem organiza pentru a susține și apăra drepturile. Senatul național român din Bistrița«.

»Soldați, Frați Români! În timpurile aceste hotărâtoare am grăbit din frontul italian la vatra strămoșească, ca să dau fraților Români mână de ajutor. Înainte cu sute de ani în graniță au fost ca conducători strămoși de ai mei. În anul 1848 avant-garda Regimentului II-lea român de graniță a fost condusă de locotenentul Teodor Anton, tatăl meu. Acum cu mândrie mă pun și eu în fruntea voastră unde sunt destinat de Senatul Român și cu drag voi organiza puterea merită să apere legea și limba strămoșească în comitatul meu Bistrița-Năsăud. În Bistrița, în fosta casarmă a honvezilor, sub frumosul nostru steag se formează garda națională română din comitat. Ce e mai bun, fala satului, să vină să se înscrie în garda națională! Din fiecare sat să se prezinte opt—zece foști soldați la numita casarmă și deoarece deocamdată nu dispunem de veșminte, să-i îmbrăcați bine. De hrană m'am îngrijit, precum și de plată, 10 coroane la zi. Într'un ceas bun și cu Dzeu înainte! Căpitanul Anton«.

Căpitanul Anton la adunarea din Alba-Iulia a fost ales membru în marele sfat național. După intrarea armatei române în Bistrița, în lipsa de ofițeri superiori, Nicolae Anton trece la Comanda gardei naționale în Dej, iar la finea lui Ianuarie 1919 este primit în armata română și ca atare a contribuit la organizarea jandarmeriei ardelenne fiind repartizat la Cluj. În Iulie 1919 a fost înaintat la rangul de locotenent-colonel și a fost numit pretor

la Divizia 20-a cu care s'a ocupat Ungaria. In anul 1920 a fost trecut la Regimentul 10 de jandarmi la Cernăuți. In 1922 fiind ridicat la gradul de colonel a primit și condus 6¹/₂ ani Comanda Regimentului 3 de jandarmi cu sediul Galați. In toamna anului 1928 colonelul N. Anton este trecut cu ordinul comandamentului corpului de jandarmi din 19 Septembrie Nr. 4515 la serviciul îndrumător al instrucțiunii profesionale, înființat în Corpul de jandarmi cu sediul în Sibiu. Din incidentul plecării sale din Galați cotidianul »Galații noi« în numărul din 26 Octombrie 1928 scrie următoarele: »Plecarea unui militar distins, Dl Colonel Anton, comandantul de jandarmi din Galați, părăsește localitatea fiind avansat inspector la Sibiu. Plecarea Dlui Colonel Anton lasă unanime regrete în rândurile tuturor aceluia, cari l-au cunoscut și iubit. A fost un șef drept și inimos, un camarad leal, afabil și bun, un prieten devotat, un om de societate în toată puterea cuvântului, un om de onoare prin excelență. Numele Dlui Colonel Anton a fost totdeauna pronunțat cu mult respect, stimă multă și dragoste. Dacă faptul avansării sale bucură pe cei ce au pentru Dsa sentimente ce ies din comun, el a trezit totdeauna aceleași delicate și profunde păreri de rău, ce se manifestă totdeauna pentru omul iubit și stimat. Dorim Dlui Colonel Anton, a cărui admirabile calități am avut plăcerea să le recunoaștem, succes în noua sa demnitate și fie ca făcându-și noi prieteni să nu uite pe cei vechi de aici, cari îl însoțesc pe drumul său cu cele mai calde și bune urări.« Tot din incidentul plecării sale la Sibiu comandamentul corpului de jandarmi ordonă: »Citarea prin ordin de zi pe întreg corpul de jandarmi a Colonelului Nicolae Anton, căruia îi aduce viile mulțumiri în vederea modului distins cum acest ofițer timp de 6¹/₂ ani a condus Regimentul 3 jandarmi și grija, ce a depus-o ca un adevărat părinte pentru prosperarea unității a cărei comandă a avut-o.«

In Februarie 1929 colonelul Nicolae Anton este numit Comandantul Brigăzii 3 de jandarmi în Chișinău, Basarabia, de unde în Septembrie trece la Cluj.

Colonelul Nicolae Anton s'a căsătorit în 2 Martie 1919 cu Domnica Chirtop în Câmpeni, județul Turda.

2. Al doilea fiu alui Onișor a fost *Vasele*, acesta a fost căsă-

torit primaoară cu Iftinia Prăhasă cu care a avut pe Irina căsătorită cu Dumitru Maftai; a douaoară s'a căsătorit cu Maria Vasilichi cu care a avut 5 copii și anume: Toader căsătorit cu Nazaria Ionașc, fost preot, a avut 2 copii pe Nicolau și Ioan; Ioan, fost locotenent, mort în 1852 în Alba-Iulia;¹⁾ Firoana măritată Vasile Tomuța; Iftinia căsătorită Ioan Cătiul lui Toader a popii; și Onița căsătorită cu Luca Nășcuț.

3. Al treilea copil alui Onișor a fost *Dumitru* căsătorit cu vara sa primară Nastasia Anton, fiica preotului Dumitru, fiul arhidiaconului Atanasiu. Ei au avut 5 copii: George căsătorit cu Oana Catarig Bruhoianul cu care a avut pe Nicolau și pe George; Dumitru căsătorit cu Firoana Tomuța cu care a avut 9 copii și anume: Ioan căsătorit cu Paraschiva Pop, Vasele căsătorit cu Maria Sciopul, Firoana căsătorită în Rebrișoara, Constantin căsătorit cu o vieneză cu care a avut pe Rudolf mort în 1817 ca căpitan, George căsătorit cu Saveta Rus, Dumitru căsătorit în Sibiu în familia Vișa, ca comerciant, Mihailă căsătorit cu Raveca Rus, Nicolae mort necăsătorit în Bârlad, și Augustin căsătorit cu Ludovica Granciu al căror fiu este George, pretor de plasă. Al treilea copil alui Dumitru lui Onișor a fost Măriuca căsătorită Dedeș în Salva. Al patrulea a fost Raveca căsătorită Hanț și al cincelea Vârvara căsătorită Butaci în Salva. Vârvara a fost numită și Minodoră.

4. Al patrulea copil alui Onișor a fost *Onița* căsătorită cu Toader Catarig. Ei au avut 8 fii și anume: Nicolae căsătorit cu Domnica Olar din Rebrișoara, Toader (Ruleanul) căsătorit cu cutare Măriucă, Ioan căsătorit cu Măriuca Tănasă Pop, George căsătorit cu cutare Doce din Mintiu, Măriuca căsătorită Dumitru Rus, Floarea căsătorită cu preotul Cornea în Romuli (Strâmba), Iftinia căsătorită Pavelea în Salva și Ancuța căsătorită Mute.

Ceilalți fii ai arhidiaconului Tănase, după Onișor au fost:

B) *Maria* căsătorită cu marele proprietar în Năsăud, Gondor.²⁾

C) *Sofia* căsătorită în Leșu cu preotul. Dănilă Malai, cel

1) Vezi Istoria școalelor năsădene de V. Șotropa și Dr. N. Drăganu pag. 140, alin. 4. Ioan senior e locotenentul Ioan alui Onișor și Ioan junior e Ioan alui Vasele.

2) Istoria școalelor năsădene, arată la pag. 66 un George Gondor mort înainte de 1832 ca stegar.

care în 1837 era »asuprit de bătrânețe«. ¹⁾ Ei au avut fiu pe Anton care după moartea tatălui său a ajuns preot în Leșu. Acesta a avut copii pe profesorul dela liceul din Năsăud, Ioan Malai, ²⁾ apoi pe Mihăilă Malai, notar comunal în Leșu, care a avut pe Dănilă Malai paroh în Rodna, și pe Dr. Titus Malai vicar for. episcopesc în Năsăud, etc.

D) *Cincuța* căsătorită în familia Sandul în Năsăud. Ei au avut pe Ioan, tatăl lui Niculai, precum și mai multe fete.

E) *Dumitru*. Acesta a studiat în institutul militar în Năsăud. ³⁾ A fost paroh în Năsăud, catechet la școala normală din Năsăud din 1810—1821 și a răposat înainte de 1832. A fost căsătorit cu cutare Ioană. Ei au avut fii: pe Maftei, Ionică, cantor sau diac, din care s'au născut: Victor, Angel și Raveca, Tănasă care a avut pe Todora căsătorită Istrate, Ancuța căsătorită Ioan Sârbul, Nastasia căsătorită cu vărul său primar Dumitru Anțon alui Onișor, Docea căsătorită Tănasă Urâte, Raveca căsătorită Toader Bachiş în Mititei.

F) O fată căsătorită Istrate,

G) Altă fată căsătorită Hanț și

H) Ultima fată căsătorită în familia Lazar. Din ea s'a născut George care cu a doua soție a avut fiu pe Ioan Lazar, preot capelan în Năsăud, decorat cu crucea de aur pentru merite. Acesta a avut fii: pe Dr. I. M. Lazar director la liceul din Năsăud ⁴⁾ născut 1838, mort 1873 de coleră; o fată căsătorită profesor Leon Pavelea ⁵⁾; una după profesor Maxim Pop ⁶⁾; una după inginerul George Vintilă cu care a avut pe Paraschiva căsătorită cu inginerul Ioan F. Negruț, azi senator, edificatorul grandioasei clădiri a internatului de pe lângă liceul G. Coșbuc, începută în 1928. George Lazar a mai avut și o fată căsătorită în familia Hoban.

*

Capitanul Toader Anton în notițele sale consideră de frați ai arhidiaconului Tănase și pe popii *Pintea* și *Arsente*. Popa Pintea

1) »Arhiva Someșană« Nr. 9 pag. 99. alin. 2.

2) Vezi Istoria citată a școalelor năsăudene pag. 336. El a avut copii pe avocatul Dr. Ioan Malai și pe notarul public din Timișoara Dr. Titus Malai.

3) »Arhiva Someșană« Nr. 3 pag. 62.

4), 5), 6) Citata Istorie a școalelor năsăudene pag. 336 și urm.

a avut trei feciori și anume pe George, fost preot în Năsăud și tatăl colonelului Angel Capșerment (G. Barițiu, Istoria Regim. II grăniceresc pag. 107 și Istoria școalelor năs. pag. 140); apoi pe Petru și pe Tănasă. Popa Arsenite a avut 2 feciori: pe Vasile și Maței. Unul dintre fiii popii Pinte, ori doară ai popii Arsenite înainte de militarizare a fost căpitan de plăieși al comitatului Dobâca și al Văii Someșului (Rodnei).

*

Tot căpitanul Toader Anton pe aceeași hârtie, pe care însemnase rudeniile familiei sale, a scris cu mâna proprie și următoarele »Amintiri din timpurile vechi« :

»Numirea Năsăud derivă din cuvintele slave *nas-vod*, lângă apă, deoarece în acest ținut au locuit mai înainte Daci, popoare slave, precum dovedește și numirea comunelor Rebra și Rebrîșoara ca pescușe (pește—riba). Iar alții deduc să se fi așezat aicea încă pe timpurile cruciaților (Kreuzzüge) Germani și să se fi numit terenul așezământului lor *Nas-hout* după pășunea umedă și băltoasă. Ceeace poate să și fie, pentru că și azi dovedesc rămășițele de viță de vie, că în acest loc au fost așezați oameni cu o cultură înaintată. Mai încolo s'a aflat rămas din timpurile vechi un sicriu de piatră (coșciug) de 3 metri lungime și 1 1/2 lățime anume în locul unde a fost cimitirul adevărat în țărmul apei, unde se află de prezent grădina lui Mihailaș, dela Găvriluț, și unde au fost velnițe de produs spirt. Acel sicriu în anul 1841 s'a pus în fundamentul clădirii cortelului pentru foștii coloneli de graniță, care azi servește ca local al administrației fondurilor școlare centrali«.

»Inainte de militarizare comunitatea Năsăud a fost așezată pelângă Valea caselor în sus, în care vale a umblat și o moară în cupe pe grădina familiei Anton, sub locul unde se varsă vâlcișoara Larii în Valea caselor. Dovadă că străbunii din cari derivă familia noastră au fost bărbați cu vază și cu avere, au fost nobili, preoți și amployați, precum și unul: fiu sau al preotului Pinte sau al preotului Arsenite, a fost căpitan peste plăieșii din comitatul Dobâcii; el a avut din comuna Rodna până în Dej tot plăieși călări, înarmați cu sabii, carabine și piștoale, cu veșminte și cai proprii. În timp de războiu și-a strâns escadronul și a mers

contra inamicului. Se vede, că au fost siliți a se aproviziona singuri. Precum e tradiția, să fi adus acest căpitan din o tabără a Turcului multă avere ba și o nevastă sârbă. La altă plecare, lăsându-o pe aceasta singură acasă, se zice că ea să fi prăpădit în absența căpitanului mult din avere cu prașcăii, deoarece era blestămată. De aceea căpitanul, când iarăș a venit odată poruncă să plece contra inamicului, a încărcat două berbințe cu bani, le-a pus pe o teleagă și le-a dus el singur noaptea la locul numit Săcătura. Inșă nu știe nime, unde le-a îngropat«.

»Cam pela anul 1759 sau 1760 primăvara să fi fost în Năsăud un domn dela Curtea imperială din Viena însoțit de alt domn mai bătrân, și anume în casa arhidiaconului Atanasiu. Au fost ospătați cu vinars de prune din producția proprie, cu prescure, slănină și brânză, mai înainte de a-se pregăti prânzul. Prota nu a știut de ce oaspeți are onoare, și au conversat în limba germană. Fiind inșă cald în casă, domnul dela Curtea imperială și-a desfăcut mantaua și atunci prota văzând insignele de pe piept, a știut că stă cu un prinț la masă. Au conversat apoi în limba latină, în care prota era mai expert și s'au înțeles laolaltă asupra scăpării poporului din Valea Rodnei din jugul Sașilor, cari voiau să le ia munții și toată averea și să-i subjuge. Au hotărît să-i facă grăniceri și au luat pe moșul nostru pe Onișor, care era de 17 ani, cu dânșii pe munți. Sașii din Bistrița nu au pierdut bucuroși Valea Someșului, inșă înțelegând despre planul regimului au scris împărătesei Maria Terezia, că dânșii cinstesc Valea Someșului, (deși ei au fost primit plata de desdaunare), dar cu condiția că dacă oamenii nu vor voi să se facă grăniceri, ci se vor opune la primirea armelor, atunci sa li-se redea lor iarăș toată Valea Someșului, dar ca iobagi, până la Mocod. Intriga Sașilor a fost aceea că au tras pe Todoran pe roată și au batjocorit mulți locuitori«.

»Străbunii noștrii au avut și prețioase, precum spunea moșul Onișor cătră tata Ion pela anul 1809, când acesta se afla la Cluj ca sergent și îl cercetase moșul. Moșul Onișor i-a spus, că el se simte slăbit și poate să nu-l mai vadă altul pe tata, dar dacă se va re'ntoarce acasă, să caute sub un pom în grădinuță unde de în prezent (1860) se află clădirile economice ale lui Niculai Anton, ca comerciant (căpitanul Nicolae, fratele lui Teodor), și acolo va afla un

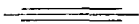
plug mărișor de aur cu boi mari ca mâții, când încep a vedea, de care nu știe nimenea. Au săpat, dar n'au aflat. 1860 ss. Teodor Anton ces. reg. căpitan în penzie.»

*

Familia arhidiaconului Anton ramificându-se s'a înrudit cu mai toate familiile distinse din Năsăud și jur.

Scriitorul acestor șiruri mă simt foarte fericit, că am putut să-mi împlinesc prin publicarea celor de sus cea mai elementară datorință de pietate față de aceasta nobilă și generoasă familie și în special față de căpitanii Nicolau și Toader ale căror inimă și suflet nobil am avut ocazie a-le cunoaște mai mult decât alții.

Toate notițele »în baza cărora s'au scris cele de sus« s'au reînapiat spre păstrare colonelului de jandarmi Nicolae Anton, fiul căpitanului Toader.

Correspondența lui Nașcu cu Moisiș și Petri *)

Reverendissime, Cred că ați primit ambe scrisorile mele din 12 și 13 August în cari v'am comunicat cele ce știam pe atunci în urma pașilor făcuți de mine după telegramul Dvoastre din 10 August, promițându-vă totodată cât voi dobândi rezoluțiunea la suplica mea așternută ministerului de finanțe, a-vă împărtăși aceea. Așa dar', poate de o și aveți dela Bistrița adecă dela Direcțiunea financiară, urmează aci:

K. K. Finanz-Ministerium. Basil Nașcu Deputierter des Nassoder Distrikts in Siebenbürgen bittet um Suspension der Regalienverpachtung im Bezirke des ehem. II Rom. Grenzregiments.

Nr. 43.201/454. Es ist gleichzeitig die Verfügung telegrafisch getroffen worden, dass die lizitationsweise Verpachtung der Regalien im Bezirke des ehem. II Romänen Grenzregiments verschoben werde.

Vom K. K. Finanz-Ministerium. Wien, 13. August 1861. Plener. Erhalten 14. August 1861. Nașcu.

Așadară de sigur Vă puteți liniști că a mers telegrafic mandatul la Direcțiunea financiară din Sibiu să se sisteze vinderea prin licitațiune a regaliilor în teritoriul fostului II regiment românesc de frontieră; și precum V'am mai scris și mai înainte, e bună speranță că regaliile deși nu acum deodată în tot regimentul, dară la comunele fosteliliberă înainte de militarizare le vor dobândi, însă cu condițiunea de a lua greutățile spre purtare, acele spese cari au zăcut pe fondul de provente.

---

*) V. Nr. 10 al „*Arh. Som.*“

Rezoluțiunea tot nu a ieșit din cabinetul împăratului. Alaltăieri am mai fost în cancelaria prezidială a consiliului de stat și ministerial, la consilierul Roschmann; iarăș îmi promise că sosind azi arhiducele și referându-i în privința aceasta, peste câteva zile va urma și rezoluțiunea.

Ieri am rugat și pe arhiducele! Eu mă minunez de pelița nasului meu cum s'a îngroșat! Înălția Sa încă mi-a promis că peste puține zile va ajunge capătul. Deabia aștept, fiindcă de astă toamnă câte deputațiuni române au venit aci și s'au re'tors, dar eu tot aci am rămas. Făgărășenii încă s'au re'tors toți, și azi a purces și Prota Hania cu Dl Codru, apoi preparandul Popescu și filosoful Boiu, venind dela Lipsca unde au studiat, către Sibiu.

Aci se mai află Dr. Hodiș, Rațiu, consilierul Bologna și aseară a sosit un protă dela Arad și mai așteaptă dela Satul Mare, și astăseară sosește Ilustritatea Sa senatorul imperial Andr. Mocioni, cari cu toții vor mai păși cu energie spre a dobândi și stoaiice concesiune de un congres rom. general!

Firește că eu pe tot locul iau parte la toate căile aceste, cugetând a nu-mi lua cineva aceasta depe din patrie anume de rău.

Știind cu siguritate despre purcederea mea, vă voi înștiința spre a vă putea liniști odată. Luni ori Marți iară o să bat la ușile lui Roschman și Rainer.

Toți domnii noștri dela cancelaria aulică se mulțumesc de complimente și vă salută frățește, așa și unchiul Pioraș, pe toți cari întreabă de noi.

Până acuma n'am scris lui George Pop Leșanu, însă fiind dator cu un răspuns am să-i comunic mulțămira pentru cărțile de premii.

De mai năcăjește Domnul veteran și vecin bun Ioan Anton, fiți buni a-mi mai lua încă odată ziua bună dela Dlui! Rău foarte mi-ar părea când nu l-aș mai afla la viață!

Colega Petri îmi scrisese de niște documente prin cari ar fi dat împăratul Iosif II la 1769 munții de proprietate grănicerilor. Eu am urmărit cu tot deadinsul și ce-i drept se află din anul acela un decret aulic sub Nr. 4566 dd. 28 Iunie 1769 și altul din 10 August 1786 Nr. 8836 cu cari se dau munții revendicați grănicerilor spre folosire! Inșă de atunci în urma reclamărilor au

urmat mai multe rezoluțiuni cari până în ziua de azi nu au mai lămurit cu munții aceia. Istoria aceasta o am câștigat-o cu greu mare, am să vi-o aduc acasă. Dela noi familia Kemény pretinde 9 munți: Haita, Dornișoara, Temeul, Paltin, Pietrile roșii, Tomnaticul, Mărișelu, Tihulețu, Strunioru-Măgura.

Pornește posta, gat cu recomandațiune, rămân al Reverendisimului Dvoaste serv V. Nașcu. Viena 17 August 1861.

*

Reverendissime, Primindu-vă ieri stimata-vă scrisoare îndreptată către mine, mai întâiu Vă mulțămesc foarte de celea comunicate, bucurându-mă că ați dat de veste de rezultatul pașilor făcuți aci la ministrul de finanțe. Acum știu că îți fi primit și alte două scrisori ale mele cu data de 11 și 16 August în cari v'am comunicat atât recursul cât și răspunsul primit pe acela. Dacă este cineva cu dorul de-a intra, bate, împoșca și a da cu șteapuri, apoi tot se face treabă. Domnii noștri mă smoleau să nu merg la ministru, că a fi înzadar. Eu însă mi-am luat omenia în dinți, și văzând urma le-a părut bine de minune la toți domnii noștri zicând că eu străbat ori și unde!

Rezoluțiunea cea de mult dorită tot nu mai iese. Ieri fusei iară la referintele prezident consilierul ministerial Roschmann și-l mai boldii; îmi spuse că peste genunchi nu se poate rûpe. În. Sa arhiducele în înțelegere cu Maiestatea Sa i-au poruncit ca să lucreze în interesul nostru, și încă nu-i gata, venind alte treburi mai importante la rând; însă în câteva zile așteptând, va face să se gate.

Pe mâne am de scop a intra iară la arhiducele Rainer.

Ieri am mai fost cu DI Bologna, Raț, Hodișiu, Mocioni, Hurmuzaki, prota Rațiu, avocatul Popoviciu dela Arad și alt domn român dela Beușiu, la Schmerling în privința congresului general, care pe cât pot pricepe eu, nu se va ținea nici parțial nici general, socotindu-se a fi de prisos, deoarece cu rescriptul care iese în zilele cele mai de aproape în privința deschiderii dietei Transilvaniei, se vor împlini poftetele și cererile Românilor adecă acelea ce doresc și stăruesc în toate petițiunile dela 48 încoace, înmulțându-se numărul deputațiilor la dietă tot după 30.000 cu unul. Re-

galiști români, un număr însemnat, oborând censul și luând în considerațiune toate dările Românilor, nu numai darea pentru moșie cu suma de 8 fl.

Ungurenilor le-au promis a-le ajuta într'alt chip acum cu răspunsul la adresa din urmă.

Vom vedea și aceasta, după cum zice și orbul: Promisiuni frumoase avem destule!!!

În cât pentru pădurile, e sfatul tuturor domnilor de aci ca să se facă un fel de refuzare chiar din partea oficiolatului de district directe către împăratul, arătându-i că cele ce i-s'au arătat prin unele organe, sunt minciuni goale. Bine ar face fratele Porcius să prindă peana la mână și să o cam apese în privința aceasta cât de tare.

Domnii noștri dela cancelarie se mulțămesc de salutări și-mi ziseră a vă scrie că Dl notar suprem Florian să-și arate activitatea așa, cât să nu-l împinteneză redacțiunea »Gazetei«!

Așa-i cu Damianu, eu îl cunosc și de pe aci, am aflat multe urme rele pentru noi rămase de dânsul, și acum stă necurmat în corespondență. Schultze (Schurke) e mare inamic al Românilor. Ajute-le cerul după inima lor, au prunci, fie-le de bine.

Dl Pioraș, acum cam gângav, vă salută.

Salutare la toți scumpii și probații amici, îmbrățișeri și vă rog nu uitați câte odată pe un depărtat serv V. Nașcu. Deosebită salutare Dlui Ștefan Pop, Petri etc. Viena 22 August 1861.

*

Viena, 7 Septemvrie 1861. Amploiații disponibili nu au ce fi în perplesitate că s'a decis dela împăratul încă în 10 August ce să fie cu cari au primit serviciu, despre care lucru a mers la direcțiunea financiară și la guvern de mult știrea.

Moroșan din Telciu e de compătimit, așa i-e caracterul de când îl cunosc.

Ieri am fost să întrăm cu Dl Bologa și Rațiu la arhiducele Rainer spre a-l ruga pentru hotărîrea cu dieta; era acolo și Schmerling. Ni s'a spus că statutele pentru societatea literară s'au confirmat de împăratul așa cum s'au compus fără a schimba ceva.

Pentru dietă e gata totul; proiecte sunt 2, unul alui Kemény

și altul al ministrului german, și se sperează a fi primit acest din urmă. Spre a submina proiectul acesta umblă pe aci Haynald, Bornemisa și alți magnați mai mulți, fiindcă Kemény nu mai are nasul de-a intra, și poate să se dea la o parte; sună însă să-i ocupe postul: Rosenfeld. De comisar regesc se vorbește a-se numi Nadasdi fost ministru, pe care l-am și văzut acum î-s 3 zile la Rosenfeld în departament.

Propozițiunile regești ar fi după votul separat:

1. Inarticolarea Românilor de națiune.
2. Alegerile la posturile cardinale: guvern și tabla regească.
3. Trimiterea la senatul imperial.
4. Intrebarea naționalităților.
5. Afaceri în privința legilor civile și penale.
6. Intrebarea de uniune a Ardealului cu Ungaria.

Societate literară avem, se pot aduna acuma Români, din districtul nostru încă pot totdeauna să iee parte doi indivizi.

De se va modifica censul, luându-se și darea capului în samă, atunci ajung Români să aleagă. Apoi numindu-se regaliști batăr la 50, tot am dobândit mult și nu e de desperat. Acestea toate sunt încă promisiuni, azi mâne o să se hotărască.

Bologa, Rațiu și Hodiș stau gata să se reîntoarcă azi către patrie. Mai rămân Abrudenii; se tot îpuținează națiunea română dela Viena. În toate serile am fost laolaltă. Abrudenii pe Luni să aibă audiență la Maiestatea Sa. Maiorescu întorcându-se dela Istria se află în mijlocul nostru.

Vivat, într'un ceas bun Bejan! Ce-i cu tizul Buzdug? Aici erau în zilele trecute niște pâri grozave în contra sa, și anume de abuzuri cu juzii comunali, clăci etc. Doar nu-i N. Bejan făuritorul?

Nesfetindu-se lui Damian de membru la comisiunea viitoare, poate se va depărta de acolo. Poate sperează a fi ales la senatul imperial?

Domnului bătrân Anțon complimente cu la toată onorata-i familie; i-l rog să-mi păstreze o corfă de pere, ranglaole s'au trecut; fie voinic, nu se dee.

Bravo Telcenii. Știu că va fi și Dl fizic Ștefan acolo, salută-l din parte-mi, mulțămindu-i de atențiunea avută în privința casei

și economiei din Feldru. Cugetam a-l afla acolo, însă mă tem să nu fie viceversa.

*

Viena, 17 Septemvrie 1861. Rescriptul pentru dietă nu s'a mai publicat, și Kemény nu și-a primit răspuns pe abdicere-i. Din partea cancelariei aulice s'a așternut propunere Maiestății Sale împăratului spre a-se alătura și din partea guvernului provincial un consilier comisiunii exprimate în p. 15 spre scutirea drepturilor private ale foștilor grăniceri.

Primește salutare dela toți domnii noștri de aci. Se mai află o deputațiune din comunele Hunedoarii: judele primar George Filip dela Hațeg, Turdășanu și prota Crainic dela Dobra ori Deva. — Pleacă poșta.

*

Reverendissime, Cuget a Vă interesa afară de cauza districtului nostru și cele ce ar fi de comun pentru toată patria noastră. Dreptaceea acuma la postă în expedit Vă scriu aceste șire:

Kemény și-a primit dimisiunea astăzi. Arhiducele Rainer a poruncit consilierului aulic la cancelaria Transilvaniei ca să modifice rescriptul în privința deschiderii dietei pe 4 Noemvrie c. la Alba-Iulia, cu censu de 8 fl. cu darea capului etc. cu tot, dela 30.000 un deputat și propozițiunile următoare:

1. Inarticularea națiunii române.
2. Alegerile pentru guvernul prov. și tabla regească.
3. Trimiterea la senatul imperial.
4. Chestiunea naționalităților.
5. Pertractarea peste schimbările în privința hotărârilor și întocmirii dreptului civil și penal.
6. Chestiunea uniunii Transilvaniei cu Ungaria.

Și așa modificat să-l subaștearnă spre subscriere Maiestății Sale c. r. apostolice.

A denumi nu e denumiri nime în locul lui Kemény.

Kabos ca consilier mai bătrân are să ducă afacerile cancelariei până una alta.

Rezoluțiunea mea nu e gata. Finesc că pornește poșta.

Cu stimă distinsă al Reverendissimului Dvoastre sincer serv
V. Nașcu.

Unchiul Pioraș e sănătos, Vă salută pe toți. Viena, 19 Sep-
temvrie 1861.

*

Viena, 9/27 Octomvrie 1861. Astăzi așteptăm o deputațiune
dela Transilvania, după un telegram al Dlui Bologna, din partea
comisiunii permanente a Românilor în a cărei frunte să fie
Excelența Sa DI Mitropolit Șuluțiu, în ce cauză, nu prea știm!

Dela Crasna se află aci alta: DI Filip, prota Gall și Dr. Maniu;
asemenea dela Arad notarul Moldovan, și se mai așteaptă câțiva.

Pâra magistratului (bistrițan) în cauza cu Vărărenii încă nu
a sosit aci. Doi Pintecani să fie însă aci. In privința minciunilor
săsești, »Ost und West« Nr. 200 Vă aduse ceva urme de ale
mele, cam cu erori de tipar. Vine acum în numărul viitor mai
mult în »Concordia«.

Un »Apendice« fără titlu și dată:

Sosind acum din parlamentul Austriei german — sloven,
aflăm telegramul de azi. Bine eu astăzi nu pot să umblu prin
diferitele ministerii, mâne încă așa; poimâne mai întâiu voi cerca
la ministru-președintele, apoi la Schmerling și la cabinet, și do-
bândind rezultatul vă voi telegrafa. Eu cuget că așa voi face
rubrumul: »Adresă de mulțămită pentru dobândirea autonomiei
districtuale și denumirea căpitanului după dorința poporului«.
Voi vedea ce-mi vor răspunde; numai să nu mă îndrepte la Kemény
ori la Miko.

In tot chipul Luni voi face pașii și rezultatul îndată vi l-oi
comunica.

In privința deputațiunii române am avea a mai scrie, că ambii
cu Ștefan Pop am văzut de sigur pe II. Sa arhipăstorul Alexandru
Dobra pe extra-scaun în casa parlamentară. Debunăsamă are să
vină și Excelența Sa Mitropolitul Șuluțiu; Mocioni și Hurmuzaki
vor sosi; în Timișoara au fost Axentie și Babeș la Mocioni,
unde s'a ținut conferență. Poate sunt sosiți unii aci, însă până
acuma nu știm.

Lui Ioachim îi voi scrie.

Boerul ori baronul Petrino a vorbit azi frumos în favoarea autonomiei provinciilor; ce ne-a mai plăcut: s'a mărturisit a fi după naționalitate »român care s'a luptat și se luptă din răspuțeri pentru autonomia și libertatea națională, confesională și în privința școalelor și a învățământului«.

Se lucră pentru organizarea perceptoratelor în Transilvania; bine ar face dreptaceea Alexandru Șotropa să competeze de timpuriu la districtul nostru, unde numai un perceptorat are să rămână pe viitor.

Finesc, că va porni posta. Cu tot respectul: Vasilie.

Cluj, la 16 Noemvrie noaptea 12 ore 1862. La exactorat era vorba despre colega Petri de este dânsul definitiv numit ca să i-se tragă din salariu taxele pentru pensie; va veni poate întrebare la District. Apoi pentru remunerațiunea lui Morar pentru anul trecut nu se află actul acela pe la guvern. Ce se ține de îmbunătățirea leilor învățătorilor s'au fost provocat Ordinariatele a-și da părerea la cât să se ridice, și încă n'au răspuns acele la guvern.

Consilierul aulic bar. de Reichenstein e aci ajuns în privința conchemării dietei transilvane.

Șipotariu caută să meargă la Dej, așa a venit rezoluțiunea dela curte pe recursul lui. In contra Dlui canonic Bilț se face cercetare criminală pentru că a scris în »Gazetă« în privința lui Șipotariu.

Făcutu-s'au și în privința articolului ieșit în Nr. 83 și 84 ai »Gazetei« — »Despre consilierul de școală și limbă« — pașii prin poliție și guvern. Redactorul fiind înșelat prin vicleană uneltire, a dat articolul în manuscris și numele aceluia; și fiindcă iar a fost din clerul român, s'a întrepus Excelența Sa părintele Mitropolit ca să nu-l tragă la cercetare criminală.

Spre a-se putea așterne propunere la curte pentru denumirea unui consilier de școale pentru Românii gr. cat. s'a provocat Excelența Sa Mitropolitul spre a propune trei bărbați. Se vorbește că între aceia ar fi: Barițiu, canonicii Negruțiu și Papfalvi.

Albert Schottl e aci »K. K. Gemeiner«.

(Te rog Reverendissime a Vă înțelege cu stim. Dl locotenent

Tanco și ne surzuiți, cum am mai zis, din suma restantă din pătrarul prim or de aiurea, și nu ne lăsați să fim de rușine prin Viena. Ajutându-ne Dzeu, în Lunea viitoare ne vom nevoi a avea audiență, și neavând alte trebi, cât vom ști ce s'a 'ntâmplat cu suplica noastră, ne vom rentoarce. De aci pornim fiecare cu 80 fl. Spesele călătoriei până la Viena vom avea de unde le purta, însă acolo și retur? La comunele cele 4 am mai cerut, și în epistola aci alăturată — care Vă rog fără amânare a o trimite adresatului — iar mai cerem, însă știu prea bine în ce stare tristă se află acelea.

*

Reverendissime, Cât am sosit sănătoși aci eri în 20 Noemvrie c. am și alergat la cancelaria prezidentului ministerial, și eu cerând audiență la Înălția Sa arhiducele am descoperit scopul pentru care voesc a fi primit, la consilierul Roschmann, căruia fiind trebile prea bine cunoscute mă asigură, că actul acela despre care e vorba nu s'a așternut la cabinet, și că Înălția Sa a comunicat telegramul meu dela Cluj trimis Excelenției Sale ministrului conte Nadasdy, și mă sfătui să întreb de acesta, care lucru nu mi-a fost cu puțință ieri, fiindcă a durat sesia până la $\frac{1}{2}$ 5 d. a. Și așa am avut onoare, astăzi între 8—9 ore dimineața a fi primiți. Îndată ne descoperi că cunoaște cauza și cumcă din partea cancelariei aulice a mers în 13 Noemvrie deciziunea la guvern ca să rămână linia statorită în anul 1852 între vecini ca provizorie, și asta până atunci până o parte sau alta va documenta în calea legii dreptul său. Noi l-am făcut atent că acea linie a fost octroată de Schwarzenberg numai pentru catastrul provizor însă nu pentru dreptul de proprietate, și cumcă între liniile acelea posed Românii din comunele noastre pământuri arătoare și de fânați, și așa se face nedreptate prin un act politic la mai mulți proprietari de moșii. La asta ne spuse că a fost cancelaria cu băgare de samă și guvernul va avea de împlinit ce s'a poruncit; însă dacă am venit noi aci, să ne compunem petițiunea cu toată precauțiunea și fără patimă, nu cum au făcut contrarii noștri; să cităm și provocăm toate datele nouă favoritoare, și în audiență la Maiestatea Sa să o așternem, de unde transpuindu-i-se în signatură, va lua-o

în considerațiune și va cere toate anteactele dela r. guvern spre a-și putea face propozițiune Maiestății Sale. Că dânsul e bărbatul dreptății, căruia îi tot atâta ori Sasul ori Românul; însă mai întâiu ce se convinge după hârtii caută să crează. Și asta ne spuse că guvernul ar fi făcut destul pentru noi în relațiunea sa. Ne-a spus că l-a întrebat arhiducele ce ar fi de făcut după telegramul meu? Și că ar fi răspuns să ne lase să venim ca să se poată convinge despre cele pe care ne răzimăm.

Din toate se vede că au studiat cu atențiune actele acelea barem în sesie, spuindu-ne că dela anii 1764 au început a merge trebile stângatice.

În urmă am îndrăznit eu a întreba pe veteranul conte în privința munților revendicați; îmi spuse că lucrul e aproape de capăt, însă nu se putu întregi netrimețându-și toți provocații pretinzetori documentele pe cari se bazează. La întrebarea pentru recursele comunelor ne-a răspuns că sunt ajunse aci vr'o 8 recurse, cari toate se află în referata baronului Leichenstein; putem merge să vorbim cu acela fiindcă dânsul (contele) nu le-a cetit toate, care nici se poate pofți. Atâta aminti că »aveți membru la acea comisiune care l-ați cerut, și vi l-a denumit Maiestatea Sa; acela poate să vă lămurească cererile în toată privința«.

Cum se feresc membri comisiunii de bărbatul nostru cu vot consultativ, cum nu poartă protocol și nu ascultă părerile și aserțiunile aceluia, nu prea credea (contele), însă se exprimă că acea comisiune e compusă din bărbați onești; totuș nu sunt îngeri, pot să greșească și dâșii, pot să nu-și înțeleagă instrucțiunea. Toate acestea să le spunem respectivului referinte, ca acesta să-i raporteze.

Noi acuma ne apucăm de suplică și să o așternem Maiestății Sale, apoi ne vom nevoi a informa și pe acela.

De dietele comisiunii atâta se exprimă că le trag anticipando din visteria statului; cum și în ce chip se vor refunda (gegenrechnen), nu știe nici ne poate spune.

De domnul căpitan Schottl se exprimă ca D-lui să-și aștearnă un fel de arătare ori plânsoare directe la Excelența Sa contele Nadasdy, ca să știe cum se poartă lui visavis ceilalți membri.

Deci te rog Reverendissime spune-i domnului căpitan Schottl

ca în scurt timp să-mi trimită mie acea reprezentațiune și aci o voi admanua-o Excelenței Sale, că de a și scris la ministeriu de resbel, cancelariu nost nu știe ceva despre asta până acuma.

Lunea viitoare nu vom putea merge în audiență, nefiind gata cu câte voim a acluda, și așa până Joia ce vine vom tot scrie.

De ați primit două epistole dela mine, nu știu! Acelea le-am trimis din Cluj. Epistole aci nu am aflat, nici nu ne veniră până acuma. Ce-i cu cassa wertheimiană? Să o cumpărăm ori ba? Trimite-ne-ți părale ori luăm împrumut. Adresa: Gregoriu Silași, Dr. de teologie, Wien Schönlaterngasse Nr. 750. Suntem sănătoși. Complimente Il. Domn căpitan și ne recomandăm Nașcu și Chimu. Viena, 21 Noemvrie 1862.

*

Reverendissime, Ne veți ierta dacă scriem așa rar, circumstările sunt de acel fel. Mai întâi așa suntem de încărcăți și aco-periți de scrisori și atâta scriem mai cu seamă noaptea, cât nu v'am putut răspunde îndată la epistola cea dintâi cu 400 florini, care o am primit, sosind îndată alta din 28 Noemvrie și astăzi alta din 14 Ianuarie. Scrisorile din 28 Noemvrie atât a Reverendissimului D-tale cât și a moșului Porcius și alui Petri ne-au amărât sufletul mai tare decât cum era cu descurcarea lucrului misiunii noastre, și asta mai mult pentrucă nu ne-ați trimis plenipotența. Articolul nu au vrut gazetele centralistice a-l primi fără taxă inserat, și un extras era atât cât nimica. Poate va ieși în »Reforma«.

Dreptaceea am fost silit eu a traduce plânsoarea și din articlu a forma un memorandum, apoi cu o comitivă a-le admanua Excelenței Sale inspectorului de jandarmi Steininger, de unde chiar acuma 19 Decemvrie resosiiu. Pe toți trei ne-a primit cu plăcere, a întreat de cunoscuți, și care unde locuește, în fiecare cortel cine se află? Spuindu-i cu cortelul unde era cancelaria de contabilitate a regimentului cum stă treaba, ne răspunse că acolo au fost mai 'nainte jandarmi, la care ziserăm că acel cortel a stat neîntrebuințat vr'o 3 luni până a nu-l lua căpitanul suprem în chirie pentru sedrie. Și având locot. K. în contra cuiva pentru cortel, nu ar fi avut de a se exprima cu vorbe așa neonorare:

Schufft, Bagage, Spitzbuben von a-z etc. Ne reflectă: Nu luați lucrul așa de sus. Noi adaosărăm: Când ne-ar huli un civilist, nu ar fi așa dureros, însă dela un ofițer c. r. ne foarte ustură ca pe militari veterani ce suntem; și cugetăm cu tot dreptul a merita mai multă stimă din partea onoratului corp ofițeresc.

Luându-ne scrisorile ne promise a face deloc pașii spre a se cerceta starea lucrului și adevărându-se a ne face destul etc. Mai în urmă ne lăsă cu vorbele: Salutați grănicerii și pe toți domnii de acolo și anume Dl maior Clococeanu, Szöts, Schottl, Mihailaș, etc.

Așa stă treaba cu K.; acum aveți grijă să nu ne lase pe jos Göstl și Klamczek, că atunci suntem rămași!

Avem al doilea gata și Duminica viitoare vom merge la Plener, însă neavând plenipotență formală nu putem alta scrie în comitivă, că în loc de a le da în vr'o gazetă i-le așternem lui. Mai având gata vom da și lui Nadasdy și Rainer arhiducele, numai iar zic: plenipotență nu ne-ați dat cum se cuvine ca să putem păși cu bărbăție, mai ales la Nedejde(!) fiindcă plenipotența care o avem, pe cum știți, e numai pentru 4 comune în cauze speciale, scriindu-vă și din Cluj.

Ca să vă convingeți și alegeți după plăcere vă trimit aci o desemnare de cassa Wertheim și după orientare să-mi trimiteți prețul defipt ca să vă poată expeda, că pe credit nu merge. Cercat-am mai vechi, însă sunt tocite și ciorbuite, apoi cu 20—30 fl. mai ieftine.

Cu asta ocaziune să aibă bunătate Dl Tanco a cerca la mine printre scrisori și să scoată originalele: Răspunsurile lui Siskovici dela anul 1763 cu începutul: »Es ist nicht anders« și ordinațiunea arm. prefect. din 1766 cu cesiunea magistratului, ca la un apendice să le putem acluda scopului nostru; aceste sub cuvert oficios dela Vicariat la Rectoratul de aci cât mai îndată să le expedați recomandate.

Iertați că acuma fiind 11 jumătate din noapte am sărit cu scrisul, deci vezi pagina 4-a continuare. |

Lui Moțoc i-am dat 30 fl.

Aci vă alătur o suplică a unui tânăr din Banat care studiază aci filosofia spre a-se califica de profesor, pe cum adevăresc testi-

moniile și indicele. E un tânăr brav și diligente; dânsul voiește a-se supune la orice condițiuni numai să nu fie silit a întrerupe studiile. Eu și Dl Ioachim vi-l recomandăm și având noi lipsă de profesori să-i dați rezoluțiune îmbucurătoare.

Trimisu-s'a dela oficiolatul distr. reprezentațiunea comitetului adm. de fonduri spre aprobare la guvern? Pe Dl Pop Mateiu l-am fost informat eu despre toate, chiar și despre treaba cu Rummel, arătându-i deciziunea c. r. comisiuni reg. de posesiune în privința școalelor; i-am citit recursul, cu un cuvânt, am prevenit lui Rummel, știind prea bine că va face comedii de aceste. Numai cu bărbăție stați, ne vom curăți și de aspida acea rea; de multe ne-a mântuit Dumnezeu.

Cum stați cu execuția militară pentru darea de venit? Cavalerul a lucrat cavaleriește la Rusaia!

Acum ceva noutăți: nou denumitul episcop Pop Silagyi e aci; până acuma am fost de două ori la dânsul, odată cu locot. George Leșanul, căruia scriindu-i îndată după sosire, se află de 14 zile la noi și Luni se reîntoarce la Cenada aproape de Veneția; și ieri cu Chimul. Se laudă foarte; noi i-am cam tocat la urechi multe!

Ieri s'au așternut propozițiile la Maiestatea Sa pentru dotarea clerului gr.-cat. și până la »bessere Gestaltung der finanziellen Lage« pentru arhiducesă 18.000 fl., Lugoj 4.000 fl., și Gherla 8.000 fl. v. a. pe an, laolaltă 30.000 fl., asemenea pentru văduva Olariu a i-se da ajutor de 140 fl. v. a. pe an.

Proiectul gimnazului nostru nu e aci încă sosit, stă locului în Cluj. Porcăria lui Gulovici însă e aci. Propunerea pentru consilierul de școală precum și pentru îmbunătățirea lefilor învățătorilor normali nu e sosită.

Sălutări mai multe dela Dl căpitan pens. Pioraș, Dr. Silași, cons. Moldovan, Ciupe, Mureșianu etc. apoi dela mine ferbinte mulțumită te rog primește și sunt cu tot respectul sincer V. Nașcu, Viena, St. Andreiu 1862 începutul răspunsului; continuat în 19 Decemvrie c.

I   I   I   *   I   I

Viena 29 Ianuarie St. Ignate 1863. Protocolul congregațiunii noastre dela Năsăud se așterne astăzi Impăratului cu propunerea a lăuda comitetul pentru purtarea sa; și ce se ține de conche-

marea dietei se roagă a demanda, ca prelucrările să le înceapă cancelaria aulică cât de îndată.

*

Reverendissime, Vă veți minuna că încep a vă scrie mai des! Ieri v'am raportat despre pașii făcuți în Dumineca trecută și nu am molestat pe careva în ministerul de finanțe, ci am umblat toată ziua în vizite: La nou denumitul consilier bar. Friedenfels, fiu vitreg a răposatului Bedeus de Scharenberg, fost practicant la cancelaria aulică în anul 1848 în etate de peste 30 ani, fărați de cruce cu bar. Reichenstein. Ambii ne recomandă a »nu bate pe veșinea noastră«. La Kabos pe care ca pe referințe extraordinar în cauză de controversă și recursele noastre »luându-le dela veșine noastre bătrânul Nădejde« abunăsamă în urma rugării noastre. La acesta am vorbit aproape la 2 ore, l-am informat despre toate și pe cât se vede e convins de nedreptatea financiară cu care voiesc a vinde cortelele și grădinile rezervate ca erariale. I-am promis a-i câștiga vot de încredere la dieta Transilvaniei. Pe »veșine noastre« îi descrie cum se cuvine.

Cercat-am pe toți referenții dela cancelaria aulică; printre altele am cetit răspunsul ministerului de finanțe în privința trebuinții de al II-lea vicecăpitan în districtul nostru: pe o coală de hârtie floscule și învărtituri, că după legile până la 1848 e datorința vicecăpitanului a prezida la sedrie, că așa a demandat Majestatea Sa cu rezoluțiunea d. d. 21 Dec. 1861 și 24 Martie 1861 etc.; și mai la urmă că nu se învoiește până nu se va desluși mai apriat despre lipsa de un astfel de angajat; dreptaceea va primi oficiolatul prin guvern acest răspuns.

În privința cortelelor pentru Petri, Florian, Morar și Secui am aflat sub Nr. aul. 1516 în exhibit și sub Nr. 3588 nota către Ministerul de finanțe, de unde sub Nr. 50.251/2093 11 Octomvrie 1862 au respins cererea mai poftind a se motiva și da părerea dela direcțiunea fisc. din Sibiu.

Toate aceste afaceri ies dela Rosenfeld, Conrad și Friedenfels. Unul șef, cela consilier de secțiune, și acesta, fratele consilierului, secretar tot în secțiunea 24 min. de fin. Aceștia ne îngroapă orice vine în mâinile lor.

Aci e de lipsă cură radicală, și după cum m'am consultat cu mai mulți bărbați pricepători de ai noștri, trebuie deacasă compusă o rugare, subscrisă de toată universitatea districtuală, stilizată și expediată către Excelența Sa ministrul Plener, ori prin guvern, în sensul să iee afaceri de ale noastre din departamentul acela și să le dee la alții, la oricine numai la Sași nu, motivând că dânșii ca dovediți inimici ai Românilor numai încurcă orișice afacere de posesiune, ajutorințe la școale, biserici de ale Românilor, prin cari înmulțesc neîncrederea în ocârmuire și aștă cugetele spre neîndestulare!

Iată un nou exemplu! Astăzi am intrat la Conrad spre a mă orienta ce s'a ales din suplica mea admanuată lui cu semnatura ministrului. Indată îmi spuse că încă n'a vorbit cu ministrul, ci acum va merge; însă să scriu eu la Măiereni să cumpere cortelul comuna și apoi să se roage la Maiestatea Sa de a li-se ierta prețul cumpărării. Asta nu o pot face, i-am zis, că e în contra plenipotenții mele; și deoarece Maiestatea Sa a promis lăsarea lor, și instrucțiunea iartă a putea recurge în contra deciziunii comisiunii regulătoare, atunci ar fi un lucru fără constanță, căci ce ar presupune impoporațiunea noastră despre cuvântul împăratului, apoi cum să cumpere cineva aceea ce e al său și împăratul îi promite că cerând i-se va lăsa lui? Văd eu, — am zis — că D-ta încurci și voiești a-ți câștiga merite depânându-ne pe noi; eu te rog a nu desminți pe Excelența Sa pe ministru care și-a dat vorba și a scris ce ai de făcut. Să nu fiu silit a-mi luă omenia în dinți să molestez iară pe Excelența Sa, pe Înălția Sa arhiducele ministru-președinte, ori și chiar pe Maiestatea Sa, unde pe tot locul după convingerea mea și conștiința curată voi fi silit a descoperi pe acela care e urzitorul încurcărilor celor multe, de înaltul regim vine în discredit, iritând cugetele impoporațiunei, cauzându-i atâte călătorii, spese și scrisori. Eu sunt convins că D-ta poți face dacă-ți va îngădui inima, fiindcă mult atârnă orice rezoluțiune dela respectivul referințe; și când ar fi cauza asta pentru »veșini«, abunăsămă s'ar face.

Crede-mă că nu atârnă dela mine, — zise el — ci dela Excelența Sa, voi auzi ce va zice. Eu am dovedit că ce pot vă fac, și și acuma ce va porunci ministrul etc.

La urmă l-am făcut atent că conchemându-se dieta Transilvaniei, cauza de posesiune a ambelor regimente române va forma unul dintre cele mai cardinale puncte între gravaminile Românilor, arătând din capul locului de unde ni-se trage tot răul până în ziua de astăzi. Eu stau în Viena, i-am zis, până primesc dela c. r. ministrul de finanțe răspunsul care mi-l'a promis Excelența Sa ministrul. Fi bun și nu mă opăci, că cum au putut sta contele 12 ani dela ex-militarizare, mai pot sta vr'un an până se va lămuri starea lucrului.

Mâni iară mă duc pe capul lui și de nu mă îndestulez cu el, mă tun la ministru. Sum aci, și învărte; dar când nu e nime? Asta o va recunoaște orișicine; însă până se deschide ușa ministrului trebuie părare, și la ieșit iar părare; să fii bâcsit.

Fiind silit a mai zăbovi vr'o 3—5 zile, nu am cu ce veni acasă. Dl Ioachim știe cu ce m'a lăsat. Veșmintele și încălțiile cu pungă cu tot s'au despoiat. Ce să fac? Vă mărturisesc cu toată rușinea. Vă rog luați în considerațiune și-mi răspundeți cât de curând ori mă rechemați prin un telegram. Și de nu voi gusta fără pâne uscată până acasă, neprimind împrumut oarecâteva parale, voi purcede rentoarcerea înt'aceea zi cu cât am.

Lui Petri îi voi răspunde mâni raportându-vă totodată despre criză cum stă.

Recomandându-mă vă dorește a vă revedea pe toți sănătoși sincerul și de bine voitorul B. Nașcu. Cassa o veți primi dela Gregor Szongott în Bistrița. Viena, 27 Ianuarie 1863.

Reverendissime, Vă înștiințez că am sosit cu greu mare aci ieri dimineața, dupăce am fost silit a stăniști 2 zile în Cluj spre a mă mai restaura. Vr'o două băi de abur în care am asudat foarte mi-au scos fluxu din organism, însă totodată și mai tare m'au slăbit. Pelângă toate acestea cât am sosit aci cercând am aflat scrisoarea noastră expedită în 2 August c. prin prezidiul districtual în care se cer cortecele și grădinile toate pe baza documentelor acludate. Se află în mâni bune și Sâmbăta viitoare va duce-o respectivul referinte în sesia cancelariei aulice transilvane.

Nu se știe până atunci ce și cum va propune; cât e lucrat până acuma e foarte bine, se vede că a cetit și recetit totul. Pă-

rerea-i era a se stiliza cătră Plener, însă i-s'au dat deslușiri și totodată părere a se așterne Maiestății Sale, cu propunerea ce i-se va vedea a fi dreaptă și cuvioasă. Până Sâmbătă ori Duminică nu-i mult timp.

Ori eu, ori Il. Dl căpitan suprem, de care nu sunt departe încortelat până acum, într'un otel »Goldene Hirschen« Zim. Nr. 7. Alsergrund, Alsergasse, vă vom da de veste. Căpitanului i-a părut foarte bine că am sosit și se interesează de afacerile acestea.

Dupăcum se va refera suplica noastră din partea cancelariei aulice vor depinde pașii cari vom avea de a-i face mai încolo. Numai de nu s'ar licita obiectele până la definitiva alegere.

Cu Dl Căpitan suprem ne-am înțeles a merge odată la Plener. Însă acesta e de tot ocupat cu desbaterea bugetului în toate zilele când în casa de sus când de jos și când la ministerul de finanțe.

D-lui Căpitan i-ar părea foarte rău când ar cumpăra Evreii obiectul cunoscut. Noi de aci ne vom sili a face cât ne va fi cu puțință, însă de se va fi pus să se liciteze, atunci e cu greu a face ceva aci.

Borgovenii și cavalerul încă nu s'au ivit nici pe la cancelaria aulică nici la Il. Sa, nu se știe sosit-au aci ori ba.

Ofertul lui S. nu-i trimis din Transilvania încoace, alui Rus cerere umblă dela un dicasteriu la altul.

Pe săptămâna viitoare va veni la ord. zilei desbaterea despre bugetul cancelariei aulice transilvane. Ce s'a preliminar pentru gimnaziul nostru și preparandie, se vede că se va sprijini de toți Ardelenii noștri. Voi vedea și auzi de voi putea merge.

Excelența Sa viceprez. guvernului V. Pop e morbos și pe-trece în cortel.

Ablegații noștri cu cilindre, cei 7—8 nici șed și mai nici vorbesc laolaltă.

La Sf. Barbara am cercat de n'a sosit ceva dela D-Voastră.

Dreptul de alegere a Episcopului în dieceza Gherlii s'a recunoscut de regim și s'a dat concesiunea de a-se alege. Acum îngrijască-se care poate să nu se împărtaşcă voturile. Până la sărbătorile noastre va fi alegerea.

Prin Gherla am trecut pe miezul nopții, nu am putut intra la Rev. Dn Prepozit.

Cu munții revendicați se rupe cât de curând. Afară de cei preținși de fam. Kemény, trec de sigur în proprietatea concretă a comunelor districtuale. Cu aceasta ne scot ochii că ar fi prea mult a ni-se da și cortelele etc. totul gratis.

Incheiu și vă rog să mă iertați obosindu-vă cu scrisoarea mea cea slabă după puterea ce posed. În vr'o câteva zile mai multe. Salutări la toți binevoitorii. Dl căpitan Pioraș e sănătos, vă sărută pe toți, și pe Iulius. Recomandându-mă al Rev. D-Voastre sincer V. Nașcu. Viena, 3 Decembrie 1863.

*

Reverendissime, Vrând a-mi împlini promisiunea, vă comunic ce am mai putut afla în afaceri de ale noastre.

Cercând pe la ministerul de finanțe trebile în privința ruinelor școalei și a cortelelor, am aflat că toate se țin de resortul departamentului XXIV »Conrad«; am fost silit să-l cerc (nu a murit el, ci Eder).

La protocolul de întrate am aflat: Izrael Neumann cere de a i-se vinde un cortel erarial în Năsăud; așa și Daniel Herberth din Bistrița.

În vorbă cu Conrad, să vă spun, că cât m'a văzut m'a întrebat despre aflare, etc. ce misiune am? Întâi am început despre obiectul ruinelor care din April e zace la ministerul de finanțe. Eu voiam a ști în ce stadiu este? Mi-a promis după câteva zile a-mi putea da deslușiri, însă totodată a sondat că ce ar fi pofta noastră să facem cu ruinele. Povestindu-i cu de amănuntul, și și aceea că acum nu cerem bani, fără materialul și locul, atunci a răspuns că aceasta e mai ușor și mi-a promis: în scurt timp.

Sosind vorba la vinderea cortelelor și anume la acela unde locuște Ipate, mi-a dat cuvântul de onoare, întinzându-mi mâna, ca să nu umblu pe la Maiestate sau la minister, ci să aclud o copie la o suplică stilizată către ministerul de finanțe, să o dau la protocolul de întrate, și cât de în grabă va merge sistarea vinderii de cortele la organele financiare de țară. Înțelegându-mă cu Ilustritatea Sa Dl căpitan suprem, am și înmanuat-o astăzi.

Mâne iară voi sta de ciolan să-mi dee și mie răspuns în scris oficios, și așa și în privința ruinelor.

Suplica cea mare cu multele acluse ca documente de proprietate, încă nu e referată; se așteaptă primirea preliminarului de buget pentru Ardeal care astăzi s'a discutat în casa ablegaților, unde am fost de față. Numai câte mii pentru drumuri s'au șters prin comitetul financiar.

Ilaritate au cășunat vr'o 3 propuneri ale D-lui Fechete-Negrui în limba germană, îmblătea cu tot curajul. Vorbesc unii că aducând el acele pentru cler și școala normală din Blaj, apoi înființarea unui institut preparandial în Cluj, a făcut-o spre a-și câștiga simpatiile clerului spre a fi ales de Episcop! Mai multe veți ceti în gazete.

Acum dar se știe că ni-se va concede pentru gimnaziu și preparandie cât s'a proiectat; dreptaceea putem cere concesiune cu tot deadinsul.

Ne-am înțeles aci a aștepta în privința cortelelor răspunsul ministerului de finanțe, apoi să pășim mai încolo.

Cererea pentru dobândirea flamurilor s'a retrimis guvernului spre a da niscai deslușiri despre »universitatea districtului«, fiindcă aci nu a ajuns protocolul.

Cererile singuraticice ale comunelor pentru lăsarea de cortele spre un scop public sau altul zac la cancelaria aulică în departamentul lui Plecker care e Sabin, și substitutul acestuia secretarul Szentgyörgy e prea ocupat și nici nu voiește a le refera.

Acum ce să fac? Caută să mai aștept vr'o câteva zile să vedem și aceasta.

Anunțatu-s'a licitațiunea cortelului știut? Dați-mi de știre prin telegraf cât se va publica.

Ofertul lui Neumann e din Martie a. c. alui Leo nu a ajuns încă aci. Nici Borgovenii cu Bota.

Conrad numai nu voiește a-mi spune că în urma plânsorii noastre după întâmplarea cu cortelul din Maieru a ieșit opreliștea dela cabinet; tot îmi recomandă încredere într'ânsul și să nu-i cauzez atâta scrisoare că a bună samă ne va ajuta spre îndestulare.

De alui Otermat și Rebrisoara încă nu am dat.

Așa stau astăzi încheind. Vă scriu că abea mă trag de slab.

Vreu a merge mâni și la Rosenfeld și Reichenstein, și pe Joi la Rainer pentru Nepos și Feldru.

Cu multe complimente mă recomand al D-Voastre sincer Nașcu.
Viena, 7 Decemvrie 1863.

*

Reverendissime, Cu aceasta a treia epistolă a mea Vă înștiințez cumcă în urma unei reprezentățiuni d. d. 6 Decemvrie așternută ministerului de fin. am astăzi la amiază de sigur să primesc rezoluțiunea sub Nr. 60.661/904 întru acel sens: că organelor provinciale s'a emis mandat a nu se vinde nici un cortel ori realitate; cât voi primi-o voi și comunica-o în copie.

Treaba cu ruinele institutului e sub Nr. 906 d. d. 30 Aprilie c. dată ministerului de fin. unde am și aflat-o cu greu mare sub Nr. 19.624/324 și sub d. 30 Iunie s'a trimis la direcția fin. în Ardeal spre relațiune, de unde — durere — până acuma încă nu s'a retrimis. M'am rugat odată cu gura să tribuleze, mi-au promis că de vor afla actul va face secretarul. De nu, caută să dau în scris.

Fiți buni acum dară și îmi spuneți ce să fac? Să aștept până va veni dela Ardeal răspunsul, ori ba?

Cavalerul cu doamna și Buta se află de câteva zile aci. Nu și-au adus nici o scrisoare cu dânșii, și ce au avut, Rinziș din Sibiu le-a luat cu sine-și.

Astăzi se va pertracta în casa ablegaților cauza drumului de fier în Ardeal; proiectul regimului e: Arad, Alba, Sibiu.

După un telegram din Sibiu, Gavrilă să fie pe de-a stânga atins de dambla.

În treaba Vărărenilor m'am putut lipi de toți încă.

Cu ofertele etc. stăm pe loc până se vor rezolva și refera toate prin cancelaria aulică și min. de fin.

Vr'o câteva zile mai am de umblat, apoi ce se fac?

Trimit aci casa ablegaților.

Cu greu mă restaurez. Multe complimente în toate părțile; mă recomand al D-Voastre sincer V. Nașcu. Viena 13 Dec. 1863.

*

Reverendissime, Cred că s'a încrucișat pe cale scrisoarea mea d. d. 30 Decemvrie și cu a D-Voastre din 28 Decemvrie care din urmă o am primit în ziua de Crăciun după ieșirea din biserică.

În acea zi nu mi-a fost cu putință a afla domnii la dicasterii și așa ieri am umblat pe la ministrul Plener care după un discurs înfocat a cetit unde și unde prin hârtiile cuprinzătoare de emisul către mine îndreptat, pufnind de mai multe ori pe nas și reflectând la una și alta, mai în urmă citi și suplica D-Voastre pe sărite. Apoi îmi spuse că până la definitiva deciziune nu va fi alt modru de ajutat, de cât ca comunele să îmbie ceva barăm prețul fiscal, și atunci se va telegrafa poate la c. r. direcțiunea fin. provincială pentru rămânerea licitațiunei; și așa mă îndreaptă iară la consilierul secțiunii Conrad spre a mă înțelege cu acesta și după trei zile să vin a-i spune rezultatul.

Cunoscutul după ce citi toate — pentrucă eu mai 'nainte nu vruî a-i spune din gură — s'a foarte iritat la unele pasaje exprimându-și păreri cam de acestea: că avem advocați pișcători și cu puțină circumspecțiune etc. Însă reîmpingându-i toate, mai la urmă îmi spuse și acesta ca și ministrul că fără a imbia cu prețul fiscal nu se va putea face ceva; și așa oricât m'am trudit nu am putut face altmîntrilea de cât la suplica D-Voastre să fac o comitivă în care am îmbiat acei 200 fl. v. a. cari îi promiteți D-Voastre în instrucțiunea pentru mine, și aceasta până la definitiva deslegare ori în calea grației ori a legii.

Acestea toate le-am așternut astăzi la min. de fin. și peste 3 zile aștept răspuns.

Cât s'a trimis dela protocolul de intrate respectivului referinte, îndată am mers iară la Conrad rugându-l a nu întârzia referarea aceasta, care firește mi-a promis.

Între altele am venit la vorbă și despre lefile inspectorilor silvanali. Ce răspuns mi-a dat? Să se ceară prin o reprezentațiune predarea formală a pădurilor dela c. r. comisiune regulătoare de posesiune, că până atunci nu vor înceta plățile. Ve-ți vedea ce răspuns va da comisiunea. Se pare că procuratorul fiscului a recurat și în punctul acesta ca și în privința predării caselor destinate spre scopuri școlastice.

Părerile în privința ruinelor și ale tuturor cortelelor încă nu au sosit aci din jos. Să aștept eu aci până atunci? Sănătatea ar concede, însă punga și economia vor avea mult a suferi. Inzadar tribulez pe aci, până nu vor sosi din jos nu se poate face ceva bun.

A trebuit să caut ajutor și dela Scoda spre a-mi scoate chinina gustată în Năsăud în contra frigurilor.

Faceți bine a-mi răspunde despre toate ce v'am scris.

Poftindu-Vă schimbarea anului a o petrece cu toții și toatele sănătoși, mă recomand al Rev. D-Voastre sincer serv B. Nașcu, Viena, 8 Ianuarie 1864.

*

Reverendissime Domnule Vicar, Literile d. d. 25 c. le-am primit astăzi și nu pregelez îndată a Vă răspunde.

După 8 Ianuarie am mai scris în 9 și 17 Ianuarie, de care mi-se vede a nu le fi primit, fiindcă nu menționați ceva de iele în răspunsul primit astăzi de mine.

Având ocaziune cu înmanuarea unui memoriu Înălțimii Sale Arhid. Rainer, i-am spus din fir în păr nu numai starea lucrului aceluia, ci mai multe gravamine de ale impoporațiunii districtului, precum:

1. Cine a dobândit ceva prin desființarea regimentelor mărginene, nu statul ci Sașii; iată că se adevăresc pe încetul toate: părți de hotare și acum munții revendicați.

2. Că ne aruncă și ne impută mereu și Ungurii și Sașii că nu avem bărbați culți și apți pentru posturi publice, și dacă voesc Românii, precum și noi, a deschide vr'un gimnaziu, să îmbunătățim starea învățătorilor, să ne ajutorăm la cazuri cășunate prin daune de foc, cancelaria aulică ne respinge încuviințarea acelor concluse ale poporului român; însă când mergem cu exemplu bun precum cu recrutațiunea, instrucțiunea congregațiunilor, conchemarea detei etc., atunci ne laudă.

L-am rugat în numele foștilor grăniceri români spre a se îndura a demanda vicepreședintelui cancelariei a nu ne trata maștericește.

Acestea am să le înșir și vicecancelarului cât de curând.

Primind scrisorile promise în literile de astăzi, voi cere audiență și la Maiestatea Sa, numai de nu ați amâna expedarea, căci până la 15 Februarie vor mai dura ședințele casei de jos. Bine ar fi să rugați în scris și pe Il. Sa căpitanul districtului ca să se întrepună în trebile acestea.

Orice mi-ți demanda până la timpul plugului voi împlini toate după știința și puțința mea; atunci apoi le las toate, mai mult nu pot să-mi petrec timpul pe aci.

Primit-ați rezoluțiunea în copie și dela mine? D-lui Tanco, Porcius și Timoc am scris, nu-mi răspund ceva?

Bota și Buta cu greu mare sunt gata cu două suplici și s'au însinuat pe mâne la audiență, și Buta poate va și reîn- toarce mâne având de soț în călătorie pe un sergent jubilat pe care l-a îndreptat George Leșanul din Treviso la mine aci, și petrecând aci vr'o patru zile cu mine, purtându-l și conducându-l în mai multe părți, vine acasă. Acesta se vede a fi un bărbat cuminte, fiind reangajat și-a primit și ceva parale la mână. Soreanu îl cheamă și e din Rusu Bârgăului, va veni și la Năsăud.

V'am scris despre ordinațiunea în privința predării celor 7 cortele menite spre scopuri școlastice; s'a expedit către c. r. direcțiune fin. provincială.

Soreanu va aduce mai multe epistoale și poate și chitanța cerută.

Sosit-a chitanța dela Iancu Mureșianu? Mă rog scrieți-mi mai des.

Până la revedere mă recomand tuturor D-lor și cunoscuților, poftindu-vă sănătate sunt al Rv. D-Voastre sincer serv V. Nașcu. Viena, 31 Ianuarie 1864.

P. S. Căpitanul Tomuța se află aci, ieri am vorbit cu D-lui, e sănătos sperând promovarea la rangul de maior cât de curând. Se recomandă la toți, poate rămâne mai mult timp cu batalionul tot. D-l căpitan Pioraş e sănătos și vă salută pe toți.

*

Reverendissime, Răspunsul D-Voastre d. d. 25 Ianuarie c. l-am primit aci în 31 Ianuarie și îndată într'aceea zi v'am rescris și expedit cu ocaziunea reîn- toarcerii lui Bota și a unui strajă- meșter Soreanu, care puind pușca jos se reîn- toarce după 16 ani acasă la Rusu Bârgăului. Inșă aceștia doi pornind astăzi dimineața și mai având poate popasuri prin Pesta, Orade, Cluj și Bistrița parte cu comisiuni date de George Pop Leșanul și parte de ale lor înșiși, mă luai pe samă că rescrisul meu va sosi prea târziu, pentru aceea vă mai răspund în legătură cu cele d. d. 31 Ianuarie c.:

1. M'am liniștit pentru aprobarea demersului făcut de mine pentru prețul fiscal la folosința ospătăriei din Năsăud.

2. Despre publicarea sistării licitațiunii credeam că se va întârzia; bine că a sosit la timpul său.

3. Despre predarea pădurilor etc. faceți dup'olaltă și rezultatul mi-l comunicați fără amânare.

4. Rămasul meu în Viena va fi până atunci până se va desprimăvăra; până atunci voi întreprinde toate câte mi-ți manda și le voi putea după știință-mi și modru.

5. Până atunci sosindu-mi la mână hârțile promise, încă fiind aci d. deputați români voi cere audiență la Maiestate așternând suplica, și vom vorbi cum se cade. Maiestatea nu decide însuși ci comite suplica respectivului dicasteriu spre relaționare și acesta o tăvăleşte mai la vale spre a fi informat; și până atunci să stau eu tot aci?

6. Până sunt aci vă rog faceți ceva în scris pentru concederea gimnaziului, că eu — pe cât putui pricepe — pe aci au țesut Sașii intrigi spre a ridica statul un gimnaziu la Năsăud, și spre aceea voiesc a ne asemna'celea 4.000 fl. ca apoi, ca norma etc., să fie institute germane. Eu cu cari am vorbit le-am spus că nouă nu ne trebuie numai concesiune pentru gimnaziu, ca apoi având concesiunea să putem cere cortele și grădini pentru gimnaziu; și actul tot zace aci la careva bărbat dela cancelaria aulică; așa și suplica adresată către Maiestate în privința cortelilor. Dl căpitan e aci și tot promite a se înțelege cu respectivul referinte, însă fără ceșă rezultat. Așa a promis și lui Bota, Buta a-i conduce, însă când a fost la adică, nu a vrut. Rugatu-l-ați fiind acasă la familie, ca să stăruească cu tot deadinsul pe aci și să primească misiunea de deputat la Maiestate, mai scrieți și de acuma.

7. Primit-au Telcienii rezoluțiune îmbucurătoare în privința intereselor reștante depe obligațiunile cele vechi? De nu — Dl Tanco să aibă bunătate de a-mi trimite o consemnațiune cu o plenipotență spre a mă putea plânge la Maiestatea Sa. Intr'acea suplică să se cuprindă cum a promis ministru de fin. asemnarea intereselor restante la împrumutul dela 1854 și cum nu ne-a dat, și comunele, respective fondul școalelor comunale câtă daună a suferit prin perderea cauțiunilor și cu plățirea intereselor pentru întârziare.

8. De nu veți apuca a-mi trimite scrisorile promise, ar fi bine în o osebită plănsoare către Maiestatea Sa îndreptată a înșira: cum unele organe ale regimului cu indignațiune ne pun răbdarea noastră la probă, cum nu ne lasă să ne înmulțim sau îmbunătățim lefii învățătorilor comunali din fondul școalelor comunale în sensul ordinațiunilor statorite la anul 1838, a propăși în cultura frăgarilor și pomologiei prin refuzarea concluzelor comitetului districtual; cum refuză aprobarea concluzului pentru ajutorarea celor dăunați prin foc, și amână concesiunea ridicării gimnaziului etc.

Date se vor afla la oficiul districtului.

Laude pentru darea cruciților, purtare exemplară cu cererea dietei Transilvaniei etc. ne pot da; însă când e de conces vr'o cerere care taie afund în viața poporațiunii și care altora (Bistrițenilor) li-se iartă, nouă ni-se respinge, fără a cere — dacă nu înțeleg propunerea — informațiuni mai lămurite; și la aceasta se vede a fi o facțiune politică.

Numai așa de nu se va mai desnora.

Rezoluțiunea în privința munților revendicați a ieșit și s'a publicat, până acum nu am putut pune mâna pe o copie. Aud că într'acolo sună: Keményeștii dacă vor documenta uzuaritatea (folosirea), atunci să li se dea și comisiunea regulătoare să le deosebească (fixeze) metele. Așa și la Olteni, așa cum stau în copia protocolului dus de mine d. d. 1 Ianuarie 1858 în privința acestor munți. Toate pentru Sași.

Chitanța o alătur și vă rog a-mi trimite bani. Telegramul l-am primit, ce va fi cu modru voi face, însă e târziu, că s'a publicat.

Salutări la toți și complimente dela mine, și iarăș dela acești de aci primiți salutare. Așteptând răspuns curând, poftindu-vă sănătate rămân al D-Voastre sincer serv V. Nașcu. Viena, 2 Februarie 1864.

*

Reverendissime Domnule, Deoarece în urma mai multor epistole de ale mele până în ziua de astăzi nu primii vr'un răspuns, ma nici scrisorile promise în emisul d. d. 25 Ianuarie c., pelângă toate că și după primirea telegramului d. d. 2 Februarie

v'am răspuns și expedat o epistolă în 3 c.; mă văd îndemnat ba și silit a vă rescrie din nou, mai ales despre cele ce am întreprins cu acel telegram.

Presupun că ați primit epistola mea d. d. 2 Februarie c., în care v'am descoperit că deciziunea stoarsă în privința munților revendicați încă din luna Septemvrie a. tr. s'a publicat comunicându-se atât guvernului r. provincial cât și ambelor c. r. comisiuni regulătoare de posesiune; apoi de n'a ajuns până acum la oficiolatul districtual, în scurt timp va sosi pe cale oficioasă. Așa ce era să fac alta — că a lucra ceva ca să se revoace e peste puțină — decât să cer audiență prin vicescancelarul aulic, la care până astăzi: nu a fost modru să întru, fiind dânsul necurmat ocupat cu ședințele ministeriale și parlamentare.

Astăzi ambii cu Dl cav. Bota înainte de ședința parlamentară am avut onoare în răstimp de $\frac{3}{4}$ oră a ne descoperi gravaminile unul după altul, și anumit: 1. despre amânarea cerutei concesiuni a gimnaziului; 2. sinistra deosebire între comunele foste libere și nelibere; 3. despre munții revendicați. Arătându-i telegramul, care cetindu-l am văzut cu ochii noștri cum s'a aprins în față și la capăt a izbucnit flacăra cu cuvinte înfocate: că chestiunea aceasta s'a deslegat prin Maiestatea Sa și s'a expedat locurilor subordonate spre ducerea executării; că audiența la Maiestate e fără scop; însă din telegram se vede că în District sunt bărbați mulți de aceia cari irită cugetele cele pacinice și leale ale impoporațiunii, și deregătoriile municipale desvoaltă prea puțină energie spre a stârpi neliniștea care de atâteaori se întâmplă acolo; că de loc va pune dispozițiunile necesare cătră președintele guvernului că cât s'ar răsufila ceva turburare, să trimită miliție, de vor fi de lipsă și 2 batalioane; apoi va depărta oficialii naționali ai municipiului și va pune alții străini; va lucra spre depărtarea ofițerilor pensionați dintre cari mai mulți sunt arătați că sumuță poporul etc

Ca să nu cugete că s'a răsufilat știrea despre deciziunea cu munții dela vr'un amplotat, i-am răspuns că foile publice au răspândit aceea tristă știre care a cășunat mahnirea poporului.

El: Voiesc a ști cine a dat acel articol? Redacțiunile se vor trage la răspundere.

Noi: Apoi dacă e adevărată știrea, ce poate să i-se'ntâmpale?

Noi cugetăm că pentrucă ne cercăm de proprietatea noastră, nu ne va condamna cineva de criminali spre a ne apăsa și pedepsi cu execuțiuni militare; darea o plătim, recruți dăm și peste tangenta noastră, la toate ordinațiunile guvernului ne supunem; apoi nu am ști de ce cu astfel de măsuri? Dreptul nostru l'am cercat și sub absolutism.

Mai alinându-se și astâmpărându-se ne spuse ce hotărîre a ieșit în privința munților, ce e de făcut pentru concederea gimnaziului, lățirea pomăriei, frăgăriei și mătăsăriei, asigurarea reciprocă între comunele districtului la daune prin foc, îmbunătățirea stării învățătorilor populari etc. Despre cari va spune și Dl căpitan suprem ce e de a se face, mai ales în privința gimnaziului și munților revendicați trecători în proprietatea cumulativă a tuturor celor 44 comune districtuale, prin care binefacere a Maiestății Sale devine poporațiunea una din cele mai fericite; și dreptaceea nu ar avea cauză de a fi neindesiulată spre a face turburări de liniște publică, ca cu Iad, Pintic etc. căci agitatorii nu sufăr ci sârmanul popor!

Cu toate acestea eu nizuesc spre a avea audiență la Maiestatea Sa, însă nu-mi sosesc scrisorile promise în emisul d. d. 25 Ianuarie 1864 și e teamă că parlamentul până atunci se va închide și deputații se vor rentoarce la patrie și eu voi rămânea singur aci. Dreptaceea de nu a-ți trimis, faceți bine nu întârziți.

În privința cotelor în genere s'a expedit în 5 Februarie 1864 dela cancelaria aulică sub Nr. 4665/1863 actul cătră guvern spre a constata care spre ce scop e cerut, fiecare obiect, și reso-sind se va așterne, cu propunerea făcută în conștelegerea ministrului de finanțe, Maiestății Sale spre deciderie în calea grației.

Eu și până atunci voi așterne în audiență la Maiestatea Sa suplica pentru dăruirea acelor cotele, numai să am suplica aici; cu aceea nu am strica nimic. Vicecancelarul aulic amintise că acelea deodată cu ridicata nu se vor putea da comunelor, ci în sensul rezoluțiunei imp. d. d. 27 August 1861 »von Fall zu Fall«, dovedind și constatând lipsa comunei sau a Districtului. Atunci pe rând în calea grației se vor dărui grănicerilor; însă toate nu se pot, că cine știe cum se va împărți țara, trebuind cotele și localități pentru oficiolate, cazarme, închisori etc.; apoi mai întrecând undeva vr'o câteva, atunci lesne se pot desdauna dela erar.

Rezoluțiunea împăr. în privința munților revendicați o am la mână decopiată dimpreună cu propunerea »allerunterthänigster Vortrag«, expediate către prezidiul guvernial, comisiunea regulătoare de posesiune, ministerul de finanțe, ministerul statului. Am și principiile directive la executarea regulării definitive a relațiunilor de posesiune în cercul regimentului II român, aprobate de Majestatea Sa în rezoluțiunea preanaltă d. d. 24 Septembrie 1863, din cari vă aclud aci 2 extracte cu acea rugare a-le ținea pentru Rev. D-Voastre și a nu face întrebuintare de dânsese până la timpul binevenit.

Binevoiți a vedea ce blăstămăție e croită de vecinii noștri. Orlățenii pierd toți munții.

Apropo! Până a nu încheia aceasta epistolă: s'a hotărît dela cabinet că Luni în 15 Februarie c. se va închide senatul imperial și așa toți ablegații se duc Marți pe acasă. Prin urmare netrimțându-mi promisiunile scrisori până atunci, și Dl căpitan suprem cu Șipotariu și caval. Bota vor porni către patrie; dreptaceea voi rămânea singur pe aici. Cât va sosi Dl Bota și Ilustritatea Sa Dl căpitan suprem vă consultați despre toate și-mi scrieți fără amânare, că mi-se prea lungește zăbava mea pe aici; cine știe când va resosi ceruta constatare dela guvern. Să stau eu până atunci tot aci?

Acum să fac capăt epistolei acesteia începută în 9 și gătată în 13 Februarie apoi și expedită îndată, având altele foarte importante.

Starea sănătății ar fi bunișoară. Salutare și complimente la toți; pofțindu-vă sănătate sunt al Reverendissimului D-tale sincer amic V. Nașcu. Viena, 9 Februarie 1864.

*

Reverendissime Domnule, Sub 13 c. v'am fost trimis în o epistolă deciziunea în extras stoarsă de unii magnați înrudiți cu Sașii, în privința munților revendicați; și într'aceea zi am primit emisul D-Voastre cu instrucțiunea d. d. 6 Februarie dimpreună cu 200 fl. v. a. Chiar eram cu Ilustritatea Sa Dl căpitan suprem Bohățel la Dr. Silași în seminar, unde de loc i-am înmanuat scrisoarea care citindu-o a promis a împlini pofta, și așa și cuget că a împlinit-o.

Eu din parte-mi am compus o comitivă cu care să aştern Maiestăţii Sale în o copie mandatul mie trimis, care cetindu-l lui Şipotariu înainte mă convinsei că a-se alătura în tot cuprinsul său n'ar fi cu cale, fiind multe pasaje parte în contrazicere cu istoria şi curgerea totală a obiectului, parte prea aspre expresiuni şi improşcătoare. Pentruaceea cu ocaziunea luării de rămas bun de către D-nii deputaţi ai noştri între altele ne-am consultat în 14 c. ca în conţelegere cu fraţii Orlăţeni, cari cum binevoiţi a vedea din alăturatul extras au să piardă o mulţime aşa mare de munţi, să se compună prin un avocat un fel de plânsoare la Maiestate, în care răzimaţi pe date istorice să se însire starea lucrului, şi în privinţa relaţiunilor membrilor şi referinţilor acelei comisiuni imediate să se ceară aceea ce se va afla cu cale a se putea dobândi.

Eu din parte-mi nu aşi amesteca lucrul cu Orlăţenii, batăr că toate pertractările a u curs până acuma laolaltă. Inşă în 16 Februarie am scris D-lui A. Bocu, aştept să văd ce î-mi va răspunde; de vor vrea a se înţelege cu noi, bine; dacă nu, noi să ne cătăm de ale noastre trebi.

La pornire în 16 Februarie mi-a promis Il. Sa Dl căpitan suprem şi şi Dl cav. Bota că cât vor sosi acasă vă veţi consulta despre asta şi alte trebi, şi mult în răstimp de două săptămâni, luând în consideraţiune: 1. că expedarea deciziunii ştiute comunelor încă nu s'a comunicat, ci mai întâi să cereţi dela comisiunea regulătoare; 2. că comisiunea nu va putea ieşi la faţa locului în privinţa identităţii cerute până în Mai sau Iunie; şi 3. că dacă se va comunica de comisiune comunelor; apoi se poate face ceva cum se cuvine.

Primind astăzi întregire la mai multe lacune, de sigur în zilele următoare le voi aşterne Maiestăţii Sale.

Acea ce văd că poftiţi: a se revoca ce a sancţionat Maiestatea Sa după propunerea comisiunei imediate — în care a fost un membru român care a apărat interesele statului şi nu ale foştilor grăniceri, precum ne-a spus însuşi cu rostul său — se putea face dacă aveam pe cineva cu dor în Septemvrie a. tr. pe aci spre a face atent pe Impăratul sau numai pe Rainer. Aşa-i dacă nu avem bărbaţi cum s'ar cuveni să avem pe tot locul, cum au »veşine a noştri«; cari îi avem, subscriu ei sentinţa de moarte a Românilor!

Cuget că v'ați convins din extrasele trimise; dar când ați vedea și ceti toată propunerea? Jekelius a fost referinte în Sibiu, și tot dânsul și aci. Mai multe va putea spune și Il. Sa Dl căpitan suprem și cav. Bota.

Arhiducelui Rainer îi voi descoperi în zilele acestea despre impresiunea ce a căsunat acea veste, având de mers și în privința nenorocitelor comune Nepos etc.

Cu muntele Dosul Stânișorii ce să se facă veți putea pricepe din extrasele trimise sub 13 Februarie c. Guvernul prov. poate ratifica apendicele contractului, căci acum se știe că acel munte rămâne proprietate a grănicerilor.

Cu Coșna încă nu știu ce să fie, fiindcă pâna acum nu am putut afla ce a urmat în urma recurselor despre ambele părți.

Mai îndată vă răspundeam la toate acestea, însă poate obo-sindu-mă în 14 și 15 c. având mult de umblat și alergând, am fost silit să zac în 17—19, apoi cu greu mai părăsindu-mă tusa și durerile de piept am ieșit în 20 până la cancelaria aulică, însă la teologi până ieri nu fusei, și așa au zăcut acolo epistoalele toate.

La cele mai multe voi răspunde mai târziu; acum să cerc ceea ce cere Schottl și Tanco, însă nefiind Duminecă Dl Nășcuț în cancelarie, se va cerca astăzi și de loc se va expedia ca până în 26 Februarie să-l puteți avea la mână.

Domnului căpitan Schottl, căruia mă închin cu tot respectul, îi voi răspunde cât de curând, așa și D-lor Tanco și Verzariu.

Cu cererea profesorilor voi merge încă astăzi în ministerul de fin. și pe baza acelei reprezentațiuni voi cerca a li-se lăsa cor-telele care le locuesc, și despre rezultat vă voi relaționa.

Așa și în privința intereselor fondului școlastic.

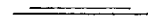
Ticălosul de Rummel; așa ne trebuiește! »Nu-l lăsa a peri, că nu te va lăsa a trăi«. I-s'a dat anticipațiune de leafă anuală, și acum se ivește recunoscător. Piperul nu trebuie aci cruțat. Mag-natul cugetă ca un debitor de al nostru ce este, a nu-i părtini lui obreja! Și aci la cancelaria aulică e o reprezentațiune de a lui cu o cerere de a Eleonorei Căpitan spre a-le înmulți leafa! Am simțit că și pe aci ne negrește în tot chipul, mai ales pentru delă-turarea limbei germane. Și cine știe câte minciuni toate!

Una nu-mi răspundeți după toate întrebările mele: cugetat-ați

a mă ținea aci până va fi capătul întreprinderilor noastre în privința cortelelor, munților, intereselor etc.? Timpul aratului nu l-ași petrece pe aci. Asta am spus-o și D-lui căpitan suprem. Dl Timoc nu-mi scrie cum îmi mai merg trebile economice la Feldru.

Tocmai acum încheiu scrisoarea aceasta în cortelul D-lui Nășcut, care în pripă neputând cerca în acte — ce va face mai târziu și va scoate și actul sub Nr. 15.019 din 1863 — spune că pe cât știe și-și aduce aminte: biserica sau capela regimentului s'a clădit, ca toate celelalte edificii, din fondul proventelor; servitorul a primit pe lună 2 fl. pentru tragerea orologiului; însă leafa capelanului s'a tras din cassa de războiu ca și toate celelalte ale ofițerilor. Un adaos a primit numai Viški din fondul de spese (Unkostenfond). Dar acum nu mai avem regiment, prin urmare nici capelan la regiment; dreptaceea numai atâta se poate pune în recurs, fiind prea firesc că dacă are lipsă da un paroh r. c. în Năsăud, plătească-l Episcopul din fondul religionar.

Mă recomand al D-Voastre sincer amic V. Nașcu. Viena, 22 Februarie 1864.

Material documentar

Vasile Bichigean

Înainte de a se publica istoricul interesantelor mișcări revoluționare ale Românilor din Valea Rodnei și de După Târg, împotriva Bistrițenilor; dăm aci la iveală, în traducere românească, o lungă serie de documente, care privesc mișcările pornite cu mai mare vehemență chiar în preajma înființării regimentului grăniceresc năsăudean.

I

Din partea districtului bistrițan se supun Inaltei Comisiuni diriguitoare spre binevoitoare hotărîre următoarele chestiuni:

1. Fiindcă în ce privește stabilirea carelor de fân regulamentare nu se poate ști cu precizie, câte are un contribuent sau altul în un an mijlociu, să se fixeze o normă, ca în locul unui car, cum mărturisesc contribuenții, să se aducă câteva care de fân regulamentare. Dacă ar fi să le stabilim după bunul plac al contribuenților, atunci de sigur ei nu vor recunoaște un număr mai mare de care, decât câte au făcut până acum. Ne unim cu Domnii Comisari censori, ca în loc de un car ordinar și de mijloc, cum e obiceiul aci, să se aducă trei care regulamentare până atunci, până când se va aduce din partea Inaltei Comisiuni diriguitoare deciziunea binevoitoare, dacă în privința fânului va fi a se urma, cum s'a arătat mai sus, ori se va indica alt mod de procedare; ca și în ținutul nostru să se procedeze în ce privește

operația manipulării (conscriptia și impunerea dării) la fel cu alte regiuni. Căci după cum se referează, în unele locuri se socotesc cel puțin două care regulamentare în loc de unul dat mai înainte de contribuent.

2. Fiindcă preoții valahi de rital greco-catolic, cari azi sunt peste numărul regulat în posesiunile valahe dela noi, trebuie reduși, în conformitate cu rezoluțiunea prea înaltă din anul 1743. la un număr cert și fixat pentru comunele mari, mijlocii și mici, astfel ca să putem satisface rezoluțiunilor aduse de Inalta Comisiune diriguitoare în 3 Decembrie anul trecut, ne rugăm cu toată umilința, să ni se comunice, câte familii sau contribuenți sunt a se considera că formează o comună mare, mijlocie și mică; ca nu cumva având în vedere proporția comunelor dela noi să se treacă printre comunele mari comune, cari în altă parte, luând în samă proporția locuitorilor de acolo, sunt considerate drept comune mijlocii, ba chiar mici.

3. Ce trebuie să observăm în privința celor patru mănăstiri din districtul valahic înființate cu învoirea locuitorilor în câmp și anume în Feldru, Zagra, Sângeorz și Rebra și provăzute cu moșii supuse dărilor, deși acești locuitori au în aceste comune alte biserici corespunzătoare?

4. Cum este a se proceda privitor la fructele și vitele vândute cu puțin înainte sau în cursul manipulațiunii, întrebuințate pentru uzul propriu, apoi privitor la porcii și vitele tăiate pentru trebuințele casei, nimicite de boale ori cari acum pier? Fiindcă unii pretind, ca și vitele folosite pentru trebuințele casei, precum și cele amintite mai sus să fie conscrise și supuse impozitului.

5. Fiindcă noi, potrivit textului clar din hotărîrea adusă la 27 Noembrie 1754 de Comisiunea Inaltului Guvern regesc, în care spre finele punctului 1 se spune: »Vor fi a se trece în această rubrică numai acele venite, cari se cupînd imediat sub acest titlu în înalta rezoluțiune«, interpretăm acest text în felul, că între venitele private sunt a se considera numai venitele amintite expres în suscitata rezoluțiune, iar Domnii censori sunt de părerea, că între aceste venite sunt a se considera și arderea cărbunilor, puștile și pregătirea veșmintelor din pănură țărănească, astfel ne rugăm cu supunere să ni se dea și în această privință indicațiile

necesare, pentruca operațiunea noastră să nu diferă de cea obișnuită în alte ținuturi.

6. Incât pentru declarația despre folosirea măsurilor dată de comuna Uifalău, Vă asigurăm cu toată supunerea, că o majă (cubulus) de grâu de primăvară nu conține în anii mijlocii mai mult decât opt stoguri, iar un stog are $\frac{1}{2}$ de mierță, astfel că spre paguba noastră de multe ori nu ne putem scoate din sămânăturile de primăvară nici sămânța dată.

7. Trebuie să amintim cu toată supunerea, că — potrivit obligațiunii noastre din documentele înaintate în extract Maiestății Sale în 24 Mai 1753, dimpreună cu actul despre conscripțiune, precum și în conformitate cu observările comunicate nouă de Înalta Comisiune diriguitoare în 5 Decemvrie același an punctul ultim, unde se spune că Sașii din reședința Bistrița și din Terpiu sunt a se scrie liberi, iar locuitorii din Hordou și alte comune trecute sub stăpânirea noastră prin dreptul de posesor, întrucât starea lor este de iobagi, sunt a se trece cu titlul de iobagi, — am voit să urmărim întru toate aceste hotărâri și pe locuitorii din aceste posesiuni, dacă sunt băștinași, să-i conscriem ca iobagi, iar dacă sunt veniți de aiurea, să-i conscriem ca locuitori veniți ulterior. Domnii censori însă nu voiesc să se conformeze nici de cum acestor dispoziții, ci cer ca locuitorii acestor posesiuni să fie trecuți toți în listele de conscriere drept liberi, ba mai mult, după cum se povestește, îi îndeamnă pe acești locuitori să urgiteze această chestiune. Față de acești Domni censori nu avem altă plângere, decât că spre supărarea noastră, calcă drepturile noastre, ei, cărora li s'a încredințat investigarea drepturilor noastre și deciziunea în această chestiune. În urmare vă rugăm cu supunere, ca și în această privință să binevoiți a ne comunica deciziunea D-Voastre și dispozițiile ulterioare.

Dat în Bistrița, la 2 Ianuarie 1755.

Magistratul bistrițan.

ntral Ur

II

Petiție adresată Comitelui Gavril Bethlen.

Ilustrisime Domnule Comite, președinte al Comisiunii diriguitoare, Comisar plenipotențiar și Patron binevoitor al nostru,

Noi, umiliții Valahi de rital greco-catolic din districtul Bistriței supuși Maiestății Sale ne îndreptăm cu sufletul rugător către Ilustrissimul Domn Comite, președinte al Inaltei Comisiuni diriguitoare și Comisar plenipotențiar regesc și-l rugăm cu toată supunerea, ca în temeiul îndurării Sale cunoscute să binevoiască a primi din nou în mila sa pe aceia dintre noi, pe cari dragostea nesocotită de libertate sau neprevederea i-a făcut vrednici de indignarea și avertismentul său. Căci nouă, umiliților servi, credincioși totdeauna Maiestății Sale și supuși poruncilor Sale binevoitoare, nici când nu ne-a venit în minte să ne sustragem dela aceste porunci, cu atât mai puțin să ne opunem lor. Singur numai teama, ca nu cumva magistratul din Bistrița din propria-i autoritate să ne reducă, împotriva dreptății și a legilor, la starea iobăgiei, a provocat atâta durere în unii dintre noi, încât s'au dedat la unele excese și acelea foarte neînsemnate, după cum am înțeles cu mare durere sufletească dela unii mai bătrâni.

Cu toate acestea, supuși credincioși Maiestății Sale nu avem nimic mai mult la suflet, decât să ascultăm de poruncile sfinte ale Sale și astfel promitem cu toată tăria, atât în numele nostru cât și al tuturor Valahilor, cari trăiesc în districtul Bistriței, că în toată această afacere de conscripțiune precum în trecut așa și de de aci înainte vom asculta cu toată supunerea de poruncile Maiestății Sale. Cerem un singur lucru, ca Maiestatea Sa, Prea puternica Stăpână și Mamă a noastră să se îndure prea grațios să ne mențină în situația noastră veche, adevă în sărăcia noastră și în moșiile primite dela strămoșii noștri și acestea să ni le apere.

Nădăjduind că sub înaltul patronaj al Maiestății Sale vom obține aceasta, cu umilință ne proșternem la picioarele Ilustrității Sale și ne încredințăm grației și îndurării Sale. Veșnic ne vom ruga lui Dumnezeu pentru sănătatea Ilustrității Voastre.

1755

Robii valahi umiliți din districtul valah al Bistriței.

Luca Zinvel din Zagra, Oanca Lihats din Zagra, Drăgan Cifor din Zagra, Vasile Nechiti, Vasile Pascului, Androne Isip din Năsăud, Toma Olar, Ilieș Hodsa, Demian Ureche din Maieru; din Rebrîșoara: Grigore Mare, Buta Gavrilă, Ioan Pahuii; din Salva: Pop Scridon, Partene Cleja, Urs Toader; din Mocod: Pop Macavei, Costan Flore, Vârtop Tomi; din Rebra Mare: Vasile Birte, Dumitru Natea, din Leșu: Simion Bidiu, Toader Moț, Pinteza Gălan; din Vărarea: Gavrilă Irimie, Ioan Istrate, George Petri; din Feldru: Nechita Berdan, Ștefan Nimigean, Ioan Costinaș; din Sângeorz: Vasile Marcul, Oprea Pintii, Oanea Nicolae; din Runc: Zegrean Urs, Gheorghe Ilie, Ioan Ștefan; din Poeni: Cifor Roșca, Rai Iacob; din Plai: Gavrilă Petri, Magru Petre; din Bichigiu: Pop Mihai, Todoran Dănilă; din Telciu: Bre Vasilie, Sas Ignat, Natu Nechiti; din Hordou: Ioan Andrieș, Ciherean Gavrilă; din Mititei: Pop Matei, Font Toader; din Găureni: Vasile Alexi, Petre Timotie; din Ilva: Ioan Vărărean, Petre Gaci; din Rogna: Vasile Domide, Vasile Pomahaci; din Sântioana: Timocea Flore, Motoc Crăciun; din Nușfalău: Cochiș Toader, Moldovan Mihai și toți ceilalți cari trăiesc în districtul bistrițan.

III.

Noi, Maria Terezia, din îndurarea divină împărăteasă romană, regină a Germaniei, Ungariei și Boemiei, arhiducesă a Austriei, ducesă de Burgundia, Stiria, Carintia și Carniolia, principesă ereditară a Transilvaniei, contesă de Tirol, Flandria și a Secuilor, etc. facem cunoscut prin prezenta tuturor căroră li se cuvine atât în general cât și în particular, că onorabilul preot Dumitru dela biserica română greco-catolică din Năsăud, comună aparținătoare districtului nostru săsesc din Bistrița, dimpreună cu libertinii Nechita Vasile tot din această comună, Pop Scridon din Salva, Laslo Gavrilă din Mocod, Baziliu Silipso din Zagra, comune aparținătoare districtului suscitată, s'au prezentat înaintea noastră în persoană și au înaintat atât în numele lor, cât și al locuitorilor din comunele menționate, precum și din comunele Poieni, Plai, Bichigiu, Telciu, Hordou, Găureni, Runc, Mititei, Rebrîșoara, Rebra mare,

Vărarea, Feldru, Ilva, Sângeorz, Maieru, Rodna, Leșu, Sântioana, și Nușfalău următorul protest și reclamațiune:

Că ei, locuitori de națiune valahă ai comunelor amintite mai sus au fost din timpuri imemorabile și până în ziua de azi totdeauna oameni liberi și cu drept de schimbarea domiciliului și niciodată nu au fost supuși robotei nici lucrărilor de iobagi. Dar în anul trecut 1754 cinstitul primar și judecători, ceialți jurați, cetățeni, senatori, notar și secretar ai orașului liber regesc Bistrița i-au supus și încărcat, împotriva libertății și obiceiului lor vechiu, cu unele greutăți și prestațiuni, pe care le fac iobagii domnilor de pământ, cum sunt dijmele, impozitele după pășune și alte taxe după numărul vitelor, oilor și stogurilor de bucate. Ba în anul curent 1755, cu ocazia stabilirii câtului contribuțional au dispus ca acești locuitori să fie tratați, conșcriși și socotiți drept iobagi ai lor, spre paguba și jignirea evidentă a acestora.

Astfel, ca de aci înainte un atare uz păgubitor și un astfel de tratament, conșcripțiune și recensământ să nu mai prejudicieze vechea lor libertate, numiții delegați au protestat atât în numele lor cât și al locuitorilor din comunele menționate împotriva greutăților introduse pe nedreptul, împotriva inovațiilor păgubitoare și împotriva titulaturii și numirii de iobagi, cerând anularea și casarea tuturor inovațiilor, prestațiunilor, tratamentului, conșcrierii și recensământului introduse în dauna vechei lor libertăți, prin ceace au fost socotiți în rândul iobagilor.

În scopul apărării viitoare a drepturilor acestor locuitori am dat acest document și dovadă, întărite cu sigiliul nostru autentic, fiindcă așa cere dreptatea și echitatea comună.

Dat în orașul liber regesc Târgu-Mureș la 24 Februarie 1755.

Cetit, verificat și eliberat prin judele de curte de apel,

Nicolau Endes

IV.

Memoriul înaintat Comisiunii diriguitoare de Valahii contribuenți din districtul Bistriței.

Excelența și Magnificența Voastră,

Sărăciți și ajunși la sapă de lemn suntem nevoiți să cerem informații și lecuirea greutăților impuse nouă în privința contribuțiunii, de când cu introducerea, la noi și în alte localități, a noiei sisteme de impunere, fiindcă :

1. pentru un bou, un cal, o căldare de fiert vinars plătim 57 cruceri, pentru o vacă 42, pentru o majă, pentru un car de fân, pentru o oaie, pentru o capră, pentru un stup, pentru un porc 6 cruceri, pe lângă aceasta

2. pentru anul militar 1755 drept parte de contribuțiune (în care se înțelege atât contribuțiunea regească, cât și cea orășană) a trebuit să plătim după fiecare floren 16 cruceri. Cu ocazia încassării acestei contribuțiuni au tratat cu noi mai prost, decât când au adunat impozitul regesc, căci pe locuitorii multor sate i-au închis într'o casă și nu i-au lăsat de acolo până nu au plătit până la un ban. Unii oameni mai săraci, ne având așa în grabă puțința să plătească impozitul, au fost legați așa de crunt, încât dacă alți oameni cu sufletul milos n'ar fi plătit pentru dânșii, n'ar fi trăit nici o jumătate de oră. Acești 16 cruceri și aruncul de 9 i-a repartizat inspectorul de atunci Dl Ioan Klein, dupăcum am înțeles, sub motivul, ca din aceștia să se acopere cheltuielile de întreținere ale censorilor și manipulatorilor, precum și ale comisarilor și slobodnicilor (argaților). Acest fond a făcut, dacă nu mai mult, circa 1600 floreni renani. Un astfel de fond nu s'a încassat nici când în comunele săsești. Impozitul de 7 cruceri s'a încassat, după cum se spune, pentru plățirea datoriilor și dobânzilor datorite de orașe și provincie.

3. Când comisarii au împărțit în anul 1755 răvașele de impuneri, pentru fiecare răvaș, au încassat fără deosebire de persoană câte un crucer și jumătate.

4. Când părcălabul, provizorul economiei alodiale, comisarii, slobodnicii și dărăbanii (argații) veniau sau erau trimiși de ma-

gistrat sau de alți oficanți în oricare din satele districtului nostru, ba chiar dacă veniau în afacerile proprii, părcălabul, provizorul economiei alodiale și comisarii încasau pentru prânz și cină câte 9 cruceri, iar slobodnicii și dărăbanii câte un crucer și jumătate numai pentru beutură (fiindcă doriau să fie provăzuți cum se cade cu cele trebuincioase pentru întreținerea lor proprie și a cailor). Și până azi tot așa fac cu primarii din satele noastre. De multe ori se întâmplă că petrec în câte un sat și trei zile și și atunci cer plata amintită mai sus. Dacă se întâmplă, ceea ce obvine de multe ori, ca primarul să nu aibă bani, cu ce să plătească petrecerea D-lor, atunci iau zăloage, pe care nu le restituie până ce nu au plătit și cel din urmă ban. Aceste cheltuieli nu ies din cota obișnuită, ci se repartizează pe primarii din sate, cari au astfel de adunat uneori câte 9 floreni renani. Aceștia îi aruncă pe locuitorii din comunele respective, cari în felul acesta au de plătit în unele sate câte 3, în altele câte 5 cruceri după fiecare floren. Și se încassează cu mai strașnică execuție, decât cota militară.

În privința acestor gravanine am apelat la Directorul comisiunii fiscale din Ardeal, Excelența Sa Dl Ioan Tolnai, rugându-l să binevoiască a dispune investigarea acestor chestiuni și îndrumarea noastră, să știm ce e de făcut. Dl Director a și trimis pe încredințații săi, ca să facă cercetare. Adevărătatea plângerilor noastre rezultă și din raportul făcut D-Sale.

În urmare, Excelența și Magnificența Voastră, ne rugăm cu toată supunerea, să binevoiți a dispune, întrucât este cu putință, îndreptarea acestor rele, pentru că din pricina greutăților amintite, precum și a altor rele (pentru vindecarea căroră am apelat și la Inaltul Guvern regesc) mulți contribuenți de ai noștri au ajuns în o așa situație, încât mulți n'au vite, iar alții, din cauza că nu au avut cu ce le ținea, sunt nevoiți să se întovărășească câte patru, ca să poată ara și sămâna locurile ce le au. Dacă nici după acest memoriu al nostru nu va urma nici o îndreptare, atunci stocul de vite va scădea și mai mult și oamenii vor ajunge în mizerie și mai mare.

*

Răspunsul magistratului bistrițan la memoriul înaintat de Valahii districtuali Comisiunii diriguitoare și comunicat de aceasta magistratului amintit în 11 Iunie 1756.

În ce privește plângerea acestor Valahi, că dela introducerea, la ei și în alte localități, a noiei norme de contribuțiune au fost supuși și sunt supuși și azi la multe greutăți și că din cauza aceasta au ajuns la sapă de lemn, adevăratarea acestei aserțiuni se vede din faptul că în districtul valah de aci, începând din timpul manipulațiunii și până în ziua de azi în fiecare an la rubrica lipsuri (deficit) se găsește o creștere, cum arată confruntarea còpiilor cu originalul. Pentru acoperirea acestor lipsuri a fost nevoie să se impună o anumită contribuțiune potrivit ordinelor mai înalte, cum pot dovedi până la evidență actele de confruntare. Astfel numiților Valahi nu li s'a făcut nici o nedreptate, ci s'a procedat față de ei în conformitate cu regulele prevăzute.

1. Se plâng, că pentru un bou, pentru un cal, pentru o căldare de fiert vinars trebuie să plătească 57 cruceri, apoi pentru o vacă 42, pentru o majă de bucate, pentru un car de fân, pentru o oaie, pentru o capră, pentru un stup și pentru un porc 6 cruceri. Intrucât corespunde această afirmație adevărului, se poate constata de asemenea din tabelele de confruntare alăturate.

Nu ne mirăm întru atâta, că Valahii proști nu înțeleg cum se cuvine ordinele prea înalte, cât mai vârtos, că sunt indivizi, cari, deși au ocaziune binevenită, nu dau informațiile necesare mulțimii greșite, fie că nu vreau, fie că nu cunosc sau nu-și aduc aminte de aceste ordine. Aceștia erau datori să le spună, că în aceste ordine este stabilit, că în locurile aparținătoare națiunii săsești se plătesc de o majă de bucate nu 3 cruceri, ca în celelalte județe, ci 4 cruceri, la care se mai adăogă și o contribuțiune orășană. Toate aceste lucruri au fost explicate în mod clar atât locuitorilor cât și Domnilor canceliști fiscali, așa încât nu se poate presupune că ar fi neștiutori de ordinele regești. Și se plâng de noua normă de contribuțiune nu atât Valahii săraci, cât mai ales cei bogați, cari văd, că prin noua normă de impunere li se ia puțința de a arunca asupra celor săraci greutățile, pe cari de aci înainte sunt îndatorați să le suporte ei după dreptate și potrivit venitelor, ce le au.

2. Că dobânzile după datoriile publice față de națiunea să-sească se impun în temeiul decretului Maiestății Sale înafară de contribuțiunea obișnuită, nu are nevoie de nici o dovadă. Că din cei 16 cruceri, despre care e vorba la acest punct, șapte se întrebuințează pentru plățirea dobânzilor după datoriile către magistratul bistrițan căzătoare pe un an, o dovedesc repartițiile de dobânzi de pe anul 1755 și 1756 înaintate Înaltului Guvern regeșc. Și aceasta li s'a explicat pe lung și lat Domnilor canceliști fiscali Györffy și Thordai cu o ocaziune dată, când aceștia au încercat, în fața unora dintre membrii adunării magistratuale, să dovedească, că Valahii contribuenți din ținutul nostru nu sunt îndatorați la plățirea ăstorfel de dobânzi. Și dacă acești canceliști le-ar fi dat sfatul, cum se și cuvenia, acestor Valahi să renunțe la această plângere necuvenită, On. Comisiune diriguitoare și Înaltul Guvern nu ar fi fost molestați cu astfel de lucruri. Dar, dupăcum am observat, n'au întrelăsat nici un motiv, ca să înmulțească, sporească și îngrămădească plângerile Valahilor împotriva magistratului nostru. Pe aceasta se întemeiază și acele plângeri, că s'au încassat dela ei 16 cruceri cu mai mare rigoare, de cât chiar contribuțiunea regească; că sate întregi au fost închise în o locuință, unde au fost reținute până ce au plătit ultimul ban, că nu ar fi trăit nici o jumătate de oră, dacă nu s'ar fi răscumpărat cu bani împumutați reciproc, că districtul sășesc nu plătește cheltuielile de acest fel. Adevărătatea acestor plângeri însă nu se va putea dovedi nici când. Căci e lucru constatat, că la noi se încassează înainte de toate cotribuțiunea regească.

Aceasta apare cu toată evidența din actele și procesele verbale privitor la această chestiune, de unde rezultă, că amintiții Valahi n'au plătit din fondul de dobânzi, fixat pentru anul 1755 în 25 Mai 1756, înainte de 23 Octomvrie al aceluiași an nici un ban, deși față cu renitența lor nesăbuită s'au întrebuințat mijloacele cele mai blânde.

Când apoi creditorii au urgat în continuu dobânzile privitoare pe Valahi și ne-au amenințat, că dacă nu le vom scoate, ne vor pâri la Înaltul Guvern, am fost nevoiți, ca aceasta să o aducem la cunoștința inspectorului din acel timp Ioan Frideric Klein de Strassenburg, pentruca D-Sa în persoană dimpreună cu

comisarii dați D-Sale să intervină ca Valahii să se supună decretului Maiestății Sale regești. D-Sa a și parcurs în luna Octomvrie anul 1756 districtul valah de aci și a și informat cu toată bunăvoința pe Valahi despre înțelesul ordinului regesc. A și încassat din fondul dobânzilor nu atât cât se spune în acel memoriu grosolan, ci cât a fost cu puțință pe lângă întrebuințarea mijloacelor binevoitoare, care s'au putut aplica. Așa încât înainte de sosirea susnumiților canceliști nu s'au auzit plângeri în această privință.

De altcum și aserțiunea, că aceste dobânzi s'au încassat până la ultimul ban, încă este fără temei, deoarece până în ziua de azi mai este restantă o sumă considerabilă. Incât pentru crucerii plătiți pentru boi, nu negăm, că Valahii au trebuit să-i plătească drept acoperire pentru cheltuelile inevitabile amintite la acest punct și la punctul patru al acestui memoriu, precum și pentru cheltuielile agenților sanitari și ale carantinei din acest an. Tăgăduim însă, că districtul săsesc, care își împlinește și plătește cu regularitate îndatoririle sale și nu poate exista, ca și alte localități, fără anume cheltuieli, nu a avut asemenea cheltuieli.

Aci s'a făcut amintire despre inspectorul Ioan Klein de Strassenburg, ca și în temeiul acestei acuze să cadă în disgrația forurilor superioare. Cu toate că nu merită această soartă, deoarece cu ocazia răsvrătirilor recente n'a voit să permită nici Valahilor menționați, nici altora asemenea lor sau mai puternici decât ei, să se sustragă dela plățirea cheltuielilor inevitabile. Tot numai cu învoirea noastră a dispus, ca cei mai bogați, precum și ceilalți să fie supuși greutateților în proporția venitelor.

3. Potrivit mandatelor forurilor superioare s'au predat contribuțiilor răvașe de formă nehotărâtă. S'au făcut încercări, ca să se satisfacă acestui ordin fără cheltuieli. A fost nepracticabil. Contribuentul nici n'a voit, dar nici n'a putut să le facă. Le-a confecționat un dulgher, care nici decum nu a voit să le pregătească gratuit. Astfel nu vedem, ce am greșit în această privință. Ne miră însă mult faptul, că alcătuitoarea acestui memoriu a îndrăsnit să molesteze înaltul Guvern, cu astfel de plângeri. ¶

4. Dacă cele amintite la acest punct întrec întreținerea moderată și dacă în alt loc comisarii și servitorii publici nu sunt întreținuți cu astfel de cheltuieli, și noi ne vom conforma condi-

țiunilor impuse nouă de Inaltul Guvern în această privință. Nu putem însă retăcea, că pe lângă toată această întreținere nu adesea trebuie să contribuim și noi din al nostru, până când putem dispune ca cineva dintre cetățeni să primească pe comisarii și servitorii trimiși în acest district Valah pentru îndeplinirea mandatelor forurilor superioare. Din acest motiv aceștia ne impută încontinuu, că le este foarte greu să plătească contribuțiunea aceasta din banii câștigați cu ajutorul profesiei lor, să-și neglijeze din acest motiv această profesiune dimpreună cu gospodăria casei lor, să servească numai cu această întreținere modestă, mică de tot îndeosebi în locurile unde trebuie să-și aducă de acasă din Bistrița pâine, și vin și să-și ruineze veșmintele. Că unii sunt întreținuți pe cheltuiala contribuenților, când se duc în acest district în afaceri particulare, aceasta numai s'a scris, dar nu s'a dovedit. Numai să dovedească acest lucru jălbarii și imediat li se va da satisfacția cuvenită și se vor îndrepta toate neajunsurile. Dar nu putem lua măsuri de îndreptare în chestiuni necunoscute și nedovedite.

Nu ne supărăm de loc, că au apelat la Dl Director. Că în toate turburările provocate de ei, precum și cu ocazia marelui opoziții de acum, apelează la supranumiții canceliști și nu vreau să plătească nimic afară de contribuțiunea regească, nu este oare aceasta o stare de lucruri nepotrivită, foarte primejdioasă și cu rele urmări? Dacă situația nu se îmbunătățește, atunci mizeria, de care se plâng, de bună samă se va încuiba între ei. Ceeace ei ar putea să plătească, dacă ar fi mai cu socoteală și îngrijire, consumă cu deseale lor răsvrătiri, cauzându-și astfel cheltuieli de prîsos. Aceste cheltuieli, dimpreună cu cele pricinuite de anchetele necesare se împărțesc pe întreg districtul și se incassează dela toți locuitorii. Celelalte plângeri numai atunci ar fi intemeiate, dacă cei învinovați în acest memoriu și cei cari se trudesă pentru binele public ar fi întreținuți și plătiți în proporția, în care sunt întreținuți și plătiți menționații Domni canceliști din acest district. Dar listele de confruntare dovedesc din ajuns neadevăratarea acestor învinovați. Deși și la noi înainte de aceasta au fost foarte mulți, cari nu aveau mai mult de un bou.

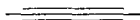
Cu mai mare dreptate ne-am putea plânge noi, că Valahii

de aci nu numai își bat joc de ordonanțele noastre, dar nu iau în seamă nici poruncile Înaltului Guvern. Aceasta o putem dovedi și cu rapoartele anexate, redactate de comisarii care de curând s'au înapoiat dela acești Valahi. În aceste rapoarte se constată din nou, că Valahii din chestiune nu voiesc să plătească dobânzile pe anul 1756, că împiedecă adunarea armelor poruncită de Înaltul Guvern, deși după spusele unor plăieși se găesc în acest district mai mult decât 300 de puști. Se mai raportează, că nu vreau să ia parte nici la repararea drumurilor și podurilor publice. În sfârșit fac opoziție și în astfel de lucruri, în cari până acum, după cât își aduc aminte oamenii, nu s'au opus niciodată.

Nici ei nu vor putea nega, că în fiecare an, la un termen stabilit de ei în înțelegere cu magistratul, se prezentau înaintea acestuia delegați din fiecare comună și fixau, cari munți li se vor da în arendă pe acel an. Când în acest an nu s'au prezentat delegați pentru stabilirea termenului amintit, li s'a fixat o anumită zi. Când nici în această zi nu s'a prezentat nimenea, li s'a desemnat o altă zi. În sfârșit la această dată s'au prezentat, dar nu toți, fiindcă delegații a două sau trei comune au întârziat. Astfel această mulțime nesocotită acum încearcă să răstoarne vechia și buna ordine a lucrurilor obștești. În acest scop mai ales aceia, care nu s'au prezentat în acest an, pentru a scăpa de taxa obișnuită a se plăti pentru munți, nu vreau să-și trimită oile și alte vite la munte. Și aceasta, în temeiul practicei observate în privința oilor, nu se admite nimănui, din motivul, că teritorul unor sate este atât de puțin, încât dacă cei bogați nu-și trimit vitele la pășunea de vară, atunci cei săraci din cauza multelor vite ce le au cei bogați, nu sunt în stare să arendeze nici teritorul necesar pentru pășunarea unei vaci. Și dacă după obiceiul vechiu al nostru nu vom preveni acest lucru, atunci cu toată siguranța numărul vitelor va scădea mereu. Nu putem ascunde nici faptul, că Valahii din districtul nostru au furat fără nici un drept, ci numai din samavolnicie din dijmele datorite nouă ca stăpâni de pământ și le-au închis în câteva biserici, cu gândul să le cedeze preoților lor. Dacă acest abuz va rămâne nepedepsit, atunci și alții vor imita pilda aceasta și astfel vor nedreptăți pe stăpânii lor. Nu putem presupune însă, că în patria noastră ocrotită de atâtea

legi se poate întâmpla un astfel de lucru. De aceea și rugăm cu toată umilința pe Inaltul Guvern să binevoiască a îndrepta cu părințească îngrijire această ilegalitate, ca Valahii să simțească că au greșit.

Din remonstranțele noastre devotate, asemănate cu cele pe care le-am trimis cu supunere mai înainte tot în această chestiune va apărea, cum nădăjduim, cu toată certitudinea, că nu merităm să ni se impute, că am protestat împotriva anchetelor făcute de Domnii canceliști fiscali Györfi și Thordai în contra procedurii prevăzută de legile patriei și de ordinul Inaltului Guvern. Totodată ne rugăm cu supunere să ni se comunice, dacă este cu cale, ca oamenii noștri să certifice primirea fasiunilor aceloră într'un mod ne mai auzit până acum la noi, în Nimigea ungurească, loc supus jurisdicțiunii județului Solnoc-Dobâca. Dupăcum ni s'a relatat, aci au trebuit să-și depună mărturisirile unii din satele Mocod, Runc, Zagra și Mititei, comune aparținătoare districtului acestuia. Și aceasta cu scopul, ca să nu li se poată imputa, că au făcut cercetarea în acest district fără reprezentantul orașului.

Valea Sălăuța și împrejurimea¹⁾

Tiberiu Morariu

I Descrierea geologică și geografică a văii Sălăuța și a regiunii înconjurătoare

Regiunea accidentată, cuprinsă între Someșul-Mare și Munții Rodnei, este cunoscută în terminologia geografică sub numirea de *Colinele Someșului Mare*²⁾.

Râul principal al acestei regiuni este *Someșul-Mare*, care împreună cu comunele situate pe valea lui, a fost cunoscut din timpurile cele mai vechi sub numirea: *Districtus Rodnensis* sau *Vallis Rodnensis*³⁾.

---

¹⁾ Valea Sălăuța face parte din zona de coline a văii Someșului-Mare, deci dintr'o unitate morfologică bine precizată. Pentru înțelegerea mai bine a ei voi arunca o privire și asupra orografiei și geologiei acestei unități din care ea face parte integrantă. N'am insistat prea mult asupra capitolului de antropogeografie, căci cele mai multe din aceste probleme se pun în legătură cu întreaga valea Someșului, astfel nu puteam stărui prea mult asupra vieții umane, ci numai întru cât ea se referă la comunele de pe valea Sălăuței.

Materialul pentru această lucrare l-am adunat în bună parte singur prin observații și informații culese de mine pe teren, utilizând bibliografia și hărțile privitoare la această regiune.

Țin să mulțumesc Domnilor Prof. G. Vâlsan și V. Meruțiu sub îndrumările cărora am lucrat tot timpul. De asemenea exprim mulțumirile mele D-lui Profesor V. Șotropa pentru bunăvoința ce-a avut-o publicându-mi lucrarea în revista »Arhiva Someșană«.

Autorul

²⁾ *Lucrările institutului de Geografie al Univ. din Cluj*. Vol. I, 1922, p. 169. »*Les collines du haut Someș oriental*«.

³⁾ *Virgil Șotropa*: Districtul Năsăudului, publ. în »Arhiva Someșană« Nr. 1, Năsăud 1924, p. 5.

Poziția geografică a regiunii amintite este determinată de: 22° 30' 10" — 29° 50' (*Greenwich*) longitudine estică, și între 47° 15' — 47° 35' latitudine nordică.

1. **Limitele.** O limită precisă a acestor coline nu se poate fixa, fiindcă între ele și regiunile înconjurătoare există zone de trecere.

Spre Nord colinele Someșului-Mare trec pe nesimțite în muncelele masivului Rodnei, spre Sud nu se poate fixa Someșul ca o limită morfologică, căci pe ambele maluri ale Someșului înălțimile păstrează aceleași caractere, chiar și formațiunile geologice sunt aceleași (formațiuni terțiare miocenice), așa încât colinele se întind până spre marginea *Câmpiei Transilvaniei*.

Hotarul dinspre Apus îl formează tot Someșul (Someșul unit). Colinele din această regiune prezintă aceleași caractere orografice și geologice.

Limita de Est iar nu se poate trasa cu precizie, dar după formele de relief s'ar putea întinde până spre comuna *Sângeorz-Băi*, adecă până în *valea Cormaiei*, iar de aici se continuă tot mai spre Est, între văile Someș și Leșu, îndreptându-se apoi înspre basinul văii Dornei.

Pentru înțelegerea deplină a diferitelor forme de relief din regiunea colinară a Someșului-Mare, vom schița în treacăt constituția ei geologică.

2. **Geologia.** Cele dintâi studii geologice le avem din partea lui *Hauer*¹⁾ însă lucrări mai detaliate sunt cele publicate de către *Koch* și *Sawicki*.

Examinând o hartă geologică și consultând în acelaș timp și lucrarea lui *Koch*²⁾, începând dinspre regiunea de câmpie, spre zona deluroasă, vom observa că bordura aceasta a basinului transilvănean este formată din formațiuni terțiare miocenice³⁾ (mediteran superior), dintre cari te izbesc mai mult bancurile de tuf dacitic. Urmărind zona de răspândire a tufului dacitic, vom vedea

1) *Fr. Ritter v. Hauer und Dr. Guido Stache: Geologie Siebenbürgens. Wien 1885, p. 354.*

2) *A. Koch: Über die Tertiärbildungen des siebenbürg. Beckens der siebenbürgischen Landestheile, Budapest I. 1891. II. 1900.*

3) *I. Popescu Voitești: Elemente de Geologie, Cluj 1924.*

că se întinde în forma unei fâșii ce în unele locuri atinge grosimi destul de mari, începând la Dej, pe *terasa* stângă a Someșului-Mic, de unde trece apoi pe malul drept al Someșului-Mare înaintând spre NE, trecând prin comunele *Georgești, Caian, Piatra*, etc.

Spre N de zona tufului dacitic stratele miocenice se continuă asupra întregului basen de colectare a Someșului-Mare până spre valea lui Dan (la NE de Sângeorz-Băi). Spre Nord de formațiunile miocenice urmează formațiuni mai vechi — oligocene — cari trec spre regiunea muntoasă în formațiuni secundare și primare.

Structura geologică a munților Rodnei a fost descrisă amplu de Dl Prof. *V. Meruțiu*, noi ne vom mărgini aici a da numai o privire sumară asupra lor¹⁾. Regiunea cuprinsă spre Nord de valea Someșului-Mare e alcătuită din diferite formațiuni terțiare²⁾: astfel la Vest, spre valea Sălăuța și la Sud, sunt strate eocene.

Valea Sălăuța formează limita de Vest a cristalinelor Munților Rodnei despărțindu-i pe aceștia de formațiunile eruptive terțiare ale Țibleșului. Limita (Munților Rodnei) se poate distinge numai în cursul superior al văii, spre Sud ea străbate regiunea colinară.

Rocile mai comune ale acestor coline sunt gresiile (eocenice).

Valea Sălăuța în regiunea de izvoare își are săpată albia în gresiile eocenice terțiare, ceva mai jos ne descoperă în fereastră formațiuni mezozoice, ducându-și albia prin gresiile carpatice ale cretacului inferior. Acest fapt ne evidențiază că probabil valea în porțiunea ei superioară este săpată într'un anticlinal³⁾. Mai în spre Sud ea este săpată în gresiile eocene, cari dau uniformitatea înălțimilor⁴⁾. *Partsch* observă că valea Sălăuța transportă gresii cuarțifere și urme de roce trachitice. Originea acestor nisipuri și pietrișuri trachitice nu trebuie căutată în colinele înconjurătoare sau în eroziunea unui banc de tuf, ci ele sunt aduse de afluenții din dreapta ai Sălăuții, cari scoboară din Țibleș.

Richthofen află pe lângă gresii, conglomerate și bancuri de calcar (numulitic). Aceste formațiuni se pot urmări dealungul văii

1) *V. Meruțiu*: Munții Rodnei, p. 75, publicat în Buletinul Societății Regale Române de Geografie, anul 1906.

2) *I. Popescu-Voitești*: l. c.

3) După constatările D-lui *I. A. Maxim*, asistent la Institut. de Geol. Cluj.

4) *Hauer*, l. c.

Telcişorului, afluent de partea stângă a văii Sălăuța și pe valea Strâmba (în coastele Muncelului, 1703 m.).

Stratele eocene se întind în susul văilor până aproape de coama munților celor mai înalți. Aceste depozite se continuă spre Sud, cuprinzând apoi și o mare parte din teritoriul situat între Someșul-Mare și valea Bârgăului. Ele sunt alcătuite în bună parte din nisipuri și gresii.

Formațiunile miocenice ce se întind mai spre Sud, se razimă pe stratele eocene, ele constituind regiunea colinară mai joasă cu trecere spre Câmpie. Miocenul se prezintă și aici sub cele trei faciesuri¹⁾ anume: stratele de *Coruş* (Korod caracteristice în regiunea NV dela Cluj), stratele de *Hida* (marnoase-argilos, caracteristice în valea Almaşului) și stratele din Câmpia Ardealului.

Dintre aceste, stratele de Hida înaintează până la Someș spre regiunea Salvei, unde se ramifică, îndreptându-se spre Năsăud și de aici peste Someș până la Bistrița; iar alt ram se continuă dealungul văii Sălăuța.

În valea Sălăuța, între comuna Coşbuc și Telciu, aceste strate sunt acoperite cu puternice depozite de pietriș (se pot observa bine la confluența R. Bichigiu cu Sălăuța) și conglomerate. Stratele se înclină spre Sud cu 10°—15°. Spre Nord de comuna Telciu sunt aşezate deasupra gresiilor oligocene.

Dela Telciu se recurbează spre SE ajungând iarăş în valea Someşului-Mare, între comunele Feldru și Ilva-Mică, iar de aici se dirijează prin pasul Strâmba, care duce către Bistrița, de unde încep iarăş stratele de Câmpie²⁾.

Ramul al doilea de strate cari sunt analoage cu cele de Hida înaintează dela Salva spre Năsăud, trec Someşul și se continuă și ele până în basinul Bistriței, fiind alcătuite din bancuri de gresie de culoare galbenă surie și din marne argiloase (*mal*) de culoare surie vânătă.

Pe lângă aceste formațiuni, spre regiunea muntoasă, vom afla dese aparițiuni de tuf dacitic, cum e la confluența văii Cormăia cu Someşul (situată între comunele Sângeorz-Băi și Maieru). Cu

¹⁾ După Dr. A. Koch, Hoffmann, I. Ehr. Fichtel, H. G. Bronn și Fr. v. Hauer.

²⁾ V. Meruțiu, l. c.

cât vom înainta mai mult spre regiunea alpină vom da peste sisturi cristaline, grup. II. Originea lor premerge formării munților celor mai înalți din această regiune.

Grupa cuaternară este caracterizată prin terasele, cari se pot urmări dealungul Someșului-Mare, formate din pietrișuri și nisipuri acoperite adeseori de solul fructifer. Ele se pierd de multe ori în lunca frumoasă și lată a Someșului. Lunca este formată din pietriș, nisip și nămol argilos, în alternanță. Aceste lunci — sau patul major — se pot urmări și la aproape toate văile laterale.

După ce am văzut constituția geologică a regiunii, trecem la orografie, pe datele căreia vom putea trage unele concluzii în legătură cu formele de relief.

3. Relieful. Făcând o călătorie dealungul văii Someșului-Mare ochiul este isbit de înfățișarea variată din punct de vedere morfologic a regiunii.

La Dej valea Someșului-Mare este foarte largă, cuprinzând în acelaș timp o serie de mai multe terase. Cursul râului este încet, formând o mulțime de meandre. Pe stânga lui se vede *Câmpia Transilvaniei* cu forme de relief monotone străbătute de o serie de văi cu un curs leneș — neregulat — cu tendința de împotmolire. Pe pantele dealurilor se văd alunecări dese; iar pe coaste și în regiunea basenului de recepție a pâraelor se observă satele așezate în amfiteatru.

Cu cât înaintăm spre munte, caracterul văii se schimbă, dealurile sunt din ce în ce mai apropiate de valea care se îngustează mereu, iar culmile, cari o însoțesc, au aproape aceeaș altitudine. Dealungul întregului curs al Someșului-Mare se pot urmări o serie de terase. Până la Sângeorz-Băi se disting bine două, iar de aici spre regiunea de izvoare, una. Aceste terase în unele locuri au fost duse de torenții sălbatici. În locurile unde n'au fost spălate de ape, formează terenul de cultură al locuitorilor.

Versanții văii Someșului-Mare sunt pe alocuri împăduriți sau acoperiți de vegetație erboasă, malul stâng al Someșului este un *dos*, iar malul drept a fost despădurit. Defrișarea se face intensiv și acum, din nevoia de pășuni și teren de cultură. Urmărilor sunt dezastruoase, căci în locul vegetației apar râpele produse prin alunecări și terenul desvălit și brăzdat de numeroșii torenți.

Valea Someșului este de-o însemnătate deosebită prin lungimea ei, ea fiind colectoarea aproape a tuturor apelor ce izvoresc din Munții Rodnei și ai Țibleșului. Afluenții Someșului sunt foarte numeroși și în deosebi cei din dreapta. Dacă urmărim cu atenție pe o hartă topografică 1 : 100,000 sau 1 : 75,000, cursul afluenților din dreapta, vedem că aproape în întregime se îndreaptă dela N spre S.

Cele mai multe văi au de străbătut în cursul lor diferite unități geografice. Datorită acestui fapt, văile au diferite caractere, căci nu se poate spune că ele își păstrează aceleași forme în tot cursul lor, ci după înclinarea și direcția stratelor, sunt transversale sau, dacă înclinarea este mai accentuată ca de ex. între *Rebrișoara* și *Năsăud*, sunt *subsecvente*¹⁾.

Afluentul principal al Someșului-Mare este *Sălăuța*²⁾. Izvoarele de sub *Șetref* 958 m. și își adună apele de pe partea estică a masivului vulcanic *Țibleșul 1842 m.* și dela poalele sudice ale masivului cristalin al *Munților Rodnei*, curgând printr'o vale largă, *asimetrică*.

Această vale atât de modestă prin cantitatea ei de apă, are de străbătut în cursul ei diferite unități mici geografice, cari se deosebesc unele de altele atât prin caracterul morfologic cât și prin constituția lor geologică.

Făcând observații morfologice și geologice pe teren și mai multe profile în regiunea colinară a Someșului superior, am putut distinge mai multe unități mici geografice, întrucâtva asemănătoare celor dela *Curbura Sudestică a Carpaților Români*³⁾.

Aceste mici unități, cari din punct de vedere orografic și geologic se aseamănă, sunt următoarele:

a) *regiunea muntoasă*, de unde izvoarește râul *Sălăuța* și de unde își adună o parte din apele sale;

1) *Lucrările Institutului de Geografie* al Univ. din Cluj, vol. I, Cluj 1922.

2) *Nicolae Drăgan*: Toponimie și Istorie. Bibl. Instit. de Istorie Națională, Cluj, 1928. Autorul care se ocupă cu toponimia satelor de pe valea Someșului-Mare, spune că *Salva* și *Sălăuța* ar fi nume vechi slave, p. 87.

Di *Motogna V.* susține în lucrarea »Articole și documente« p. 10 pentru *Salva* un preroman și preslav *sāl* »apă«, lângă care *va* rămâne neexplicat.

3) *Șt. Mateescu*: Cercetări geologice în partea externă a curburei sudestice a Carpaților Români, p. 7.

b) *regiunea colinară*, care este zona cea mai însemnată, atât din punct de vedere morfologic cât și antropogeografic. Ea face trecerea spre regiunea a treia care se află pe malul stâng al Someșului;

c) *Câmpia Transilvaniei*. Din studiul profilelor făcute în regiunea aceasta, am putut să observ că regiunea din dreapta Sălăuței coboară (adică între v. Sălăuța și râul Țibleș) dinspre regiunea de munte dela N spre S începând cu Vrf. Ștefăniția 1200 m., Măgura Porcului 1051 m., continuându-se prin culmile Preluca Frasenului 861 m., D. Bumbului 800 m., Vrf. Cireșului 854 m.; coboară apoi spre Sud, în D. Vartoapelor 749 m. și Vrf. Socilor 800 m., de unde urmează în aceeaș direcție o suprafață puțin ondulată care atinge culmile: D. Iederii 830 m., D. Păltinii 800 m., Vrf. Măguriceii 510 m., D. Belei 548 m., iar de aici relieful scade la 340 m., în lunca Someșului-Mare.

Pe malul stâng al Someșului urmează iarăș înălțimi asemănătoare cu cele de pe malul drept al Sălăuței, dar aceste înălțimi sunt ceva mai mici de 600 m. Înălțimile scad treptat până spre marginea Câmpiei Transilvaniei, unde terenul are cu totul alt aspect: o serie de dealuri rotunjite de vremuri: adică *Câmpia Transilvaniei*.

Tot astfel se prezintă și relieful din stânga Sălăuței. Intocmai cum deosebim în valea Sălăuța două unități mici geografice, cea de munte și cea de coline, la fel le găsim și în celelalte văi afluențe ale văii Someșului, încât în realitate întreagă regiunea din jurul Someșului este diferențiată în două zone: o zonă muntoasă, unde afluenții din dreapta și stânga Someșului își au cursul lor superior, și o zonă de coline prin care curge până la Beclean Someșul și prin care afluenții din dreapta și stânga își au restul cursului lor. Valea Someșului dela Beclean în jos este adâncită în a treia zonă, care aparține marelui unități geografice a Câmpiei Transilvaniei.

Fiecare din regiunile sau zonele amintite își are caracterele ei deosebite, de aceea voiu da caracteristica fiecăreia în parte.

a) *Zona muntoasă* este situată în partea nordică a văii Someșului-Mare, fiind cunoscută sub numirea de *Munții Rodnei*, și la Vest, ai *Țibleșului*. Ea este formată din șisturi cristaline, cu crestele înalte, menținându-se în regiunea noastră la diferite înăl-

țimi. Astfel luând culmile dela valea Sălăuța spre Est vom avea: Capu Muntelui 1202 m., Muncelu 1703 m., Besaraba 1171 m., Măgura-Mare 1602 m., Pietrosul 2305 m.

Privită de pe un pisc mai înalt, zona muntoasă prezintă aspectul unui masiv compact și înalt cu spinarea rotunzită. Partea centrală a zonei muntoasă se lasă spre Sud în niște masive, cari se mențin cam tot la aceleași înălțimi, dar cu un caracter deosebit de cele din Nord: crestele lor sunt mai plane, mai tocite.

După o serie de excursiuni făcute în această regiune și după profilele transversale, am constatat că între deferitele culmi există o corespondență. Privită regiunea depe culmea Țiflic 1483 m., (situată pe malul stâng al văii Sălăuța), spre Sud se văd o serie de culmi uniforme — aproape toate la aceleași înălțimi — așa sunt: Fruntea Pietrii 1245 m., Sub Piatră 1483 m., Vrf. Cocreșului 1372 m., Obcina Strâmba 1394 m. și altele spre izvoarele pârâului Rebra. Toate aceste culmi se caracterizează prin relieful lor puțin ondulat.

În spre Sud zona muntoasă continuă cu aceleași înălțimi până spre izvorul Telcișorului, de aici spre Sud-Est și Sud linia coboară tot mai mult spre v. Someșului, astfel că limita acestei zone s'ar putea trasa spre Sud de comuna Parva, unde râul Rebra face un cot mare spre Vest, iar de aci se continuă spre Est, urmând o linie care ar duce prin Vrf. Măgurii 1093 m. cu Dosul Gârciului 1031 m., până spre Valea Cormaia.

b) La Sud de zona muntoasă începe *zona colinară*. Regiunea aceasta de coline (pe care Dl Prof. *Emm. de Martonne* o numește *Colinele Someșului Mare*¹⁾, iar Dl Prof. *V. Meruțiu*, »*Vorgebirge*«²⁾) își are caracterele ei orografice și morfologice deosebite, caractere pe cari le voi desvolta mai jos.

Zona aceasta e o regiune de coline înalte cari ating înălțimea dela 600—900 m. Spre locul de contact cu zona muntoasă a Munților Rodnei și ai Țibleșului culmile ating înălțimea de 950 m. Privite de pe o culme mai mare, aceste *înălțimi prezintă o notă de uniformitate*, în sensul că piscurile vecine au aceleași înălțimi, ușor de urmărit pe ambele maluri ale văii Sălăuța și ale văii So-

1) *Lucrările institut. de Geografie al Univ. din Cluj*, l. c.

2) *V. Meruțiu*, l. c.

meşului. Dealurile n'au lărgime mare și aceasta se explică prin faptul că toată regiunea colinară este formată din gresii și argile (după cum am văzut la capitoul despre geologia regiunii), cari sunt foarte ușor erodate de ape, prin modelarea versantelor și prin aceasta lărgind albiile râurilor. Mai toate văile, cari străbat această regiune de coline au un versant mai domol, iar cel opus mai abrupt.

Trecătoarea Șetref

Clișeu T. Morariu

Urmărind cu atenție culmile vom observa că nici ele nu-și păstrează pretutindeni uniformitatea. Adeseori eroziunea a micșorat pe unele, producând curmături (sau șea).

Culmile au în general direcție N—S sau SV—NE și linia lor se prezintă foarte sinuoasă. Așa bună oară, dacă privim în profil transversal regiunea, vom observa că suprafața ici se ridică în chip de vârfuri, iar în altă parte coboară sub forma unor curmături, formând o șea. Curmături de acestea se pot observa în general între două înălțimi. Intre D. Belei 548 m. și Vrf. Măguriceii 650 m. (situat pe malul stâng a văii Sălăuța), peste care se face legătură între valea Salvei și R. Idieciu, se găsește o astfel de

curmătură. Altă curmătură mai însemnată este a Șetrefului (958 m.), care face legătura între Maramureș și Ardeal (situată la izvorul Sălăuței).

Curmăturile aceste sunt multiple și ele se datoresc eroziunii urcătoare. Intensitatea eroziunii depinde de natura rocilor, și deoarece în această regiune domină gresiile și argilele, eroziunea este foarte activă.

Dacă ne apropiem de valea Someșului, culmile scad până la 400 m., astfel dacă urmărim pe o hartă topografică 1:100.000, isohipsa de 400 m., vom observa că această isohipsă însoțește valea spre Nord-Est până aproape de comuna Maieru. Tot astfel se poate urmări și dealungul afluenților Someșului-Mare pe întinderi mai mici.

Această zonă cu o înălțime așa de mică, mai pronunțată dealungul Someșului-Mare, iar la afluenții lui, mai puțin, se datorește acțiunii destructive a apelor. Eroziunea este foarte activă în regiunea aceasta, fiindcă toate apele ce-o străbat au o pantă de scurgere pronunțată.

Urmărind linia culmilor pe versantul drept al văii Sălăuța, începând dinspre Nord din Vrf. Zăpodilor 975 m. spre Sud, vom observa că ea coboară la 817 m., de unde ia o direcție spre Vest în Vrf. Horobi 859 m., iar de aici coboară spre Sud în D. Purcareșilor 763 m. urmând o urcare în D. Măguricei 841 m. și Vrf. Socilor, între cari se află o frumoasă curmătură, iar de aici coboară spre D. Iederii 830 m., D. Păltiniilor, până ajunge în Valea Someșului care are 300 m. înălțime.

Acelaș lucru se poate urmări și pe versantul stâng al Sălăuței, începând din regiunea de izvoare (pe porțiunea cuprinsă între V. Sălăuța și P. Rebra). Și aici sunt aceleași culmi. Așa spre ex: D. Lazilor 947 m., de unde linia culmilor ia direcția S—E și S, până la Vrf. Scredu ¹⁾ 796 m., iar de aici își continuă direcția spre Sud, în Vrf. Petrii, coborând în valea Someșului, urmând iarăși să se ridice pe malul stâng al Someșului până la înălțimea de 600 m., în Vrf Unghiurelelor, iar de aici relieful se lasă treptat spre Câmpia Transilvaniei.

¹⁾ Multe dintre numiri nu sunt corecte, fiindcă le-am luat după harta topografică unde cele mai multe sunt greșite.

Fiecare din aceste prelungiri principale își are prelungirile sale secundare, cari se desprind de o parte și de alta a culmei principale. Prolungirile secundare au un caracter deosebit de al culmei principale, ele n'au nici aceeaș lungime, nici aceeaș formă.

O caracteristică a lor este că ele coboară în formă de trepte spre fundul văilor, unde adeseori se termină cu o pantă dulce. Panta aceasta în unele locuri este foarte pronunțată, formând o râpă, în punctul unde râul întâlnește o rocă mai rezistentă. În cazul când panta este mai dulce, e acoperită cu vegetație. Versantele prelungirilor sunt repezi și atunci creasta lor este ascuțită. O consecință a acestui fapt este o eroziune mai pronunțată a torenților.

Cu totul altfel se vor prezenta dealurile cu pantele domoale; culmile lor sunt mai netede, fapt care se datorește atât acțiunii apei cât și naturii rocilor. De natura rocilor depind foarte mult formele de relief, deci când vom privi o formă de relief va trebui să o punem în legătură și cu natura rocilor ce o alcătuiesc.

Cea mai mare parte din aceste coline, și'n deosebi cele din apropierea Someșului au fost despădurite din lipsa de pășune și de teren de cultură, iar urmările acestui fapt sunt dese alunecări de teren. Alunecări frumoase se pot observa pe valea Sălăuța și aceste mai mult între comuna Salva și comuna Coșbuc. Urmările acestor alunecări uneori sunt destul de păgubitoare, provocând prin strâmtarea albiei pâraelor dese inundații.

Formele acestea de relief, după cum am mai spus, se întind și spre Vest (de valea Sălăuța), cu aceleași caractere, ba chiar cu caractere mai evidente de coline, cu formele mai monotone, ceea ce l-a făcut pe *L. Sawicki*¹⁾ să le caracterizeze astfel: «Dincolo (spre Vest) de valea Sălăuța, se întinde o adevărată regiune de coline, formate din zona flișului, caracterizate prin monotonia formelor singurate, și a conurilor felurite de vulcani». În trecut aminteste și de formele de relief cuprinse spre Sud de Munții Rodnei, (la Est de Sălăuța) pe cari le cuprinde sub numirea de *Bergland* — regiune de coline, iar în schița ce o alătură se găsesc sub numirea de *Heniul Geb*.

¹⁾ *L. Sawicki*: Morphologie Siebenbürgens, publ. în Bulletin International de l'Académie des Sciences de Cracovie. Cracovie 1912, p. 160.

Între toate colinele acestea pare a exista o legătură, vârfurile lor ne indică o veche suprafață de eroziune, *adecă o platformă* care până acum n'a fost deplin precizată ¹⁾.

c) *Unitatea a treia morfologică* este cu totul deosebită de cea a regiunii de coline și se caracterizează prin evoluția ei deosebită. Se află spre Sud de zona anterioară care se distinge prin monotonia înălțimilor, prin dese alunecări de strate, având cursuri de apă foarte neregulate, o floră și o faună caracteristică ei ²⁾.

Între zona de câmpie și cea de coline, bine înțeles, sunt și forme de trecere, atât la vegetație cât și la faună, dar aceste treceri nu sunt numai în această regiune, se află chiar și în zona de legătură dintre munte și coline.

Din cele arătate mai sus se poate vedea că valea Sălăuța precum și celelalte văi sunt săpate pe unele porțiuni în formațiuni terțiare. Aceste sedimente au dat caracteristica reliefului; aproape toate culmile fiind uniforme.

Ținând seamă de această uniformitate relativă, căci nu se poate vorbi de o suprafață de tot orizontală — ne punem întrebarea: prin ce faze a trecut regiunea, până ce a ajuns să aibă aspectul de azi?

Din studiul profilelor și al observațiilor pe teren, în regiunea Someșului-Mare, se pot constata niște niveluri de eroziune, cari par a fi urmele unor platforme. Aceste au forma ondulată, în multe locuri sunt păstrați numai umerii, restul fiind erodat de torenți.

Aceste niveluri de eroziune se întind pe ambele maluri ale Someșului-Mare, dirijându-se în partea superioară a văii între văile Leșu și Ilva, de unde par a se continua spre bazinul văii Dorna. După forma lor puțin accidentată au primit numiri deosebite, astfel sunt: Fața Meselor, Fața Pietrii, etc.

Această uniformitate a înălțimilor cu formele de relief atât de domoale și asemănătoare cu cele ale »*Țării Moșilor*« a făcut pe Dl. prof. *Emm. de Martonne* să pună problema: »Este în adevăr o platformă echivalentă cu aceea? Sau e un nivel mai recent, corespunzând bazinurilor și umerilor plioceni?« ³⁾.

¹⁾ V. L. I. G. *Emm. de Martonne*.

²⁾ *Ion Alex. Maxim*, în studiul său: *Câmpia Ardeleană*, dă o delimitare științifică acestei unități morfologice.

³⁾ *Emm. de Martonne*, l. c.

Este o problemă frumoasă care nu va rămânea necercetată.

4. Hidrografia regiunii. Râul principal al acestei regiuni este *Someșul-Mare*, care prin întinderea lui este colectorul tuturor firelor de ape ce coboară din șirul bătrân și pleșuv al Munților Rodnei.

Afluenții Someșului sunt numeroși, și'n deosebi cei din dreapta. Este foarte natural să fie aici cei mai mulți, fiindcă aproape toți coboară din o regiune muntoasă, deci bogată în precipitațiuni.

Printre afluenții cei mai principali ai Someșului se află râul *Sălăuța*. Acest râu își adună izvoarele de pe partea sudică a muntelui Șetref și e cunoscut pe o întindere destul de mare sub numirea de *valea Lazului*, păstrându-și această denumire până la împreunarea cu *valea Frumușica*. Izvorul acestei văi e format din două ramuri cari după împreunare iau direcția SE până la confluența cu valea Frumușica pe o distanță de 5 km., iar de aici valea își croiește un curs printre munții și colinele stâncoase spre Sud pe o distanță de 35 km. 1), curgând printre aceste coline și prin unele chei, printre cari de abia încape șoseaua națională alături de cursul apei. Cu cât înaintăm spre Sud, caracterul ei se schimbă, apar întinsele șesuri aluvionare, astfel că la Salva unde se varsă în valea Someșului Mare, formează un frumos și întins șes aluvionar.

În privința lungimii și a cantității de apă se poate spune, că este unul dintre cei mai însemnați afluenți ai Someșului, are 40 km. lungime. Ea formează limita Vestică a Munților Rodnei. Bazinul de recepție a văii Sălăuța este format din două izvoare principale cu un debit de apă foarte modest, urmând ca în cursul ei să primească majoritatea afluenților mai însemnați. Acest bazin, de unde-și adună primele pârae, are un aspect foarte interesant, asemănându-se mult cu o căldare înconjurată de o serie de piscuri cu aceeași altitudine. Exemple de astfel de bazine sunt multe, iar culmile ce închid bazinul v. Sălăuța sunt: Șetreful, Prisloapele, între cari se află o frumoasă șea, formând trecătoarea între Maramureș și Transilvania.

1) Distanțele le-am măsurat cu curbimetrul pe harta topografică 1 : 100.000.

Versantul stâng al văii, până aproape de confluența cu valea Frasenului, în timpul din urmă a fost despădurit.

Afluenții principali (începând dela izvor) din partea stângă sunt: *Valea Frumușică* caracterizată prin lungimea și lărgimea ei și prin desele conuri de dejecție ce le formează viroagele ei. Spre Sud urmează *Iz. Haluitoru*, *Valea Frasinului* și *Valea Strâmba*. Aceasta din urmă se caracterizează prin îngustimea ei, ceace se explică prin natura rocilor prin care curge. Izvoarele acestei văi se întind foarte mult spre Est, astfel că între izvorul ei și V. Obârșia Rebrii nu este o distanță mare. Intre ele se interpune de abia o culme mijlocie ca mărime ceace cu timpul va provoca desigur o captare și anume: *Valea Obârșia Rebrii*, care e la un nivel mai ridicat, *va fi captată* de un afluent al văii Strâmba, la care eroziunea merge cu mult mai repede.

Înaintând spre S., pe valea Sălăuța, vom observa că valea trece printr'o cheie foarte strâmtă, care se află între comuna Romuli și catunul Fiad. Cheia aceasta nu este altceva decât șira unui anticlinal pe care o urmează această vale. Aici valea formează o serie de rapide, iar în vale se observă o serie de bancuri mari de gresii. Spre Sud de această regiune valea primește un caracter cu totul caracteristic ei, pe care-l păstrează până la vărsarea în Someș. Înainte de-a intra în comuna Telciu primește pe cel mai mare afluent — *Valea Telcișorului* — cu o lungime de 13 km. Izvorul Telcișorului este format din două pârae mai însemnate: *Valea Seacă* și *Izv. Bătrâna*, izvorând din M. Cocoreșului 1372 m. După împreunarea apelor acestor două pârae, valea Telcișorului i-a o direcție SV., vărsându-se în valea Sălăuța în dreptul comunei Telciu.

Dela această vale spre Sud, afluenții din stânga sunt mai puțini însemnați, nu sunt decât niște pârae, cari uneori vara seacă.

Afluenții văii Sălăuța din partea dreaptă sunt numeroși. Se pot aminti printre cei mai însemnați: *Valea Glodului*, *Valea Sabii* și *Valea Fiadu*, la confluența căreia cu Sălăuța se află o fabrică de chereștea. Spre Sud urmează valea Bichigiu, care izvorește de sub Vrf. Poiana Pinteii 1040 m., și este cel mai mare afluent din partea dreaptă a văii Sălăuța. Cu aceasta se termină seria afluenților din partea dreaptă, urmând doar ici colo, spre Sud, câte o vale de o importanță mai mică.

Raportul bazinului V. Sălăuța cu celelalte văi. După ce am văzut cari sunt afluenții principali ai văii Sălăuța, să încercăm să ducem linia de separație a apelor care despart bazinul văii Sălăuța de cel al v. Rebra și Gersia spre Est și al văii Idieciu, văii Țibleșului și văii Iodișorului spre Vest, care limită va forma și limita acestui bazin, urmând să aibă la Sud limită valea Someșului, iar la Nord Muntele Șetref și Dealul Prisloapelor.

Urmând linia de separație al acestor ape, vom observa că ea nu coincide pe toată întinderea cu linia de cea mai mare înălțime. Acest fapt se poate observa mai ales pentru partea mijlocie și inferioară a bazinului, unde linia culmilor variază de linia cumpenei apelor. Linia de separație este în legătură cu natura rocilor și cu panta de scurgere. Astfel, urmărind linia de separație pe malul drept al văii, dinspre Nord spre Sud, avem culmea: D. Păltinișului 1121 m. Linia se recurbează apoi spre Est în spre D. Rotunda 1094 m., iar de aici, unde se află o eroziune mai puternică la valea Iodișorului, decât la valea Sabii, linia despărțitoare înaintează spre NV., urmând o direcție cu totul spre V., în culmea Vrf. Pietrii 1073 m., iar de aici spre Sud se încinge o luptă foarte mare între valea Fiadu și P. Arcerilor al cărei rezultat este, că datorită eroziunii de flanc, s'a format o frumoasă obcină, *Obcina Poienilor*, iar mai spre Sud *Obcina Mestecănișului*. De aici linia începe să se depărteze de Sălăuța, deviind spre V., în Măgura Neagră 1591 m., continuându-se tot astfel în o serie de culmi ce ating înălțimea de 1040 m., iar în D. Horobi atinge 859 m., în D. Prislop 797 m. și în D. Purcareților 763 m., coborând de aici spre V. Someșului.

Tot astfel se prezintă linia aceasta și pe malul stâng al văii Sălăuța. Incepe cu Muncelu 1703 m., continuându-se această linie spre Bătrâna 1713 m., iar de aci spre Sud. Afluenții Sălăuței au înaintat mult peste linia culmilor celor mai înalte, trecând cu unele viroage în bazinul văii Obârșia Rebrii, iar de aici spre Sud urmează o serie de afluenți ai Telcișorului, cari deasemenea au trecut linia culmilor, trecând în bazinul văii Ursului dând și aici posibilitatea unei captări a văii Ursului.

Felul văii și afluenților ei. Caracteristica văilor din regiunea colinară a Someșului-Mare este că au un paralelism și o direcție

generală NS., iar afluenții lor au ca particularitate un curs perpendicular pe văile în care se varsă.

Profilele transversale ce le-am făcut peste regiune și excursiile m'au lămurit suficient asupra formei văii.

În regiunea de izvor, după cum am amintit, regiunea se prezintă ca un larg bazin, care se lasă spre vale cu niște mici șesuri aluvionare.

Spre Sud de comuna Telciu valea Sălăuța se caracterizează prin lărgimea ei deosebit de mare, prin numeroase meandre nu prea mari și'n deosebi prin întinsele șesuri aluvionare. În cursul inferior al râurilor valea se lărgiște tot mai mult întinzându-se tot mai mult largile lunci, cărora le urmează malurile puțin înclinate. Coastele sunt sau domoale sau abrupte, alternând ca și înălțimea malurilor. Bazați pe aceste caractere observăm că avem de-a face cu o *vale asimetrică*. În adevăr cu cât înaintăm spre Sud de comuna Telciu, nu arareori, unde se schimbă direcția generală a stratelor, se observă maluri abrupte, cunoscute de popor sub numele de *coaste*. Poalele acestor coaste în urma eroziunii continue devin atât de prăpăstioase încât vegetația nu se poate fixa, iar ca urmare a acestor surpături se va vedea relieful desgolit, și constituția geologică a regiunii. Cu cât ne apropiem de confluența ei cu valea Someșului, se pot observa o serie de *terase*, la 8—10 m., deasupra luncii, care se pot urmări pe întinderi mari. În unele locuri aceste terase au întinderi așa de mari, încât servesc ca teren de cultură. O terasă frumoasă se poate observa aproape de confluența Someșului cu Sălăuța, numită *Mocirlă*. Este I-a terasă a *văii Sălăuța* și își are corespondență și pe malul drept, cunoscută sub numirea de *poderei*. Al doilea nivel de terasă se poate deasemenea bine urmări. Pe această terasă din urmă se află așezată comuna Salva.

Profilele transversale mai pun în evidență și caracterul afluenților *văii Sălăuța*. Versantele lor, la cele mai multe sunt repezi, deci văile au aspectul unui V, ceea ce înseamnă că sunt niște văi tinere. Acest caracter se poate observa în regiunea superioară a lor și se datorește în mare parte structurii rocilor prin care trec, așa de ex: valea Rebra spre N. de comuna Parva are o vale atât de strâmtă, și pereți atât de abrupti, încât nu poate să meargă

alături de ea nici o potecă. Aceasta se explică prin faptul că valea străbate o zonă cristalină. Dacă înaintăm spre izvorul acestor văi laterale, se pot observa o serie de bancuri de gresii, chiar și terenul urcă în formă de trepte. Aceste bancuri provoacă adeseori repezișuri și mici cascade. Unii afluenți curg la vărsare prin adevărate chei, alții în schimb au câte un con de dejecție, care dacă are întindere mai mare este cultivat de locuitori.

Valea Sălăuța, datorită faptului că are un curs în direcția înclinării stratelor (și aceasta numai pe unele porțiuni), putem spune că are un curs *consequent*. Afluenții laterali, cum sunt valea Telcișorului, Bichigiului, Fiadu și Strâmba, având un curs perpendicular pe înclinarea stratelor, vom spune că au cursuri *subsequente*. Caracteristica acestor văi este în general, că au un povârniș rău iar versantul opus cu o pantă mai domoală. Aceste caracte-

ri, sunt pot observa numai pe porțiuni mai mici. Debitul apei v. Sălăuța, ca și a tuturor văilor, este o mare tură cu: clima, solul și vegetația. Solul influențează și caracterizează lui topografică și constituția petrografică, căci cu totul spre Vest comportă o gresie față de apă, decât o regiune calcar cristalină. Clima influențează prin variațiunea temperaturii această cantitatea precipitațiilor ce le primește, iar vegetația prin marea de și întinderea ei pe suprafața bazinului.

Afluenții Sălăuței (ca v. Bichigiu, v. Strâmba și v. Telcișorului) primăvara prin cantitatea lor de apă fac ca debitul apei Sălăuța să crească și prin aceasta să producă inundații.

Din constatările de până aici putem spune, sub forma unei concluzii, că valea Sălăuța are un caracter bine definit, este o vale în fază de maturitate.

După profitul longitudinal făcut am putut să observ, că panta râului este suficient de pronunțată (15 m., pe 1 km). Aproape de vărsarea în Someș panta văii devine mai domoală, luncile mai largi, iar valea începe să facă unele meandre și terasele apar tot mai bine pronunțate. În ce privește debitul apei, este în strânsă legătură cu factorii amintiți mai sus, și'n deosebi cu principalii afluenți, iar ca urmare a bogatelor precipitațiuni se dezvoltă flora, care bine înțeles depinde în primul rând de clima regiunii.

5. Clima. Asupra condițiilor generale ale atmosferei cari

influențează clima României, până în prezent nu suntem suficient orientați și aceasta datorită faptului că nu avem suficiente observațiuni meteorologice.

În urma observațiilor făcute de Institutul Meteorologic al României, putem să precizăm cu aproximație, cărei regiuni climaterice aparține și regiunea colinară a văii Someșului.

Sistemul de clasificare a regiunilor climaterice a fost adoptat pentru România după ce *W. Köppen*¹⁾ și-a publicat în 1918 studiul său asupra climatelor, care studiu este până în prezent cel mai bun. Bazat pe această metodă a lui Köppen, *Dr. E. Otetelișanu*, în calitate de director al Institutului Meteorologic Central al României²⁾ face de mai mult timp clasificarea regiunilor climaterice ale României.

Coasta regiunea văii Someșului, precum și cea mai mare parte din malurile Moldova și Muntenia aparține regiunii climaterice, cunoscută ca *o vale* Köppen sub formula »*D f b X*«, cece înseamnă că muna Telega se caracterizează sub raportul temperaturii prin aceeași caracteristică a lunii celei mai reci, adică ianuarie, se înregistrează temperaturi mijlocie de -30°C (D), pe când vara temperatura lunii celei mai calde (Iulie) nu se ridică peste 22°C (B). Această regiune prin caracteristicile climatice este favorabilă agriculturii, precum și pădurilor de stejar, constituind o regiune de conifere.

În această regiune climaterică altitudinea aduce o schimbare de regiune a precipitațiilor, din care cauză după diferitele regiuni climatice se succed, putem să avem diferite tipuri de climă³⁾.

Mai sunt și alți factori cari influențează clima: altitudinea peste nivelul mării, vegetația și în deosebi întinderea pădurilor, raporturile orografice, vânturile, precipitațiile atmosferice, etc.

O înrâurire destul de importantă asupra acestui ținut o are pătura de vegetație arborescentă — pădurile — cari acoperă mai

1) *W. Köppen*: Klassifikation der Klimate nach Temperatur, Niederschlag und Jahreslauf. (publ. în *Pettermanns Mitteilungen* 1918, p. 193 și 243).

2) *E. Otetelișanu*: Regiunile climaterice ale României, publicat în »*Buletinul Meteorologic Lunar*«, Seria II. vol. VIII. Iunie 1928, No. 6 București.

3) *E. Otetelișanu*: l. c. p. 22. Autorul dă explicația literelor pentru climat astfel: D = luna cea mai rece sub -30°C ; cea mai caldă peste 10°C ; b = temperatura lunii celei mai calde sub 22°C , cel puțin în cursul a patru luni temperatura mijlocie este peste 10°C ; f = ploaie sau zăpadă suficientă în toate lunile; X = maximum de precipitațiuni la începutul verei etc.

bine de jumătate din teritor. Această influență consistă în formarea negurilor și norilor. Pădurile provoacă formarea unei mai mari cantități de precipitațiuni atmosferice, până când, în ținuturile fără păduri, cantitatea de umiditate este mai redusă. Pădurile mai au și altă latură bună: împiedecă contraste prea mari de căldură și răceală, de aceea în regiunea aceasta nu vom găsi nici odată călduri prea înăbușitoare, și ierni foarte grele (afară de iernile din urmă, când frigul a ajuns la temperatura de -29° C).

În urma poziției favorabile regiunea este scutită de vânturi mari și anume: zona muntoasă prin înălțimea ei împiedecă curentul rece de aer dinspre Est. Urmările se pot vedea: pe munte bate un vânt rece, până când în văi de abia se simt curenții atmosferici.

Un factor care încă influențează asupra temperaturii, sunt precipitațiunile atmosferice, în urma cărora evaporând o mare parte din apă, care trece prin atmosferă, provoacă o răceală. Ploile cele mai dese vin din regiunea E, NE și se caracterizează prin faptul că trec repede, până când cele ce vin dinspre Vest în general au o durată mai lungă.

În regiunea muntoasă și regiunea mai apropiată de această zonă sunt caracteristice ploile torențiale, în timp ce regiunea de coline se caracterizează prin ploi mai încete. Din aceasta se vede că repartizarea cantității de apă pe regiuni nu este aceeaș. Partea muntoasă este mai frecventată de ploi și acestor bogății de ploi se datoresc pădurile și pășunile întinse. Iarna uneori aduce geruri foarte mari (ex. anii din urmă) și ține 4—5 luni. Vara în schimb încă nu este prea dogorătoare.

Nu mai puțină înrăurire au și vânturile, dintre cari cel mai frecvent este cel dinspre V și SV, care de obicei aduce ploi. Vântul ce bate dinspre Est, după spusele oamenilor, prevestește timp frumos, iar cel de la N și NE aduce frig. Vântul de N și NV, prevestește iarna zăpadă. Deși nu poate fi vorba de o regularitate absolută în ce privește manifestarea vânturilor regiunii de care ne ocupăm, putem da totuși o clarificare: vânturi regulate, cari bat după apusul soarelui, dinspre munte ori dealungul văilor, și cari țin câteva ceasuri și dimineața după răsăritul soarelui, suflă în direcție contrară. Ele se simt mai bine dealungul

văilor mai mari, cum sunt V. Sălăuța, V. Rebra și bine înțeles V. Someșului etc. și poporul le numește »vânturi binefăcătoare«.

Un vânt interesant este cel cunoscut de popor sub numele de »vântul Frumușelelor«, care se simte în deosebi vara. El și-a primit numele dela niște zâne, cari se cred că locuiesc la munte, într'un loc neaccesibil omului. Cel ce încearcă să pătrundă în locuința lor, sau cel ce este cuprins în vârtejul acestui vânt este fermecat, și adeseori această îndrăsneală și-o plătește cu viața. Se caracterizează prin puterea cu care vine, făcând uneori pagube destul de însemnate.

Temperatura medie anuală diferă după înălțime, menținându-se media temperaturii anuale în regiunea înaltă de coline și munte 6⁰—8⁰ C. Temperatura atmosferei are influență asupra solului și fiindcă primăvara începe mai târziu decât la șes, pământul se desghiață mai târziu, așa că adevărata muncă a câmpului începe abia la finele lunii Aprilie.

Arborii înfloresc mai târziu, iar fructele lor se coc spre finea lunii Septemvrie și începutul lunii Octomvrie. Toate acestea se datoresc diferenței de climă ce există între diferitele zone; ba ce e mai mult, lucrul acesta se poate observa și pe acelaș loc, căci cu totul altfel va fi clima și la rându-i flora și fauna pe un versant expus soarelui, decât pe »dosul« unui versant. Datorită acestor factori climaterici, și'n deosebi bogățiilor de precipitațiuni, regiunea este străbătută de-o bogată rețea hidrografică.

6. Flora și fauna acestei regiuni este identică cu a ori cărei regiuni situată la aceeaș altitudine.

La floră se pot distinge bine cele trei subzone: a stejarului, fagului și coniferelor, între cari există zone de trecere. Distinsul botanist, *Florian cav. de Porcius*, în tratatul său: »Flora fanerogamă din fostul district al Năsăudului« prezintă un studiu detaliat asupra florei acestei regiuni.

Fauna de asemenea este foarte bine reprezentată, aflându-se în regiunea muntoasă capra neagră. Se face mențiune că ar fi existat în trecut și Zimbrii, ca dovadă este toponimia, care reamintește existența acestui animal ¹⁾.

¹⁾ »Arhiva Someșană«, No. 4. pag. 89 și No. 6. pag. 91.

II. Populația.

1. Locuitorii ținutului și istoricul. Valea Rodnei, numită și *Districtul Rodnei*, din timpurile cele mai vechi de cari avem știre, a format un corp distinct, când autonom ¹⁾, când parte integrantă a vr'unui județ invecinat ²⁾ și anume: aparținea comitatului *Solnocul interior*, sau *Dobâca* ³⁾. Că valea Rodnei aparținea comitatului Solnocul interior, se vede din actul de danie din 1440 în care regina »Elisabeta ordonă ca Mihail fiul fostului comite săcuesc Ștefan laks de Kusal, apoi fratele aceluia și alți membri ai familiei, să fie introduși în proprietatea castrului Rodna și a mai multor comune din valea Rodnei, aparținătoare comitatului Solnocul interior. Aci sunt amintite satele Maieru, Sângeorz, Feldru, Rebra-mare și mică, Telciu, Năsăud, Salva, Zagra și Mocod« ⁴⁾.

În diploma regelui Matia din 1472 se arată că aceste comune aparțineau comitatului Dobâca.

Această numire de *Districtus Rodnensis* și-a păstrat-o mult timp, ceace se poate vedea și din decretul regelui Sigismund emis în Pojon la 1435, în care se vorbește despre Districtul Văiei Rodna ⁵⁾.

Vechimea acestui district se ascunde departe, în vălul negurei. Nu se știe precis, când au fost înființate primele așezări, însă este constatat că pe timpul domniei Dacilor la Rodna se lucra la mine. Ca dovadă de vechimea acestor așezări de pe valea Someșului sunt numirile, precum numirea văii de: *Samus* (Samos) etc.

Ca date fixe de existența diferitelor așezări pe această vale sunt amintite la 1241 Rodna, la 1263 Năsăudul, la 1440 Maieru, Sângeorz, Feldru, Rebrîșoara, Telciu, Salva, Zagra, Mocod, iar la 1547 comunele Mititei, Hordou (Coșbuc), Bichgiu și Runc ⁶⁾.

1) *V. Șotropa*: Districtul Năsăudului p. 5. Arh. Som. No. 1.

2) *M. Bel*: Compendium Hungariae, partes IV, p. 172. Cassoviae 1779.

3) *V. Meruțiu*: Județele din Ardeal și din Maramureș până în Banat. Evoluția teritorială, p. 59. Cluj, 1929.

4) Istoria distr. Năsăudean de *Fl. cav. de Porcius*. în Arh. Som. No. 9, p. 9.

5) l. c.

6) *V. Șotropa*: Istoria Districtului Năsăudean l. c. p. 11.

Această vale cu comunele sale a fost anexată comitatului Dobâca, până la 1475, când magistratul din Bistrița determină pe Matia pentru emiterea unui decret în care să se ordone ca târgul Rodna cu dependențele sale să se deslipească de comitatul Dobâca și să se anexeze la cetatea Bistrița, *însă cu expresa condiție, ca locuitorii acestei văi să beneficieze de toate drepturile, libertățile și privilegiile de cari sunt împărțâșiți Bistrița și locuitorii ei sași*; prin urmare, locuitorii văiei Rodnei trebuie să fie tratați întru toate și întocmai ca orașenii bistrițeni, iar comunele acelei văi ca în-săși cetatea Bistrița ¹⁾. Această confirmare de către Regele Matia se făcu la 1488. Tot astfel face și regele Vladislau în decretelor sale din 1492 și 1494, iar în 1498 acesta respinge încercările ultime ale comitatului Solnocul interior de-a subjuga din nou comunele din valea Rodnei ²⁾.

După ce se făcu anexarea la orașul Bistrița, Sașii începură să asuprească și să arunce impozite grele pe locuitorii români din comunele supuse jurisdicției lor, astfel că în urma grelelor impozite, plângându-se populația din valea Rodnei regelui Vladislau, acesta emise în 1508 un ordin în care se atrage atenția magistratului din Bistrița și se obligă să observe strict obiceiurile vechi.

Cu toate plângerile populației văiei Rodna, magistratul Bistriței subjuga tot mai mult această populație, iar soarta locuitorilor români someșeni devine din ce în ce mai grea și mai vitregă. Magistratul bistrițan căută să se folosească de toate mijloacele posibile pentru a împiedeca propășirea spirituală și materială a locuitorilor români, ca astfel mai ușor să-i poată aduce la starea de iobăgie.

Pe la începutul secolului al XVII s'a iscat ceartă pentru limitele dintre Districtul Rodnei și comunele Moiseiu, Seliște, Dragomirești și Ieud, precum și unele familii nobile din Maramureș ³⁾, astfel că la 1638 tribunalul provincial din Cluj a stabilit linia demarcațională între teritoriile ambelor partide pe vârful munților: Tibleș, Piciorul Mesteacănului, Măgura lui Ștefan, Obârșia Sălăuții,

¹⁾ Florian *cav. de Porcius* l. c. p. 12.

²⁾ Istoria districtului Năsăud l. c. p. 11.

³⁾ Dr. Al. Ciplea: O delimitare de graniță între Maramureș și districtul Năsăudului. publ. în Arh. Someșană No. 1. p. 49.

Vârful Şetrefu, Fagul, Rotunda, Vârful Muncelului, Basaraba, Bătrâna, etc. 1).

Persecuţiunile în contra elementului românesc se continuă şi în secolul al XVIII, ajungând aşa de departe, încât Românii sunt izgoņiţi din cetatea Bistriţa şi din satele săseşti ale Districtului bistriţan, ocupându-li-se casele şi moşiile; şi mai mult, din ura cea mare în contra lor, Saşii le-au desfiinţat bisericile şi cimitirul 2). Abia în anul 1760 guvernul transilvan în sentinţa emisă enunţă, că locuitorii români ai văiei Rodna sunt de condiţie liberă şi au să fie trataţi ca atari. Dar sentinţa n'a fost executată, căci execuţia ei cădea în sarcina magistratului din Bistriţa, care află destule mijloace pentru a împedeca executarea. Românii, văzând aceste mari nedreptăţi se resculară şi, deşi magistratul ceru ajutor militar dela Sibiu contra Românilor, totuşi nu primi, ci i-se răspunse: »Magistratului din Bistriţa nu i-se dă mai mult miliţie spre a abuza de ea şi spre a întreprinde spolieri şi prădăciuni«.

Cu această dată începe altă epocă în viaţa Românilor din această regiune.

Suferinţele acestea au durat până în vara anului 1763, când consiliul aulic de războiu înfiinţă graniţa militară 3). Tot la acea dată însemnată pentru poporul românesc s'au desfăcut de Bistriţa şi s'au militarizat 21 comune din valea Rodnei (Someşului) şi 2 din valea Şieului, la cari cu timpul s'au mai adaus şi altele, încât cu timpul s'au înmulţit la 44 comune şi regimentul recrutat din aceste comune purta numele de: »*Regimentul al II român de graniţă Nr. 17*«.

După frumoase servicii făcute de acest regiment, atât de distins în războaie, întreprinzând alte situaţii şi concepţii de stat, cu ordinul din 22 Ianuarie 1851 se desfiinţează instituţia militară de graniţă în Transilvania. În acel ordin monarhul îşi exprimă recunoştinţa faţă de populaţia regimentelor de graniţă pentru serviciul prestat de aceşti grăniceri, atât în timp de pace cât şi de

1) *Fl. cav. de Porcius*. l. c. p. 30.

2) »Arhiva Someşană« No. 9, p. 18.

3) *G. Bariţiu*: Istoria regimentului alu II romanescu granitiaru Transilvanu, Braşov 1874.

războiu, iar la 20 Mai 1852 decorează steagul batalionului I al reg. grănicer năsăudean cu medalia de aur ¹⁾).

Tot în acel ordin se dispune ca munții revendicați în mod excepțional au să rămână în folosința comunelor din fostele două regimente grănicere românești.

În urma acestui ordin, la somația guvernorului Ardealului generalul Wohlgemuth prin actul comunicativ din 20 Februarie 1851, comunele declară asupra fondului de mândire, că este proprietatea nediscutabilă a grănicerilor; reprezentanții celor 44 comune grănicerești hotărâsc apoi unanim, printr'un gest suprem de nobil, ca toate bunurile mobile și o parte din cele imobile să fie destinate pentru înființarea de »fonduri școlare și de burse«. Prin aceasta strămoșii noștri au dovedit un admirabil spirit de jertfă și o indisolubilă comunitate de idei și năzuințe culturale naționale ²⁾.

2. Distribuția populației în legătură cu diferitele cauze geografice. Valea Someșului-Mare este locuită de o populație numai românească, afară de unele centre mai însemnate, unde Evreii s'au încuibat nu de mult. Făcând abstracție de aceste elemente putem spune, că valea Someșului face parte din ținuturile cele mai românești, neimpestritate de alte elemente.

Faptul acesta este observat din vechime, chiar și magistratul ingrat din Bistrița, prin ordinul său din 15 Maiu și 4 Octomvrie 1713, voind să scoată elementele românești din satele săsești spune: »Dacă voiesc să fie Românii liberi, atunci mergă la nația lor pe Someș, unde vor afla destul loc acomodat pentru ei ³⁾«.

Pretutindeni sunt aceleași sate, acelaș popor, cu aceleași obiceiuri caracteristice poporului român.

Observând modul lor de răspândire, se constată că distribuția populației în această regiune este neuniformă. Toate satele sunt așezate dealungul râului principal, sau al afluenților mai mari cum este valea Salva, Leșu, Ilva, pârăul Rebra, etc., deci satele stau înșirate tocmai dela izvor, unde se află comunele mai însemnate. Astfel dealungul văii Sălăuța, la izvor, se află comuna Romuli, iar la vărsare, comuna Salva.

¹⁾ G. Barițiu, l. c. p. 61.

²⁾ »Arhiva Someșană« No. 1, p. 7.

³⁾ »Arhiva Someșană« No. 9, p. 16.

Poporul nu se mulțumește numai cu valea, în deosebi vara, el populează și muntele. Așezări statornice la munte nu găsim decât stânele, cari de celea mai multe ori servesc și iarna de adăpost păstorilor cari ierneză cu oile în munte.

Satele sunt așezate pe lunca văii și pe versantele dealurilor, unde se poate face puțină agricultură.

Agricultura, după cum este și firesc, nu este prea dezvoltată din cauza solului, care este puțin productiv, cât și din cauza climei, care este relativ rece și variază cu altitudinea. Urmările se văd ușor. Afară de pădure, care în partea superioară a colinelor este suficient de dezvoltată, poporul nu cultivă decât cartofi, secară iar în lunca râurilor mai cultivă porumb și puțin grâu.

Cu toată lipsa de cereale așezările în partea superioară sunt destul de numeroase și este natural să fie așa, căci poporul neputând să cultive cereale se ocupă cu păstoritul și cu lemnăritul.

Terenul de cultură se întinde spre Sud de cătunul Fiad, unde v. Sălăuța formează un vast șes aluvionar cultivat în întregime cu porumb. Tot astfel și conurile de dejecție a râurilor sunt cultivate.

În partea inferioară a afluenților Someșului versantele dealurilor sunt aproape în întregime despădurite, numai pentru a câștiga cât mai mult teren pentru agricultură. Urmările se văd adeseori, căci în locul pădurilor, cari ar putea aduce mai mult folos locuitorilor, întâlnim un teren desgolit și brăzdat de torenți sălbatici.

Luând datele statistice din anul 1915¹⁾ și confruntându-le cu cele din anul 1921²⁾ și cele din 1928³⁾, vom observa că sporul populației este relativ mic. În cele mai multe dintre comune este sub 200, iar în alte sate se observă că numărul locuitorilor a rămas cam acelaș.

Comparând diferitele date statistice vom observa, că în unele dintre comune depe Sălăuța populația este chiar în descreștere. Așa este comuna Romuli, care în 1915 avea totalul populației de

¹⁾ S. Moldovan și N. Togan: Dicționarul numirilor de localități cu populație română din Ungaria. (Datele nu sunt exacte.) Buc. 1915.

²⁾ C. Martinovici și N. Istrate: Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite. Cluj, 1921. (Nu sunt date exacte.)

³⁾ Datele din anul 1928 le-am luat dela primăria fiecărei comune aparte.

1396 l., în anul 1920 avea totalul populației de 1657 l., iar în anul 1928 avea 1573 locuitori. Se observă deci că dela 1915—1920 populația a crescut relativ foarte puțin, iar dela 1920—1928 populația a scăzut cu 83 locuitori. Cauza acestui regres în numărul populației se datorește faptului, că s'a desființat fabrica de cherestea ce era pe valea Strâmba, și o mare parte din funcționari, cari erau Evrei, au emigrat în alte părți. Dacă comparăm datele statistice referitoare la populația comunei Telciu, vom observa că și aci în decurs de 8 ani populația abia a crescut cu 217 suflete.

Faptul, că nu se observă o creștere pronunțată la nici una dintre localități, se motivează întâi prin dezastrelor războiului, care de altfel a lăsat urme pretutindeni în țară, iar în rândul al doilea prin faptul că valea Sălăuța nu a e nici o bogăție mai însemnată, afară de o mică fabrică de cherestea în cătunul Fiad, care este însă prea mică pentru ca să atragă o populație mai însemnată.

Ca să ne putem face o idee clară despre suprafețele comunelor și populația lor, voiu da mai jos un tablou completat după datele statistice luate din dicționarele statistice mai sus indicate. (Vezi harta.)

Nr.	Numele comunei	Suprafața în jug. cat.	Populația în anii		
			1915	1920	1928
1	Telciu	42476 jc.	3102 loc.	3283 loc.	3508 loc.
2	Salva	4861 jc.	1691 loc.	1964 loc.	2100 loc.
3	Romuli	17253 jc.	1396 loc.	1656 loc.	1573 loc.
4	Bichigiu	10918 jc.	973 loc.	1138 loc.	1178 loc.
5	Coșbuc	4968 jc.	844 loc.	1003 loc.	1050 loc.

După cum reiese din datele tabloului prezentat, comuna Salva în decurs de 13 ani și-a înmulțit populația cu un număr de 409 de oameni. Aceasta se explică prin faptul că această comună este un mic centru așezat la ramificarea mai multor șosele. Amintesc dintre ele șoseaua națională care trece prin centrul comunei, se continuă dealungul văii Sălăuța până la izvor, de unde trece peste Șetref 958 m. făcând legătura cu Maramureșul.

Viitorul acestei șosele ar fi cu mult mai mare, dacă s'ar face o legătură printr'o cale ferată, care să unească valea Someșului cu Maramureșul, așa încât n'am mai fi nevoiți să trecem prin Cehoslovacia ca să putem ajunge la Sighet.

În anii din urmă s'au făcut toate măsurările necesare pentru a înfăptui această legătură, dar până în prezent nu s'au început nici un fel de lucrări. Cari să fie cauzele? Nu le-am putut afla. Rămâne de văzut, dacă în viitor nu se va face această legătură atât de necesară pentru interesul național.

Altă șosea duce dela Salva spre Est, mergând dealungul văii Someșului Mare până în comuna Șanț, de unde urcă peste pasul Rotunda, făcând astfel legătura între Ardeal și Bucovina.

Importanța acestei șosele este foarte mare, căci pe aci se făcea în trecut legătura între Moldova și valea Someșului, menținându-se secole întregi legături comerciale între aceste provincii.

Alt fapt, căruia se datorește o creștere relativ destul de mare a populației comunei Salva, este gara locală.

Un ultim factor și cel mai important se datorește depozitului de scânduri, aduse dela fabrica de cherestea din cătunul Fiad, cari pentru a fi transportate mai departe cu trenul, sunt depozitate în gara comunei Salva, de unde sunt încărcate pe trenuri și expediate. La acest depozit lucrează mulți oameni, deasemenea și mulți funcționari.

3. Infățișarea și poziția așezărilor omenești și gospodăriile. După așezare localitățile cuprinse pe valea Someșului cât și a văilor laterale aparțin unui singur tip.

Dacă examinăm cum sunt așezate casele, observăm că ele sunt înșirate dealungul drumului, dar fără să păstreze o regulă, urcă și pe pantele dealurilor.

Creasta caselor e uneori paralelă cu drumul, și'n cazul acesta au toate ferestrele spre drum, iar alteori creasta caselor e perpendiculară pe drum și atunci casa are de obicei 2 ferestre spre drum.

Cu toată această neregularitate în clădirea lor, se observă o tendință de-a se îngrămădi, și aceasta le dă un aspect de sat »cu tendința spre adunare«¹⁾. Această structură răsfirată, care sta-

¹⁾ V. Mihăilescu: O hartă a principalelor tipuri de așezări rurale din România (Publ. în Bul. Soc. Reg. Rom. de Geografie. Vol. XLVI. 1927) București.

bileste contrastele între satele săsești și ungurești și între cele românești, ne face să credem că tipul cel mai răspândit al așezărilor rurale de la noi, satul răsfirat, e un produs autohton al mediului fizic și al ocupațiilor, și se leagă de vechimea poporului carpatic în dealuri¹⁾.

Factorul principal, care produce îndesirea și chiar existența așezărilor omenești, sunt apa, pășunea, pădurea și fertilitatea solului. Lipsa acestor factori îndepărtează omul de acele locuri. Tot astfel se poate explica și formarea satelor pe văile retrase deci fără comunicații bune, cari având însă mijloacele necesare existenței, se vor desvolta. Satele acestea cu tendința de îngrămădire sunt situate dealungul șoselelor, formând o uliță frumoasă, largă, dealungul căreia se adună casele una lângă alta, astfel că la fiecare casă creasta este perpendiculară pe drum. În străzile laterale casele sunt așezate fără nici o regularitate.

Tot satul se poate spune că este caracterizat de cele 2 șiruri de case așezate de o parte și de alta a drumului²⁾.

Casele sunt înșirate dealungul șoselei și rareori dealungul văii Sălăuța, dar aceasta se explică prin faptul, că șoseaua nu se depărtează de rău mai mult de 100—150 metri. La unele comune, cum e Bichigiu, se observă că aproape întreagă comuna este situată numai pe malul stâng al P. Bichigiu. Cercetând cu atenție cauzele, vom observa, că și locul de cultură se întinde tot pe acest versant, pe când malul drept al văii este un »dos«, de unde și are și numele de: »Doșul Bichigiului«. El este acoperit în întregime cu păduri, pe când malul stâng, este expus mai mult soarelui, deci este »față« și acesta e motivul, pentru care e preferat la formarea așezărilor.

Caracterul satului este dat în mare parte și de ocupația locuitorilor: cum în această regiune ocupația principală a locuitorilor este păstoritul și agricultura, vom avea sate de tip răsfirat cu tendința de adunare.

Cu cât înaintăm spre regiunea muntoasă, aspectul satelor

¹⁾ V. Mihăilescu l. c. p. 12.

²⁾ Tipul acesta de sat se poate observa mai bine la văile laterale ale Someșului.

se schimbă paralel cu ocupația locuitorilor; astfel în comuna Romuli casele sunt cu mult mai respirate decât în comunele așezate spre vărsarea Sălăuței în Someș. Explicarea este foarte simplă, căci în comuna Romuli ocupația locuitorilor este numai păstoritul și lucrarea lemnului. La comunele așezate mai spre Sud, locuitorii ocupându-se și cu puțină agricultură, satul este mai adunat.

4. Fizionomia și portul. Populația văii Someșului, precum și a văilor laterale, constă din țărani plugari, cari în timpul din urmă, văzând importanța învățământului și a meseriilor, încep să-și dea copiii la școală și la meserii.

Bărbații sunt bine făcuți, de statură mijlocie, bruneți. Au fața ovală, regulată, părul castaniu sau negru. Conform tradițiilor militare ale acestui ținut, bărbații poartă capul tuns și barba rasă.

Locuitorii din cursul mijlociu al Someșului-Mare, adică din comunele Năsăud, Rebrîșoara, Vărarea și Feldru, precum și cei din văile laterale, se deosebesc de cei din regiunea superioară a văii Someșului cunoscuți sub numele de »Someșeni«. Ei locuiesc dela Ilva-mică în sus și după caracterele antropologice mai mult par a fi coborâtori ai Slavilor. Sunt mai înalți, mai subțiri și blonzi. Tot astfel de caractere prezintă și populația comunei Romuli.

O caracteristică a populației este, că sunt blânzi din fire: spiritul disciplinei intrat în sânge încă de pe vremea graniței n'a pierit cu totul din ei. Sunt multe cazuri, în cari s'a putut vedea această disciplină a lor; așa în anul 1918 n'au săvârșit nici o violență, nici un omor¹⁾.

Imbrăcămintea bărbaților. Bărbații au capul acoperit, vara cu pălărie de păr, iarna cu căciulă (numită de popor cușmă) neagră de miel. Cămașa e albă din pânză de bumbac și de cânepă, cu gulerul resfrânt și împodobit, mai ales la cămașa de sărbători, cu câteva floricele sau cu măргеle. Bătrânii poartă de obicei cămași cu arnici, feciorii și bărbații cămași cu măргеle²⁾. Peste cămașă se poartă un pieptar scurt, care se încheie la subsuoara stângă. Peste pieptar mai de mult se îmbrăca »*sumanul negru*«, care a fost

1) V. Șotropa și Dr. Al. Ciplea. Năsăudul—București. 1924. p. 22.

2) Portul acesta începe tot mai mult să fie luat și de populația din jurul »Cetății Ciceului« vezi: El. Sighiarteu »Colinele și Cetatea Ciceului«, p. 54. Bibl. Astra.

atât de mult ciuruit de gloanțe la Aspern și Wagram. Sumanul acesta în timpurile din urmă a dispărut, fiind azi înlocuit cu »rechelul«. E un veșmânt făcut din pânură de lână, puțin mai scurt și mai strâmt decât haina istorică.

Vara țaranii poartă izmene făcute din pânză de casă, strâmte 30 cm, cari sunt acoperite până la genunchi de cămașă. Mânecele cămașei sunt foarte largi astfel că pot atinge până la 40 cm. În sărbători mai îmbracă peste izmene și pantalonii făcuți tot din pânză albă, dar cu o țesătură specială »în ponive«. Când e frig, iarna, peste izmene îmbracă »cioarecii« cari nu pot să fie decât de culoare albă (foarte rar se află câte un om sărac, care să aibă cioareci negri).

Imbrăcămintea femeilor. Fetele poartă părul pe spate, iar femeile măritate îl așează pe cap în chip de cunună care poartă numele de conciu. Cămașa femeilor este până la brâu și este lucrată de cele mai deseori foarte frumos. Continuarea cămășii sunt »poalele«. Peste poale se strâng cu un brâu de lână două pânzeturi, »cătrințe«, una înainte și una înapoi. Pe cap poartă năframa de stambă, iar în sărbători, de mătăasă de colori diferite. La gât poartă, în deosebi fetele, mărgelile și bani de argint (numiți taleri). Restul îmbrăcămintelor atât la femei cât și la bărbați sunt la fel. Ca încălțăminte poartă opinci legate de picior cu curele de piele trecute prin nojițele opincilor. Mai sus au obiele de lână, cari sunt legate cu ață de lână neagră sau de coadă și coamă de cal. În sărbători în deosebi tinerii încălță cisme.

Frumusețea portului, fizionomia oamenilor, a impresionat mult pe scriitorul englez Charles Boner ¹⁾, care luând parte la o nuntă țărănească, o caracterizează astfel: «Portul și fizionomia nuntașilor, icoanele de pe pereți, paturile cu perini multe, ștergarele depe la icoane, dădeau întregii scene un caracter pitoresc. Fetele îi păreau tot așa de brune ca și Italiencele. A admirat mult darul de-a improviza versuri, vioiciunea și istețimea improvizatorilor. Ceeace l'au impresionat deasemenea mult au fost lucrurile de mână țesute în casă. A văzut războiul (teara) pe care îl compară cu războaiele ce le folosesc popoarele din interiorul Africei

¹⁾ V. Bichigean l. c. p. 46.

și cu războaiele depe mormintele egiptene. Ce mașini simple și cu toate acestea câte lucruri frumoase se pregătesc cu ajutorul lor».

Frumusețea fetelor depe valea Someșului este relatată și de Rudolf Bergner, etnograf german și scriitor. Făcând o călătorie pe valea Someșului, între altele, spune: «Nimic important în satele ce urmează: Domhaț, Sângeorz, Ilva mică, decât că conții și baronii maghiari, cari cercetează aceste locuri climaterice și de băi, înnebuniți de ochii negri, focoși și de portul pitoresc al Româncelor, își uitau de starea socială și duceau acasă, ca stăpână a castelului și inimii lor, câte o Româncuță de acestea impunătoare 1).

Scriitorul francez Augustin de Gerando, în câteva fraze caracterizează astfel portul femeilor din această regiune: «O maramă roșie sau albă, înfășurată numai pe o parte a capului și care lasă să se vadă o costiță de păr negru. Cămașa bogat brodată nu este legată la gât, ci deschisă. Cu o anumită cochetărie își ridică puțin cătrința cu dungi colorate. Mai poartă o blănă scurtă albastră brodată cu flori 2).

Obiceiurile la sărbători — colindele la crăciun, Anul nou, Bobotează, urările la Paști, la nunți, la înmormântări, la adusul cununei de grâu — sunt aproape aceleași, cari se întâlnesc în întreg Nordul Ardealului. Un obicei interesant este «Berea» la Crăciun, o datină păstrată de pe timpul graniței.

Religia și starea culturală. Religiunea locuitorilor din valea Someșului, precum și a văilor laterale, este cea unită (greco-catolică). Fiecare dintre comune are câte o biserică impozantă, cercetată de tineri și bătrâni.

Cât privește starea culturală, în comparație cu alte regiuni, ea este destul de înaintată. Acest fapt se datorește înființării regimentului de graniță. Cu ocazia înființării se clădi în comunele principale câte o școală confesională, care a existat și după desființarea regimentului grănicer, fapt datorit în cea mai mare parte vechilor grăniceri, cari la 1851 au destinat pentru scopuri culturale diverse fonduri militare, create pe vremuri.

Numărul analfabeților este mai mare pe văile laterale, unde pe de-o parte n'au avut școli, iar pe de altă parte aceasta se da-

1) V. Bichigean l. c. p. 47.

2) V. Bichigean l. c.

toarește neglijenței părinților, cari mai bine își trimit copiii cu vitele, decât la școală.

Indeplinindu-se idealul național, unirea tuturor Românilor într'o frumoasă și mare Românie, sunt multe speranțe, că poporul din toate aceste văi retrase se va putea ridica din stadiul umil în care se află și va putea să contribuie într'o măsură mai mare la înălțarea neamului, deoarece, *visul acestor oameni din cele mai vechi timpuri a fost: unirea tuturor provinciilor și întemeierea unei națiuni românești, mare și puternică.*

5. Ocupația locuitorilor. Precum variază regiunea în privința reliefului, tot astfel diferă și ocupațiunile locuitorilor. Indeletnicirea lor principală e agricultura și păstoritul, deci regiunea aceasta o putem numi »agricolă-pastorală«.

Culturile se întind pe lunca râurilor și a vâlculelor și pe povârnișurile cu fața spre soare. Ele ating o altitudine între 600—1000 m., fapt ce se explică prin lipsa pădurilor și datorită reliefului puțin accidentat. Într'o parte a hotarului toți oamenii seamănă diferite cereale și aceasta se numește »țarină», iar partea care nu este cultivată se numește »imaș», deci sunt un ciclu de culturi. Cerealele sămănate variază dela un an la altul, astfel un teren de deal în care un an a fost cultivat porumb, în anul viitor sau nu e cultivat, căzând în imaș, sau dacă nu cade în imaș, este cultivat cu alte cereale.

Aproape de sate se cultivă cânepa, căreia i se alege locul cel mai productiv. Cine are mai multe locuri, seamănă unele cu nutreț, cu trifoi, lucernă, etc.

Culturile din regiunea deluroasă sunt în răzoare, de aceea le și putem numi »culturi în răzoare«, adică în formă de terase.

Produsele agricole sunt transportate cu *căruțele* sau cu *săniile*. Această transportare a produselor variază după regiuni. Unde se află o comună în o vale înconjurată de dealuri, astfel că pantele dealurilor să fie suficient de pronunțate, se întrebuițează pentru transportarea produselor agricole »săniile«.

Un exemplu tipic ne oferă comuna Parva așezată pe râul Rebra, la contactul dintre zona cristalină a Munților Rodnei și zona de coline formată din formațiuni terțiare. **Interesându-mă în comună de ce nu se întrebuițează trăsurile pentru transportarea**

acestor produse, am aflat că transportarea este mai avantajoasă cu săniile, căci cu trăsura nu se poate coborî pe orice pantă a dealurilor, pentru acest lucru trebuind împiedecată trăsura, și în felul acesta trăsura transformată în sanie. Alunecarea trăsurei este mai grea pe iarbă sau pământ, așa încât este mult mai avantajoasă întrebuițarea săniilor. Urmările acestor așezări în legătură cu natura reliefului sunt că în comună nu se află decât două-trei trăsuri pe cari le întrebuițează întreagă comuna numai pentru a merge la târguri în orașul Năsăud sau Bistrița.

Dacă un locuitor are întinderi mai mari de pământ, el nici nu transportă acele produse în sat, ci se urcă — emigrează — cu întreagă familia la câmp, și stă acolo până-și termină toate produsele. Emigrări de acestea se pot observa aproape la toate comunele văii Someșului, dar cele mai multe sunt în comuna Parva, de unde populația emigrează din vale spre Vrf. Păltiniilor, unde se întind niște frumoase platouri orizontale.

În afară de agricultură, populația se mai ocupă și cu creșterea vitelor: cai, boi, porci, iar în număr mai mare oi și capre. Fânețele sunt bogate, întinse mai ales că în urma defrișării pădurilor au luat întinderi mari. Clima este deasemenea favorabilă dezvoltării pășunilor, ploile sunt dese, încât iarba se cosește de 3 ori pe an. În aceste împrejurări este foarte natural ca ocupația principală a locuitorilor să fie creșterea vitelor.

Creșterea oilor se face mulțumită zonelor de vegetație întinse în regiunea muntoasă. Fiecare dintre comune își are munții, în cari își duce vara oile.

Pășunea alpină ocupă întinderi mari și se află deasupra zonei de păduri. Terenurile de pășune alpină se găsesc în întreg masivul Munților Rodnei. Tot astfel un teren bun pentru pășune oferă circurile (căldările) glaciale, cari de cele mai multe ori sunt acoperite de o vegetație bogată datorită umidității, încât putem spune că nimic nu rămâne neexploatat pentru viața pastorală.

Ca locuințe pentru timpul cât oamenii stau în regiunea de munte servesc stânilile, dar nu numai ca adăpost păcurarilor ci și ca loc de pregătire a produselor laptelui. Ele sunt așezate la linia de contact a pășunilor alpine cu pădurea sau în apropierea izvoarelor. Explicarea este naturală, căci având nevoie de lemne și apă

se fac stânilile acolo, de unde să se poată mai ușor procura aceste elemente. Faptul că stânilile se așează la marginea pădurilor are urmări, căci prin defrișarea continuă a arborilor se ajunge ca limita acestei vegetații să scadă.

Păstoritul în Munții Rodnei, deși este foarte dezvoltat, este surprinzător de rudimentar, întrucâtva asemănător cu cel din Gorgan¹⁾. Nu se poate asemăna cu păstoritul din alte regiuni, cum este cel din Carpații meridionali. În locul stânililor stabile aci găsim niște simple stâne numite »mutări«, cari în cele mai multe cazuri, în cursul unei veri, își schimbă poziția, de unde și-au și primit numele.

În afară de unele observații făcute în trecut²⁾ până în prezent nu s'a ocupat nici un geograf cu viața pastorală din Munții Rodnei.

Locuitorii văii Someșului-Mare fiind din timpurile cele mai vechi liberi, în urma desființării regimentului II de graniță, ca răsplată pentru vitejia lor, fiecare comună grănicerească și-a primit munții ei.

Acești munți în comparație cu numărul oilor diferitelor comune erau mai mulți, deaceea unele dintre comune, neavând nevoie de toți munții, îi arendau. Astfel comuna Năsăud își arenda »Coasta Netedă« și »Izvorul Mare« păstorilor numiți »Bârseni«. După spusele bătrânilor am putut să aflu cine erau bârsenii și timpul când veniau cu oile pe aceste plaiuri³⁾. Acești bârseni (sub bârseni ei înțeleg locuitorii din regiunea Sibiului și nici decum din regiunea Brașovului) veneau dela »Țară«, (după spusele lor par a fi venit dinspre Câmpia Tisei; chiar și drumul ce mi l'au descris pare a fi acela) peste hotarele diferitelor comune, până ajungeau în M. Rodnei. În hotarul comunei Salva pe niște mici platouri sau pe niște mici șesuri aluvionare (ca de ex. în »Lunca-mare, Idieci sau Zăpodii«), ei își tundeau oile. Cu ocazia aceasta își petreceau cu

¹⁾ *L. Savicki*: La vie pastorale dans les Beskides Orientales. Krakovia 1926. Extras din Lucr. Institut. de Geografie al Univ. din Cracovia fasc. 5.

²⁾ *Dr. E. Precup*: Autorul lucrării »Păstoritul în Munții Rodnei« se ocupă mai mult din punct de vedere lingvistic, analizând diferitele cuvinte. Este deci o lucrare de filologie și nu de geografie.

³⁾ După spusele bătrânilor: Gavril Ani și George Sârb.

locuitorii ținutului. Venirea lor era așteptată mult și cu drag de către populație. Tunsul se făcea de către ei, dar fiind prea puțini ca să poată termina tunsul oilor, ei angajau «tunzători» din comuna Salva sau Runc. Instrumentul obișnuit pentru tuns erau «foarfecile țigănești» aduse de acasă sau împrumutate de la locuitorii comunelor respective.

Lâna tunsă, care trebuia să se țină ca un țol la ălaltă, se sucea cununii și se împacheta în saci mari, pe cari îi îndesau de-i făceau ca piatra. Sacii astfel îndesați erau cusuți la gură și trimiși la Bistrița, Beclean sau Dej, unde lâna se vindea neguțătorilor veniți anume în scopul acesta. Interesant este faptul că ei tundeau mieii și miorile (lâna de pe ei o numiau »mițe«, »nocină« sau »tușinătură«) la Sf. Ilie. Costul acestor »mițe« era foarte mare în comparație cu al lânei obișnuite. Vânzarea acestei din urmă o făceau cu »ferdela« pentru care primeau 6—8 fiorini, iar pentru mițele mieilor și tușina miorilor 10—12 fiorini ¹⁾.

După ce terminau tunsul oilor mergeau la munte dealungul văii Someșului-Mare până în Izvorul-Mare sau pe Coasta Netedă, unde ședeau până toamna târziu, astfel că de cele mai deseori coborau mai târziu decât ceilalți păstori. Tot astfel și mersul la munte era cu mult mai de timpuriu decât a celorlalți locuitori de pe v. Someșului.

Stâna o făceau pe Coasta Netedă, sau în Izvorul-Mare, alegeau locuri puțin înclinate ca să se scurgă apa folosită în stână, și să nu se facă »tină«. În deosebi de »mutarea« locuitorilor de pe v. Someșului, care este o colibă rudimentară, stâna lor era făcută pe temelie de piatră, încoș era construită din lemn de brad și acoperită cu »lodbe« (trunchiuri de lemne crepate) sau scoarță de brad. Stâna era împărțită în 2 despărțăminte: în stâna propriu zisă, în care lucra baciul, și în »celariu«, în care se depozita brânza ²⁾.

Brânza o duceau să o vândă de trei ori pe vară. Ea era bătută în burduf, încărcată pe cai. Se legau 20 cai unul de altul și astfel o duceau 2—3 ciobani departe pentru a o vinde.

¹⁾ După spusele octogenarului George Sârb, ale lui Gavril Ani și V. Gaftone.

²⁾ Ruinele stânelor bârsenilor am putut să le observ în vara anului 1928.

În ce privește timpul când veniau pe aceste plaiuri, ni s'a spus că veniau între anii 1860—1912. Timpul cât au stat pe aceste plaiuri, nu l'am putut afla cu precizie, dar după spusele bătrânilor nu par a fi decât vre-o 50 de ani.

Toponimia încă ne amintește de existența lor aci, astfel s'au păstrat diferite numiri: Plaiul Bârsenilor, Izvorul Bârsenilor, Târla Bârsenilor, etc.

Drumul oierilor bârseni era acela, pe care suie sau coboară turmele comunelor grănicerești, adică ducea dealungul satelor, depe v. Someșului și ei urcau pe aceleași plaiuri, pe cari le urcă azi păstorii.

Inmulțindu-se cu timpul oile populației depe valea Someșului, munții n'au mai fost dați bârsenilor, ci folosința lor a intrat în întregime în proprietatea comunelor.

În vremurile vechi proprietarii țărani țineau oi cu sutele, ba chiar cu miile. Pășunatul era pe atunci mai liber, nu era restrâns ca azi la un anumit număr de munți. Afară de aceea munții și pădurile nu erau exploatate, hotarul deasemenea era cu mult mai mare.

Mai de mult »din bătrâni« se duceau (mânau) în pășunea de munte numai boii, cari se culcau în »măsălău«, pășteau la început pe »nedeie« (vârful muntelui acoperit cu mușchi și iarbă măruntă) nu-i mânca musca, era răcoare și apoi coborau jos »în pornelele oilor«, iar în locul lor mergeau sterpele¹⁾. Astăzi locuitorii duc în munte vaci sterpe, uneori și cu lapte. Chiar și acuma se află în anumite părți din munți cu pășune bună așa numitele »Văcării«, o cireadă de vite din 10—30 vaci cu lapte, din laptele cărora se prepară brânză. Pe lângă acestea mai duc la munte cai, viței și porci, cari mai de mult se pășunau în imaș, la hotar. Din bătrâni vitele cornute se »mânau« în munte la pășune din 1 Iunie stil nou (după târgul cucului) și se coborau pe la Tăierea lui Ioan (8 Septembrie st. n.). Oile și caprele se duceau la munte prin 10—20 Iunie și ședeau cel puțin până la Ziua Crucii (27 Sept.). În timpurile din urmă duc în munte un număr foarte mare de cai, deci muntele este cu adevărat populat vara.

¹⁾ După spusele D-lui I. S. Pavelea director la școala primară din Runcul-Salvei.

Mai de mult, (uneori chiar și acum) »oieșii mari« ședeau la munte până la Sf. Dumitru (7 Noemvrie). Ei făceau și fân în munte, astfel că fiecare proprietar primea o parcelă de pământ care se împărțea a treia zi de Sân Petru (vechiu). Fânul acesta le da posibilitatea să ierneze cu oile în munte. În unii munți și acum se iernează oile, iar mulți din cei ce nu iernează în munte, le iernează în imediata apropiere a munților unde proprietarii interesați fac fânul în comun. Adeseori proprietarii își iernează oile pe hotarul comunei la moșia proprie.

Stână din Munții Rodnei

Clișeu T. Morariu

Plecarea la munte, precum și înapoierea se face cu mare bucurie și petreceri. Sunt o mulțime de obiceiuri în legătură cu aceasta, asupra lor însă nu voi insista.

Stâna se așează de obicei, după cum am amintit, pe un loc înclinat, la adăpost de ploaie și de vânt și întru cât este posibil cu fața spre răsărit. Stâna este de două feluri: *mișcătoare* și *nemișcătoare*. Mutarea dintr'un loc în altul se face, fie ca să se apropie de pășune mai bună, fie ca să iasă din tina care se face

pe locul călcat de atâtea oi în timp de ploaie. Coliba statornică este foarte rară, și se face numai atunci când păstorii sunt siguri că în cursul verei respective nu vor avea nevoie să se deplaseze cu oile de acolo. Coliba este foarte primitiv construită, este suficient să amintesc, că nu se poate sta în picioare în ea. Bârnela din cari e făcută nu le lipesc, ci se lasă găuri între ele pentru-ca să iasă fumul din ea. Coperișul este din scoarță de brad. În timpul din urmă mare parte dintre »stânași« încep a face colibi mult superioare celor anterioare.

Modul cum sunt întrebuințați munții este *rotativ*, astfel un stânaș, dacă a stat cu oile pe un munte, în vara anului viitor trebuie să meargă pe alt munte, până ajunge iarăși la muntele pe care a fost la început.

Interesant este faptul că în timpul din urmă, înmulțindu-se mult numărul oilor, munții nu mai ajung comunelor și de aceea unele dintre comune, pentru a putea ține oi, le dau pentru vârat Evreilor. Acești evrei având mai mulți munți adună mai multe oi dela Români pe cari le vârează. Evreul adună oile la Sf. George și le ține în munte până la Ziua Crucii, în schimb dă proprietarului 8—10 fonți de brânză de fiecare oaie, iar restul brânzei ce-l face de la oi este al Eyreului. El suportă toată cheltuiala și responsabilitatea de toate oile. Fiecare stână evreiască are un conducător numit »*cușărar*«, în sarcina căruia cade ca brânza să fie pregătită *cușără*. Aceste stâni, pe cari ~~poporul~~ le numește stâni »pe fonți«, sunt mult mai mari decât ale Românilor. Ele au în general 1200—1400 de oi cu lapte. Bine înțeles, oi fără lapte ei nu țin.

Conducătorul stânei »*cușărarul*« are grija conducerii stâniei, tot el se îngrijește să dea de mâncat păstorilor (ciobanilor), deci el ar echivala cu »*baciul*« de la stânele Românilor. Personalul stânei este ca și la celelalte stâni: ciobanii, strungașul și vătavul, dar toți sunt Români afară de *cușărar*.

În ce privește forma acestor stâni, ele sunt superioare celor românești, din cauza că se face cantitate mare de brânză care are nevoie de încăpere mai mare pentru a fi păstrată. ¹

În lucrarea de față chestiunile relative la păstorit neputând lua o dezvoltare prea mare nu mai insist asupra diferitelor obiceiuri la aceste stâni.

Din cele câteva date arătate mai sus se poate vedea ce extinsă este viața pastorală, și se poate afirma că păstoritul este una dintre ocupațiile cari aduc cele mai multe fcoase locuitorilor.

Reiesă cred limpede, din expunerea noastră, că prin simplitatea și originalitatea lui, acest colț din Nord-Estul Ardealului și-a păstrat mai bine ca ori și unde, prin graiu și obicei, caracterul etnic roman ¹⁾.

Emigrări. O mare parte din populația văii Sălăuța emigrează. Emigrarea este datorită mai multor factori. Ca să poată face țăranul lucrarea câmpului mai bine, să mută în regiunea unde-și are majoritatea pământului, astfel că întreagă familia pleacă din sat la câmp, lăsând casa pe grija bătrânilor împreună cu copiii cei mai mici. Alteori, dacă nu pot să aducă în sat produsele, oamenii stau în regiunea respectivă până le consumă. Migrațiunea aceasta de la sat la câmp este migrațiunea cea mai rudimentară.

Altă migrațiune e cea în regiuni mai îndepărtate. Populația fiind prea densă și pământul ne putându-le da hrana suficientă existenței, mulți dintre locuitori sunt nevoiți să meargă la lucru în alte ținuturi. In acele ținuturi stau două-trei săptămâni până ce se termină săpatul, iar vara stau până ce se termină seceratul. Ceeace câștigă aduc acasă, servindu-le pe timp mai îndelungat la susținerea familiei. Bărbații puțin timp stau acasă. Atât iarna cât și vara ei lucrează în fabricile de cherestea dela Fiad, Toplița, Ilva-Mare sau Gheorghiu, unde stau cu anii, venind acasă numai în timpul sărbătorilor mari și pe timp mai scurt, când își lucrează pământul. Unii dintre locuitorii mai dornici de câștig trec Carpații și se angajează la diferite întreprinderi, iar un număr mic emigrează în America.

6. Gospodăria țărănească. Partea cea mai însemnată în o gospodărie este casa și curtea. Curtea este expresia vieții economice a ținutului, în ea se adună și se păstrează recolta. Curțile cele mai mari și dezvoltate se află în regiunile agricole și sunt de cele mai adeseori legate de forma satelor.

Curtea de obicei este împărțită în două: 1. curtea propriu zisă, numită »ocol« în care se află casa cu clădirile accesorii, ocu-

¹⁾ Am dat numai în rezumat unele date referitoare la viața pastorală, urmând ca într'o lucrare ulterioară să-i dau o dezvoltare mai mare.

pând partea dinainte, și 2. *grădina*, care este plantată cu pomi, îndeosebi pruni și nuci.

Curtea propriu zisă după regiune poate avea diferite aspecte; astfel în regiunile pastorale are un aspect patrat, încât e înconjurată de casă, șură, grajd, etc. Uneori curțile sunt împărțite în mai multe părți. În afară de casă, clădirile aflătoare în curțile țărănești sunt: șura, grajdul și cotețul.

În ce privește forma, după cum am amintit, ea este simplă și dublă. Curtea dublă este caracteristică fiind împărțită în două, o parte servește ocupațiilor agricole, iar cealaltă parte servește la creșterea vitelor. Curtea are de obicei forma unui paralelogram îngust și lung, așezat perpendicular pe linia străzii. Partea dinainte se numește »ocolul pentru vite«, servește pentru creșterea vitelor, iar a doua, dindărăt, numită »ocolul căsii« pentru trebuințele economice.

Casa împreună cu curtea este îngrădită cu un gard din nuele împletite în jurul parilor înfiți în pământ, sau este format dintr'un »palant« de scânduri sau de piatră.

Casa este partea cea mai însemnată a unei gospodării, în jurul căreia se grupează agoniseala omului, ea având locul cel mai frumos în ori care curte, cât ar fi de săracă.

Pentru clădirea casei se întrebuințează în cea mai mare parte lemnul, și'n deosebi cel de fag, iar baza de obicei e făcută din piatră (gresii). Casa e construită din bârne necioplite, cari sunt acoperite cu paie sau cu șindrile (dranițe), în patru fețe înclinate. Pereții de obicei sunt scunzi, iar acoperișul e ascuțit și prea mare în raport cu pereții.

Grinzile de bază sunt așezate pe piatră, și aceasta se face ca să nu putrezească lemnul. Majoritatea caselor țărănești se compun în genere din două încăperi, foarte rar se află trei, după cum proprietarul e mai bogat sau mai sărac. Încăperea în care întri se chiamă *tindă*, iar a doua este camera de locuit numită *casă*. Prima încăpere — tinda — este mică lipsită de tavan și chiar și de ferestre, astfel pentru a fi lumină, trebuie să se deschidă ușa. În această tindă se află o vatră liberă fără coș. Pe această vatră se face foc vara când gospodina vrea să țină curat odaia de locuit, și iarna, când se spală hainele. Tot pe această vatră se

încălesc pietrii cu ajutorul cărora se înfierbântă apa necesară la spălatul hainelor. Acest fel de încălzire este caracteristic pentru toate comunele acestei văi, este un sistem foarte arhaic.

Încăperea cea mai însemnată a casei e însăș așa numita *casă*, ea servește nu numai ca locuință, ci și ca bucătărie, și totodată e singura încăpere care servește pentru locuit. Înainte de-a intra în casă trebuie să trecem prin tindă. Tinda ca și odaia de locuit are padimentul de pământ. Odaia de locuit are 4—5 ferestre, dintre cari două sunt așezate la fruntar, adică spre stradă, două spre târnaț, iar dacă se află a cincea, aceasta este foarte mică, și constă dintr'un singur geam zidit în perete. În colțul de lângă peretele despărțitor al odăii, se află cuptorul atât de mare, încât ocupă un sfert din totalul odăii. Cuptorul acesta este compus din două părți: *vatra liberă* și un cuptor de fiert care se numește »platen«. Deasupra vetrii se află un coș piramidal care conduce fumul la unele case în pod, iar la altele în tindă unde fumul se ridică spre pâclaș în pod și de aci iese prin deschizăturile ce le află.

În odaie se află de obicei un pat, rareori două. Deasupra patului se află »ruda cu țoale« cari sunt niște suluri subțiri pe care sunt așezate cele mai frumoase țesături ale casei, ca: țoluri, cearceafuri și uneori perne. De jur împrejurul camerei se află atârinate pe pereți vase de lut și farfurii, adeseori înconjurate de niște ștergare. În mijlocul casei se află o masă; în căsile vechi se mai mențin niște mese interesante prin forma lor numite mese cu »*sicrii*«, iar în casele noi se află o masă simplă. Lângă pereți se află două lavițe, cari se întind de-alungul pereților, și anume aceluî dinspre stradă și dinspre târnaț. Unele case la intrare au un cerdac (târnaț) deschis, care este format din prelungirea streșinei răzimate pe stâlpi de lemn. Foarte rar se întâmplă ca o casă să aibă trei încăperi și aceasta a treia servește de *cămară* care se află în partea opusă camerei de locuit, adecă întrând în tindă în o parte avem casa iar în alta cămara.

Interiorul casei de pe valea Someșului a impresionat mult pe scriitorul englez Charles Boner, care la 1865, făcând o călătorie în Transilvania, a trecut și pe această vale. Scriitorul a luat parte la o nuntă țărănească, a cărei desfășurare o descrie în amănunte. Ceeace l-a impresionat mai mult e faptul, că tinerii jucau

afară în frig; portul, fizionomia nuntașilor, icoanele de pe pereți, paturile cu perini multe, ștergarele de pe la icoane, cari dădeau întregii scene un caracter pitoresc ¹⁾).

Concluzii.

Rezumându-ne în câteva concluzii constatările de până aci vom spune, că relieful colinelor Someșului-Mare în cea mai mare parte aparține zonei colinare, cu o întindere foarte mare, cuprinsă între Someș și Munții Rodnei, continuându-se atât spre NE, pe valea Ilva și Leșu, precum și spre SV și N. Relieful în general privit are aspectul foarte variat. Înălțimile se ridică sau scad, după cum se continuă spre munte sau câmpie. Altitudinea lor variază între 600—800 m., iar spre regiunea muntoasă între 800—1000 m.

Datorită constituției geologice, regiunea fiind formată din gresii și argile, văile și-au adâncit de mult cursurile lor și au încercat și încearcă mereu să-și domolească versantele, să-și lărgească albiile. După natura rocilor prin care curg, ele au aspecte deosebite; astfel valea Rebra în regiunea superioară, datorită faptului că este săpată în formațiuni cristaline, are o vale atât de strâmtă, încât nu este loc nici pentru drum. În schimb, valea Sălăuța, fiind săpată prin formațiuni terțiare, și-a putut forma frumoasele și întinsele șesuri aluvionare atât de prielnice culturilor acestor regiuni.

Clima relativ rece a oprit urcarea semănăturilor la înălțimi prea mari, astfel a favorizat mai mult creșterea pădurilor. Flora este bine reprezentată. Contraste de climă prea mari nu sunt.

Așezările omenești sunt un rezultat al reliefului, ele merg deci paralel cu formele de relief, preferând locurile plane, în văi, sau dacă suprafețele dealurilor înconjurătoare se prezintă sub formă ondulată, ele se urcă pe aceste altitudini.

Casa are două încăperi, una care servește pentru locuit și alta, tinda, care servește la ținerea unor obiecte casnice, sau ca bucătărie vara. Rareori se mai află a treia cameră numită »cămară«, care servește la păstrarea alimentelor.

¹⁾ V. Bichigean: Trei călători străini despre valea kodnei. Publ. în Arh. Someșană No. 1 p. 41.

Vechimea acestor construcții este foarte îndepărtată și nu se știe cu precizie când s'au făcut primele așezări. Din cele mai vechi timpuri de când avem știre, ținutul de care ne-am ocupat, a jucat un rol însemnat. Populația românească și viguroasă, prin vitejia ei, a făcut ca numele de »cătane negre« să fie cunoscut până în depărtatul apus. Valoarea militară a Românilor din această regiune a fost recunoscută după luptele dela Aspern și Wagram.

Portul este caracteristic exclusiv numai populației de pe valea Someșului, de unde pare să fi trecut și în alte regiuni mai apropiate.

Ocupația principală a locuitorilor este agricultura și păstoritul. În regiunile din apropierea piscurilor (cum este comuna Romuli și Telciu) ei se ocupă și cu industria lemnului, făcând șindrile și scânduri, astfel că sunt rare cazurile, când oamenii au acasă cheresteiele lor, mânate de apa cristalină a văii Sălăuța.

Starea culturală a acestei populații nu este așa de dezasastroasă ca a celorlalte sate, astfel că numărul analfabeților nu se ridică la cifre așa de însemnate. Aceasta se datorește strămoșilor grăniceri, cari prin sacrificiul sângelui lor au câștigat munții pe cari în mare parte i-au lăsat pentru fonduri școlare, numai ca progresul cultural să nu scadă.

Bibliografie

- Ioachim Crăciun:** *Bibliografia la Români*. Extras din »Anuarul Institutului de Istorie Națională« Cluj IV. »Cartea Românească« București 1928.
- Ioachim Crăciun:** *Istoriografia română*. București 1928.
- Ioachim Crăciun:** *Inscripții dela Mănăstirea Neamțului*. București 1928.
- Iuliu Moisil:** *Românii ardeleni din vechiul regat*. Extras din monografia »Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918—1928«. »Cultura Națională« București 1929.
- Soc. Frățlia:** *Omagiu lui Simion Mândrescu*. »Bucovina« București 1929.